Kohtulahendite kogumik

KOHTUJURISTI ETTEPANEK
TAMARA ĆAPETA
esitatud 5. juunil 2025[1]

Kohtuasi C-769/22

Euroopa Komisjon
versus

Ungari

Liikmesriigi kohustuste täitmata jätmine – Riigisisesed õigusnormid, millega on kehtestatud rangemad meetmed „pedofiilias süüdi mõistetud isikute vastu“ ja muudetud teatavaid seadusi, et lapsi kaitsta – Õigusnormid, mis on suunatud peamiselt sisule, mis kujutab või propageerib sooidentiteete, mis ei vasta sünni ajal määratud bioloogilisele soole, soomuutmist või homoseksuaalsust – ELTL artikkel 56 – Direktiiv 2000/31/EÜ – Direktiiv 2006/123 – Direktiiv 2010/13/EL – Teenuste osutamise piirang – Põhiõiguste harta – Artikkel 21 – Diskrimineerimiskeeld – Artikkel 7 – Õigus era- ja perekonnaelu austamisele – Artikkel 11 – Sõnavabadus – Artikkel 1 – Inimväärikus – ELL artikkel 2 – Euroopa Liidu väärtused – Lubatavus kohtuvaidluse alusena – ELL artikli 2 rikkumise tuvastamise kriteerium

Sisukord

I. Sissejuhatus ja menetluse taust . . . 3

A. Kohtueelne menetlus ja menetlus Euroopa Kohtus . . . 4

B. Õiguslik raamistik ja ülevaade käesolevast kohtuasjast . . . 5

1. Euroopa Liidu õigus . . . 5

2. Ungari õigus . . . 6

3. Kohtuasja ülevaade . . . 7

II. Analüüs – esimene osa: põhiõiguste ja -väärtuste rikkumine . . . 8

A. Vaidluse sõlmküsimus . . . 10

[1] Algkeel: inglise.

B. Komisjoni viies väide: hartas sätestatud õiguste rikkumine 11

1. Harta kohaldatavus 11

2. Harta artikli 21 rikkumine 13

3. Harta artikli 11 rikkumine 16

4. Harta artikli 7 rikkumine 18

5. Kas põhiõiguste riive võib olla põhjendatud? 19

6. Harta artikli 1 rikkumine 23

C. Komisjoni kuues väide: ELL artikli 2 rikkumine 24

1. ELL artikli 2 lubatavus kohtuvaidluse alusena 25

a) ELL artikli 2 funktsioon Euroopa Liidu õiguskorras 26

1) Euroopa Liidu konstitutsiooniline identiteet 26

2) Euroopa Liidu õiguskorra toimimise tingimus 26

b) ELL artikkel 2 kui õiguslikult siduv säte 27

1) Sõnastus, kontekst ja kujunemislugu 27

2) ELL artikli 49 tähtsus 29

c) Poolt- ja vastuargumendid ELL artikli 2 kohtuvaidluse alusena lubatavuse küsimuses 31

1) Kohtuvaidluse alusena lubatavuse põhjendused 31

2) Vastuargumendid kohtuvaidluse alusena lubatavuse suhtes 32

i) ELL artikkel 7 32

ii) ELL artiklis 2 osutatud väärtuste üldine laad 33

iii) Rahvuslik põhiseaduslik identiteet 35

iv) ELL artikli 2 rikkumise iseseisva tuvastamise eesmärk 36

2. Kuidas hinnata, kas „punaseid jooni“ on ületatud? 37

a) Väärtuste eitamine kui ELL artikli 2 rikkumise tuvastamise kriteerium 37

b) Harta õiguste rikkumine ja konstitutsiooniline dialoog 39

3. ELL artikli 2 rikkumine käesolevas asjas 40

a) Vaidlusalused õigusnormid eitavad ELL artikli 2 väärtusi 40

b) Milliseid väärtusi on rikutud? 41

III. Analüüs – teine osa: teenuste vaba liikumist ja isikuandmete kaitse üldmäärust puudutava esmase ja teisese õiguse rikkumine 42

A. Komisjoni esimene väide 42

1. Õigusnorm 4 42

2. Õigusnorm 6 44

3. Õigusnorm 3 44

4. Õigusnorm 5 45

B. Komisjoni teine väide 46

1. Õigusnormid 1 ja 3 kuuluvad elektroonilise kaubanduse direktiivi tähenduses kooskõlastatud valdkondadesse 47

2. Õigusnorm 1 kuulub elektroonilise kaubanduse direktiivi kohaldamisalasse 48

3. Õigusnormid 1 ja 3 piiravad infoühiskonna teenuseid 48

C. Komisjoni kolmas väide 48

1. Õigusnormid 1 ja 3 49

2. Õigusnorm 7 49

D. Komisjoni neljas väide 50

IV. Kohtukulud 52

V. Ettepanek 53

I. Sissejuhatus ja menetluse taust

1. Käesolevas asjas palub komisjon Euroopa Kohtul tuvastada, et Ungari on rikkunud liidu õigust mitme muudatusega, mis tehti selle liikmesriigi eri õigusaktidesse „2021. aasta LXXIX seadusega, millega võetakse rangemad meetmed pedofiilias süüdi mõistetud isikute vastu ja muudetakse teatavaid lastekaitseseadusi“ (edaspidi „muutmisseadus“). [2]

[2] A pedofil bűnelkövetőkkel szembeni szigorúbb fellépésről, valamint a gyermekek védelme érdekében egyes törvények módosításáról szóló 2021. évi LXXIX. törvény.

2. Mitme muudatusega, mis kehtestati Ungari sõnul selleks, et kaitsta alaealisi, on keelatud või piiratud juurdepääsu sisule, mis kujutab või propageerib „sooidentiteete, mis ei vasta sünni ajal määratud bioloogilisele soole, soomuutmist või homoseksuaalsust“ (lühiduse huvides viitan niisugusele sisule vahetevahel kui „LGBTI-sisule“ [3]).

3. Komisjoni sõnul rikuvad kõnealused muudatused liidu õigusnorme kolmel tasandil: esiteks rikuvad need mitut teisese õiguse akti, mis on seotud teenuste osutamisega, ja ELTL artiklit 56; teiseks on need muudatused vastuolus mitme õigusega, mida tagab Euroopa Liidu põhiõiguste harta (edaspidi „harta“),[4] ning lõpuks rikuvad need muudatused ka ELL artiklit 2, milles on loetletud Euroopa Liidu põhiväärtused.

4. Viimati nimetatud väide, et Ungari on rikkunud ELL artiklit 2, on liidu õiguse rikkumise iseseisva alusena uudne. Sellest tekib olulisi küsimusi, nagu see, kas nimetatud säte on rikkumismenetlustes vaidluse alusena lubatav, ja see, millal täpselt peab Euroopa Kohus tuvastama ELL artikli 2 rikkumise lisaks siseturu ja hartaga seotud normide rikkumistele. Seepärast on Euroopa Kohus otsustanud lahendada käesoleva asja täiskoguna.

A. Kohtueelne menetlus ja menetlus Euroopa Kohtus

5. Kaks Ungari parlamendi liiget esitasid 25. mail 2021 sellele parlamendile eelnõu seaduse kohta, millega võetakse rangemad meetmed pedofiilias süüdi mõistetud isikute vastu ja muudetakse teatavaid lastekaitseseadusi.

6. Parlamendi seadusandluskomisjon tegi 10. juunil 2021 eelnõu muudatusettepanekud, mis käsitlesid homoseksuaalsust ja sooidentiteete.

7. Ungari seadusandja võttis 15. juunil 2021 vastu muutmisseaduse. See jõustus 8. juulil 2021.

8. Komisjon saatis 15. juulil 2021 Ungarile ametliku kirja, asudes seisukohale, et muutmisseadust vastu võttes on Ungari jätnud täitmata mitmest liidu õiguse sättest tulenevad kohustused.

9. Ungari vaidles 15. septembri 2021. aasta kirjas vastu, et ta ei ole liidu õigust rikkunud.

10. Komisjon väljastas 2. detsembril 2021 põhjendatud arvamuse, milles ta väitis, et muutmisseadus rikub liidu õigust. Seepärast kutsus komisjon Ungarit võtma vajalikud meetmed, et järgida põhjendatud arvamust kahe kuu jooksul alates selle kättesaamisest.

11. Ungari vastas põhjendatud arvamusele 2. veebruari 2022. aasta kirjas, korrates, et muutmisseadus on liidu õigusega kooskõlas.

12. Komisjon esitas 19. detsembril 2022 ELTL artikli 258 alusel Euroopa Kohtusse käesoleva hagi.

[3] LGBTI on lühend sõnadest „Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex people“ (lesbid, geid, biseksuaalid, transinimesed ja intersoolised), nagu on sedastanud Rahvusvaheline Lesbide, Geide, Biseksuaalide, Transinimeste ja Intersooliste Assotsiatsioon (ILGA). Vt https://www.ilga-europe.org/about-us/who-we-are/glossary/ (vaadatud 18. veebruaril 2025). Seda lühendit kasutab samalaadseid küsimusi lahendades Euroopa Inimõiguste Kohus (EIK). Vt nt EIK 23. jaanuari 2023. aasta otsus Macatė *vs.* Leedu, ECHR:2023:0123JUD006143519. Seda lühendit on kasutatud ka Euroopa Kohtu praktikas. Vt nt 23. aprilli 2020. aasta kohtuotsus Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI (C-507/18, EU:C:2020:289). Vt samuti kohtujurist Medina ettepanek kohtuasjas Asociación Estatal de Entidades de Servicios de Atención a Domicilio (ASADE) (C-436/20, EU:C:2022:77, punkt 2).

[4] Komisjon tugineb harta artiklitele 1, 7, 11 ja 21.

13. Ungari esitas 8. märtsil 2023 kostja vastuse.

14. Komisjon ja Ungari esitasid vastavalt 20. aprillil 2023 ja 31. mail 2023 repliigi ja vasturepliigi.

15. Euroopa Kohtu president andis 20. märtsi, 4. mai ja 29. juuni 2023. aasta otsustega kuueteistkümnele liikmesriigile – Belgia Kuningriigile, Taani Kuningriigile, Saksamaa Liitvabariigile, Iirimaale, Kreeka Vabariigile, Hispaania Kuningriigile, Eesti Vabariigile, Prantsuse Vabariigile, Luksemburgi Suurhertsogiriigile, Malta Vabariigile, Madalmaade Kuningriigile, Austria Vabariigile, Portugali Vabariigile, Sloveenia Vabariigile, Soome Vabariigile ja Rootsi Kuningriigile – ning Euroopa Parlamendile loa astuda käesolevas asjas menetlusse komisjoni nõuete toetuseks.

16. Ungari esitas oma vastuse nendele menetlusse astumistele 18. jaanuaril 2024.

17. 19. novembril 2024 peeti kohtuistung, millel esitasid oma suulised seisukohad komisjon ja Ungari, samuti Belgia Kuningriik, Taani Kuningriik, Saksamaa Liitvabariik, Iirimaa, Kreeka Vabariik, Hispaania Kuningriik, Eesti Vabariik, Luksemburgi Suurhertsogiriik, Malta Vabariik, Madalmaade Kuningriik, Soome Vabariik, Rootsi Vabariik ning Euroopa Parlament.

B. Õiguslik raamistik ja ülevaade käesolevast kohtuasjast

1. Euroopa Liidu õigus

18. ELL artiklis 2 on sätestatud:

„Liit rajaneb sellistel väärtustel nagu inimväärikuse austamine, vabadus, demokraatia, võrdsus, õigusriik ja inimõiguste, kaasa arvatud vähemuste hulka kuuluvate isikute õiguste austamine. Need on liikmesriikide ühised väärtused ühiskonnas, kus valitsevad pluralism, mittediskrimineerimine, sallivus, õiglus, solidaarsus ning naiste ja meeste võrdõiguslikkus.“

19. Käesolev asi puudutab ka ELTL artiklit 56, harta artikleid 1, 7, 11 ja 21 ning järgmisi liidu teisese õiguse akte: direktiiv elektroonilise kaubanduse kohta,[5] teenuste direktiiv,[6] audiovisuaalmeedia teenuste direktiiv[7] ja isikuandmete kaitse üldmäärus.[8]

5 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 8. juuni 2000. aasta direktiiv 2000/31/EÜ infoühiskonna teenuste teatavate õiguslike aspektide, eriti elektroonilise kaubanduse kohta siseturul (direktiiv elektroonilise kaubanduse kohta) (edaspidi „elektroonilise kaubanduse direktiiv“) (EÜT 2000, L 178, lk 1; ELT eriväljaanne 13/25, lk 399).

6 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 12. detsembri 2006. aasta direktiiv 2006/123/EÜ teenuste kohta siseturul (ELT 2006, L 376, lk 36) (edaspidi „teenuste direktiiv“).

7 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 10. märtsi 2010. aasta direktiiv 2010/13/EL audiovisuaalmeedia teenuste osutamist käsitlevate liikmesriikide teatavate õigus- ja haldusnormide koordineerimise kohta (audiovisuaalmeedia teenuste direktiiv) (ELT 2010, L 95, lk 1), muudetud direktiiviga 2018/1808 (edaspidi „audiovisuaalmeedia teenuste direktiiv“).

8 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 27. aprilli 2016. aasta määrus (EL) 2016/679 füüsiliste isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta (isikuandmete kaitse üldmäärus) (ELT 2016, L 119, lk 1) (edaspidi „isikuandmete kaitse üldmäärus“).

2. Ungari õigus

20. Muutmisseaduses sätestatud kaheksa muudatusega (edaspidi „õigusnormid“), mis on käesolevas asjas olulised, kehtestati muudatused kuues eri riigisiseses õigusaktis:

– 1997. aasta XXXI seadus laste kaitse ja eestkoste kohta (1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról; edaspidi „lastekaitseseadus“ või „õigusnorm 1“ [9]);

– 2001. aasta CVIII seadus teatavate e-kaubanduse teenuste ja infoühiskonna teenustega seotud küsimuste kohta (2001. évi CVIII. törvény az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások; edaspidi „e-kaubanduse seadus“ või „õigusnorm 2“ [10]);

– 2008. aasta XLVIII seadus majandusliku reklaami põhitingimuste ja teatavate piirangute kohta (2008. évi XLVIII. törvény a gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátairól; edaspidi „reklaamiseadus“ või „õigusnorm 3“ [11]);

– 2010. aasta CLXXXV seadus meediateenuste ja massikommunikatsiooni kohta (2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról; edaspidi „meediaseadus“ või „õigusnormid 4, [12] 5 [13] ja 6“ [14]);

– 2011. aasta CXC seadus avalik-õigusliku hariduse kohta (2011. évi CXC. törvény. a nemzeti köznevelésről; edaspidi „avalik-õigusliku hariduse seadus“ või „õigusnorm 7“ [15]);

– 2009. aasta XLVII seadus, mis käsitleb karistusregistri süsteemi, Euroopa Liidu liikmesriikide kohtutes Ungari kodanike suhtes tehtud kohtuotsuste registrit ning kriminaalõiguslike ja politsei biomeetriliste andmete registreerimist (2009. évi XLVII. törvény a bűnügyi nyilvántartási rendszerről, az Európai Unió tagállamainak bíróságai által magyar állampolgárokkal szemben hozott ítéletek nyilvántartásáról, valamint a bűnügyi és rendészeti

9 Muutmisseaduse § 1 lõike 2 tulemusel on lastekaitseseaduse § 6/A nüüd sõnastatud järgmiselt: „Selleks et tagada käesolevas seaduses sätestatud eesmärkide täitmine ja lapse õiguste rakendamine, on keelatud teha noorematele kui 18aastastele isikutele kättesaadavaks sisu, mis on pornograafiline või kujutab kohatult seksuaalsust või propageerib või kujutab sooidentiteete, mis ei vasta sünni ajal määratud bioloogilisele soole, soomuutmist või homoseksuaalsust.“

10 Muutmisseaduse § 2 lõike 2 tulemusel lisati e-kaubanduse seadusesse uus paragrahv 4/D. Õigusnormiga 2 on antud organile, mida nimetatakse lastekaitse interneti ümarlauaks, volitused võtta teatavaid meetmeid elektrooniliste teenuste osutajate suhtes. See organ võib hinnata individuaalseid juhtumeid ja anda teenuseosutajatele soovitusi, et julgustada neid õigusvastast tegevust lõpetama, ning kui nad keelduvad soovitust järgimast, suunata asja riiklikusse meedia- ja telekommunikatsiooni ametisse. Asjaomane organ on samuti volitatud pidama registrit niisuguste sisuliikide kohta, mida peetakse kahjulikuks alaealiste füüsilisele, vaimsele ja kõlbelisele arengule.

11 Muutmisseaduse § 3 tulemusel lisati reklaamiseadusesse § 8 lõige 1a, mis on nüüd sõnastatud nii: „Noorematele kui 18aastastele isikutele on keelatud teha kättesaadavaks reklaame, mis kujutavad kohatult seksuaalsust või propageerivad või kujutavad sooidentiteete, mis ei vasta sünni ajal määratud bioloogilisele soole, soomuutmist või homoseksuaalsust.“

12 Muutmisseaduse § 9 lõike 2 tulemusel lisati meediaseadusesse § 9 lõige 6, mis on nüüd sõnastatud nii: „Saated klassifitseeritakse V kategooriasse juhul, kui need võivad avaldada ebasoodsat mõju alaealiste füüsilisele, vaimsele või kõlbelisele arengule, eriti põhjusel, et nendes on kesksel kohal vägivald, sooidentiteetide, mis ei vasta sünni ajal määratud bioloogilisele soole, soomuutmise või homoseksuaalsuse kujutamine või propageerimine, või seksuaalsuse otsene, naturalistlik või kohatu kujutamine. Need saated tähistatakse järgmiselt: ei sobi alla 18aastastele.“ Selle klassifitseerimise tagajärg on meediaseaduse§ 10 (mida muutmisseadusega ei muudetud) kohaselt selline, et V kategooriasse klassifitseeritud saateid tohib edastada ainult ajavahemikus 22.00–5.00.

13 Muutmisseaduse § 9 lõike 5 tulemusel lisati meediaseadusesse § 179 lõige 2.

14 Muutmisseaduse § 9 lõike 3 tulemusel lisati meediaseadusesse § 32 lõige 4a, mis on nüüd sõnastatud nii: „Saated ei kvalifitseeru avalikes huvides edastatavaks teadaandeks ega sotsiaalreklaamiks, kui need võivad avaldada ebasoodsat mõju alaealiste füüsilisele, vaimsele või kõlbelisele arengule, eriti põhjusel, et nendes on kesksel kohal seksuaalsuse kohatu kujutamine, pornograafia, sooidentiteetide, mis ei vasta sünni ajal määratud bioloogilisele soole, soomuutmise või homoseksuaalsuse kujutamine või propageerimine.“

15 Muutmisseaduse § 11 tulemusel lisati avalik-õigusliku hariduse seadusesse § 9 lõige 12, mis on nüüd sõnastatud nii: „Seksuaalkultuuri, seksuaalset sättumust ja seksuaalset arengut käsitlevas tegevuses pööratakse erilist tähelepanu [Ungari] põhiseaduse [Magyarország alaptörvénye] XVI artikli lõikele 1. Niisuguse tegevuse eesmärk ei või olla propageerida sooidentiteete, mis ei vasta sünni ajal määratud bioloogilisele soole, soomuutmist või homoseksuaalsust.“

biometrikus adatok nyilvántartásáról; edaspidi „karistusregistri süsteemi seadus“ või „õigusnorm 8“ [16]).

21. Nendest kaheksast õigusnormist seitse on komisjoni arvates liidu õigusega vastuolus, õigusnormile 2 viitas komisjon aga ainult konteksti pärast. [17]

22. Õigusnormid 1, 3, 4, 6 ja 7 on väga sarnaselt sõnastatud. Need keelavad (õigusnormid 1, 3, 6 ja 7) või piiravad (õigusnorm 4) alaealiste juurdepääsu sisule, mis kujutab või propageerib sooidentiteete, mis ei vasta sünni ajal määratud bioloogilisele soole, soomuutmist või homoseksuaalsust. Õigusnorm 7 keelab vaid LGBTI-sisu reklaamimise, mitte selle kujutamise.

23. Õigusnormiga 5 on pandud meedianõukogule kohustus paluda juhul, kui tehakse kindlaks probleemid seoses klassifitseerimissätete või 2010. aasta CIV seadusega ajakirjandusvabaduse kohta (2010. évi CIV. törvény a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól, edaspidi „ajakirjandusvabaduse seadus“), et liikmesriik, mille õigusalluvuses õigusnormis 4 nimetatud teenuseosutaja tegutseb, rakendaks tõhusaid meetmeid ja kõrvaldaks kõik meedianõukogu tuvastatud rikkumised.

24. Õigusnorm 8 kohustab ametiasutusi, kellel on juurdepääs registreeritud andmetele, võimaldama „volitatud isikutele“ otse juurdepääsu neile andmetele, edastama taotluse korral andmeid, kinnitama andmeid ja jagama teavet lastevastastes seksuaalkuritegudes süüdi mõistetud isikute kohta.

3. Kohtuasja ülevaade

25. Käesolevas hagis on komisjon võtnud sihikule need seitse õigusnormi. Õigusnormide 1, 3, 4, 6 ja 7 kohta väidab ta, et need rikuvad mitut liidu õiguse esmase või teisese õiguse sätet (väited 1–3), hartat (väide 5) ja ELL artiklit 2 (väide 6). Seoses õigusnormidega 5 ja 8 ei väida komisjon, et on rikutud ELL artiklit 2, vaid et on rikutud ainult liidu teisest õigust seoses õigusnormiga 5 (väide 1) ning liidu teisest õigust ja hartat seoses õigusnormiga 8 (väide 4).

[16] Muutmisseaduse § 4 lõike 1 tulemusel lisati karistusregistri süsteemi seadusesse § 67 lõike 1 punktid a–d.

[17] Komisjoni hagiavalduse punkti 8 kohaselt võimendab õigusnorm 2 rikkumisi, mis on pandud toime õigusnormidega 1 ja 3–7. Komisjon ei palu Euroopa Kohtul tuvastada, et õigusnorm 2 ise on liidu õigusega vastuolus, ning ta selgitab, et ta on hõlmanud õigusnormi 2 oma hagisse põhjusel, et see võimendab mõningaid teisi õigusnorme, mis on rikkumismenetluse ese.

26. Selleks et hõlbustada arusaamist käesolevast keerulisest kohtuasjast, on komisjoni väited, mis on seotud eri riigisiseste õigusnormide ja liidu õiguse sätetega, järgnevas tabelis skemaatiliselt esitatud.

<table>
<tr><td>Riigisisesed õigusnormid</td><td colspan="3">Väidetavalt rikutud liidu õiguse sätted ja vastav komisjoni väide</td></tr>
<tr><td>Õigusnorm 1 (lastekaitseseaduses)</td><td>Elektroonilise kaubanduse direktiivi artikli 3 lõige 2 (väide 2);
teenuste direktiivi artiklid 16 ja 19 ning ELTL artikkel 56 (väide 3)</td><td rowspan="5">Harta artiklid 1, 7, 11 ja 21 (väide 5)</td><td rowspan="5">ELL artikkel 2 (väide 6)</td></tr>
<tr><td>Õigusnorm 3 (reklaamiseaduses)</td><td>Audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikli 9 lõike 1 punkti c alapunkt ii (väide 1);
elektroonilise kaubanduse direktiivi artikli 3 lõige 2 (väide 2);
teenuste direktiivi artiklid 16 ja 19 ning ELTL artikkel 56 (väide 3)</td></tr>
<tr><td>Õigusnormid 4 ja 6 (meediaseaduses)</td><td>Audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikli 6a lõige 1 (väide 1)</td></tr>
<tr><td>Õigusnorm 7 (avalik-õigusliku hariduse seaduses)</td><td>Teenuste direktiivi artiklid 16 ja 19 ning ELTL artikkel 56 (väide 3)</td></tr>
<tr><td>Õigusnorm 5 (meediaseaduses)</td><td>Audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikkel 2 ja artikli 3 lõige 1 (väide 1)</td></tr>
<tr><td>Õigusnorm 8 (karistusregistri süsteemi seaduses)</td><td>Isikuandmete kaitse üldmääruse artikkel 10 ja harta artikli 8 lõige 2 (väide 4)</td><td></td><td></td></tr>
</table>

27. Komisjon palub Euroopa Kohtul tuvastada, et nimetatud õigusnormid on vastuolus liidu õiguse sätetega, nagu tabelis on näidatud. Ungari palub Euroopa Kohtul hagi põhjendamatuse tõttu tervikuna rahuldamata jätta.

II. Analüüs – esimene osa: põhiõiguste ja -väärtuste rikkumine

28. Käesolev rikkumismenetlus puudutab mitut siseturu normide rikkumist, nagu need on seotud teenuste osutamise vabadusega ja mitme hartas sisalduva õigusega. Oluline on see, et nendega on esimest korda eraldi esitatud ELL artikli 2 rikkumise väide.

29. ELL artikli 2 rikkumisega seotud küsimuste esmatähtsusest lähtudes ei käsitle ma rikkumise väiteid selles järjekorras, milles komisjon need esitas. Kuna mitu küsimust, mis puudutavad komisjoni hagiavalduse esimest kihti, on õigustehnilised ja kuna mõned rikkumisväited on seotud üksnes liidu teisese õigusega, mitte hartaga ega ELL artikliga 2, käsitlen seda esimest väidete kihti oma analüüsi teises osas. [18]

30. Kuna aga see esimene väidete kiht on oluline harta sissetoomiseks käesolevasse kohtuasja, [19] selgitan kõigepealt, et minu arvates kuuluvad kõik vaidlusalused muudatused nende direktiivide kohaldamisalasse, millele komisjon tugineb, ja/või ELTL artikli 56 kohaldamisalasse. [20] Seepärast peab iga nende muudatustega ette nähtud erand teenuste osutamise vabadusest olema mitte ainult avaliku huviga põhjendatud – ja seda proportsionaalselt –, vaid ei tohi ka rikkuda hartaga tagatud õigusi. [21]

31. Kuigi otsustasin muuta järjekorda, milles komisjoni väiteid käsitlen, on oluline toonitada, et komisjon palus oma hagiavalduses Euroopa Kohtul tuvastada ELL artikli 2 rikkumise seotult teiste liidu õiguse rikkumistega, mis puudutavad teenuste osutamise vabadust ja hartat. Seepärast on väide ELL artikli 2 rikkumise kohta esitatud liidu õiguse kohaldamisalas.

32. Komisjon palub Euroopa Kohtul, nagu ta kohtuistungil toonitas, tuvastada ELL artikli 2 rikkumise vaid nendel konkreetsetel asjaoludel. Viitan niisugusele olukorrale kui ELL artikli 2 kasutamisele *iseseisva* alusena rikkumise tuvastamiseks eristatuna selle kasutamisest *autonoomse* alusena rikkumise tuvastamiseks. Viimati nimetatud alusega oleks tegu juhul, kui ELL artikli 2 rikkumine oleks tuvastatav isegi väljaspool liidu õiguse kohaldamisala või olenemata muudest liidu õiguse rikkumistest.

33. Küsimust ELL artikli 2 võimaliku autonoomse kohaldamise kohta selleks, et hinnata liikmesriikide õigusaktide või meetmete õiguspärasust väljaspool liidu õiguse kohaldamisala, käesolevas asjas ei teki. [22] Olgugi et seda küsimust kohtuistungil teataval määral arutati, ei ole see käesolevas asjas Euroopa Kohtu menetluses lahendamisel ja ma arvan, et Euroopa Kohus peaks jätma igasuguse sellekohase arutelu tulevikus aset leidva sobiva kohtuasja puhuks.

34. Neid sissejuhatavaid märkusi meeles pidades lähen oma ettepanekuga edasi järgmiselt. Esimese osa A jaos selgitan, miks käesoleva aja tuum puudutab väärtusi. B jaos sõnastan argumendid selle kohta, miks Ungari õigusnormid kujutavad endast harta artiklitega 21, 11 ja 7 kaitstud põhiõiguste rikkumist ja – mis on oluline – miks neid rikkumisi ei saa õigustada. Seejärel selgitan, miks kujutab see endast harta artikliga 1 tagatud inimväärikuse rikkumist. C jaos asun

18 See tähendab, et käsitlen komisjoni esimest kuni neljandat väidet üksikasjalikult käesoleva ettepaneku teises osas. Ettepaneku esimeses osas käsitlen komisjoni esitatud viiendat ja kuuendat väidet.

19 Harta artikli 51 lõike 1 kohaselt on harta liikmesriikidele kohaldatav üksnes „liidu õiguse kohaldamise korral“. Euroopa Kohus tõlgendas seda mõistet nii, et see hõlmab kõiki liidu õiguse kohaldamisalasse kuuluvaid olukordi (vt selle kohta 26. veebruari 2013. aasta kohtuotsus Åkerberg Fransson, C-617/10, EU:C:2013:105, punktid 19 ja 21), sealhulgas neid, kus liikmesriigid tuginevad liidu õigusega lubatud eranditele siseturu vabadustest (vt selle kohta 18. juuni 1991. aasta kohtuotsus ERT, C-260/89, EU:C:1991:254, punkt 43).

20 Käsitlen seda seisukohta üksikasjalikumalt oma ettepaneku teises osas.

21 Vt selle kohta 18. juuni 1991. aasta kohtuotsus ERT (C-260/89, EU:C:1991:254, punktid 42–44); 14. oktoobri 2004. aasta kohtuotsus Omega (C-36/02, EU:C:2004:614, punktid 37 ja 38 ning seal viidatud kohtupraktika) ning 4. oktoobri 2024. aasta kohtuotsus Mirin (C-4/23, EU:C:2024:845, punkt 62).

22 Ka siis, kui on keeruline kujutleda ELL artikli 2 rikkumisi, mis ei avalda mõju ühelegi muule liidu õiguse sättele, on siiski võimalik sellist olukorda ette kujutada. Seoses sellega vt Rossi, L. S., „„Concretised“, „Flanked“, or „Standalone“? Some Reflections on the Application of Article 2 TEU“, *European Papers*, 2025, lk 23.

käsitlema küsimust, kas komisjoni väitega ELL artikli 2 iseseisva rikkumise kohta tuleb nõustuda. Käesoleva ettepaneku teises osas tulen tagasi komisjoni argumentide ja Ungari vastuargumentide juurde, mis käsitlevad konkreetsete EL toimimise lepingu ja liidu teisese õiguse sätete rikkumist.

A. Vaidluse sõlmküsimus

35. Kui komisjonilt kohtuistungil küsiti, miks ta esitas iseseisva väite ELL artikli 2 rikkumise kohta, selgitas ta, et liidu teisese õiguse aktide ja harta rikkumisi ühekaupa analüüsides jõudis ta järeldusele, et käesolevas asjas on „midagi enamat".

36. See „midagi enamat" on minu arvates tingitud alusväärtuste lahknemisest Ungari valitsuse ja komisjoni seisukohtade vahel, kuivõrd need on seotud Ungari põhjendustega, mis tema sõnul vaidlusaluseid muudatusi motiveerivad ja õigustavad.

37. Ungari väitel on nende muudatuste eesmärk – ja neid on vaja, et – kaitsta alaealisi, kuna nende kokkupuutumine „LGBTI-sisuga" võib avaldada ebasoodsat mõju nende füüsilisele, vaimsele või kõlbelisele arengule. Nimetatud liikmesriik selgitab samuti, et otsus, millal tutvustada alaealisele talle potentsiaalselt kahjulikku „LGBTI-sisu", peaks olema lapsevanemate või eestkostjate teha.

38. Komisjon, keda toetavad Euroopa Parlament ja 16 menetlusse astunud liikmesriiki, on seisukohal, et see, kui alaealistel võimaldatakse kokku puutuda LGBTI-inimeste elusid kujutava sisuga, ei saa iseenesest kahjustada nende arengut.

39. Siinkohal on vaja selgitada, et Ungari õigusaktidega ei ole keelatud ega piiratud erootilise ega pornograafilise LGBTI-sisu kujutamist; pigem on nendega keelatud LGBTI-inimeste tavaliste elude kujutamine. See tähendab, et vaidlusaluste õigusnormidega on keelatud või piiratud „LGBTI-sisu" *lisaks* pornograafilisele või niisugusele sisule, mis kujutab põhjendamatult seksuaalsust või mis kujutab vägivalda.[23] Selleks et kaitsta lapsi eksplitsiitselt seksuaalse sisu eest, ei olnud vaja muuta õigusnorme neisse „LGBTI-sisu" keeldu lisades. Niisugune sisu oli juba hõlmatud õigusnormidega, mis kaitsesid alaealisi enne vaidlusaluste muudatuste vastuvõtmist.

40. Seega võib vaid järeldada, et lisandunud „LGBTI-sisu" keeld, mis on kehtestatud vaidlusaluste muudatustega, kehtib LGBTI-inimeste tavalise igapäevaelu suhtes. Kasutan väljendit „LGBTI-sisu" selles tähenduses.

41. Ungari otsus kaitsta alaealisi „LGBTI-sisu" eest ei põhine teaduslikel tõenditel selle potentsiaalse kahjulikkuse kohta laste füüsilisele, vaimsele või kõlbelisele arengule. Seega põhineb see väärtushinnangul või – nagu Euroopa Parlament seda nimetas – eelarvamusel, et homoseksuaalide ja mitte-*cis*-sooidentiteediga inimeste elu ei ole samaväärne või sama staatusega nagu heteroseksuaalide ja *cis*-sooidentiteediga inimeste elu. Sel põhjusel usub Ungari, et „alaealiste juurdepääs niisugusele sisule võib ebasoodsalt mõjutada nende enesekuvandit või maailmapilti".[24]

[23] Sellega seoses on „LGBTI-sisu" õigusnormides 1 ja 3 keelatud koos pornograafilise sisuga ja kohatult seksuaalsust kujutava sisuga; õigusnormis 4 on see keelatud koos sisuga, milles on kesksel kohal vägivald või seksuaalsuse kohatu kujutamine, ning õigusnormis 6 on see keelatud koos pornograafia kujutamisega ja seksuaalsuse kohatu kujutamisega. Õigusnormiga 7 aga on keelatud üksnes LGBTI-inimeste elu propageerimine.

[24] Oma hagiavalduses viitas komisjon sellele avaldusele Ungari vastusest ametlikule kirjale. Vt komisjoni hagiavalduse punkt 250.

42. Väärtushinnang, millel vaidlusalused Ungari õigusnormid põhinevad, lahkneb teravalt inimväärikuses, võrdsuses ja inimõiguste austamises seisnevatest väärtustest, nagu neid käsitatakse Euroopa Liidus ja Euroopa inimõiguste korras laiemalt, nagu see on sõnastatud Euroopa inimõiguste konventsioonis (edaspidi „EIÕK“). [25]

43. Seetõttu on komisjoni ja Ungari vaheline lahkarvamus käesolevas asjas lahkarvamus *väärtustes*. Siiski jääb küsimus, kas niisugune lahkarvamus võib anda ja peaks andma alust ELL artikli 2 kohaldamiseks.

44. Enne kui asun käsitlema ELL artikli 2 kohaldatavust käesolevas kohtuasjas, tõendan kõigepealt, et vaidlustatud õigusnormid rikuvad mitut hartaga kaitstud põhiõigust ja et nende õiguste rikkumist ei saa õigustada põhjendustega, mida Ungari on esitanud.

B. Komisjoni viies väide: hartas sätestatud õiguste rikkumine

45. Komisjoni väitel rikuvad õigusnormid 1, 3, 4, 6 ja 7 soo ja seksuaalse sättumuse tõttu diskrimineerimise keeldu, mis on kaitstud harta artikliga 21 (2), harta artikliga 11 tagatud sõna- ja teabevabadust (3) ning harta artiklis 7 tunnustatud õigust era- ja perekonnaelu austamisele (4). Ungari vaidleb kõikidele nendele väidetele vastu, kinnitades, et tema õigusnormide eesmärk on kaitsta alaealisi. Analüüsin, kas vaidlusalused õigusnormid kujutavad endast nende õiguste riivet, pärast seda, kui olen kõigepealt selgitanud, et harta on vaidlusaluste õigusnormide suhtes kohaldatav (1). Nagu tõendan, ei saa seda riivet, mis on tõepoolest olemas, õigustada (5), mistõttu olen seisukohal, et komisjoni väitega inimväärikuse rikkumise kohta tuleb nõustuda (6).

1. Harta kohaldatavus

46. Harta artikli 51 lõike 1 kohaselt on harta liikmesriikidele siduv üksnes siis, kui nad kohaldavad liidu õigust. See tähendab, nagu Euroopa Kohus on selgitanud, et hartaga tagatud põhiõigusi tuleb kaitsta alati, kui liikmesriigi õigusnorm kuulub liidu õiguse kohaldamisalasse. [26] Teisisõnu saab Ungari hartat rikkuda vaid juhul, kui vaidlusaluste õigusnormide suhtes on kohaldatav ELTL artikkel 56 ja/või teisesed õigusaktid, mida need õigusnormid komisjoni sõnul rikuvad. Enne kui hindan väiteid põhiõiguste rikkumise kohta, pean seetõttu kõigepealt kindlaks tegema, kas vaidlusalused viis õigusnormi kuuluvad liidu õiguse kohaldamisalasse.

47. Ungari ei vaidle vastu, et õigusnormid 3, 4 ja 6 kuuluvad vähemalt ühe direktiivi kohaldamisalasse. Ent ta on seisukohal, et õigusnormid 1 ja 7 on väljaspool liidu õiguse kohaldamisala.

48. Õigusnorm 1 keelab lastekaitseseaduse kontekstis „LGBTI-sisu“ kujutamise ja propageerimise alaealistele. Ungari väidab, et see seadus on adresseeritud riigile, kohalikele omavalitsustele ning füüsilistele ja juriidilistele isikutele, keda ametiasutused on volitanud osutama kitsas ulatuses

[25] Vt nt EIK 21. oktoobri 2010. aasta otsus Alekseyev *vs.* Venemaa (CE:ECHR:2010:1021JUD000491607, punkt 86), milles EIK selgitas, et puuduvad „teaduslikud tõendid või sotsioloogilised andmed, mis viitaksid sellele, et ainuüksi homoseksuaalsuse mainimine või avalik arutelu seksuaalvähemuste sotsiaalse staatuse üle kahjustaks lapsi“. Vt samuti EIK 20. juuni 2017. aasta otsus kohtuasjas Bayev jt *vs.* Venemaa (CE:ECHR:2017:0620JUD006766709, punkt 82), milles EIK leidis, et niivõrd kui LGBTI toetamise kampaania tunnistajaks olnud alaealised puutusid kokku ideedega mitmekesisusest, võrdõiguslikkusest ja sallivusest, saab nende arusaamade omaksvõtmine vaid soodustada sotsiaalset ühtekuuluvust, mida kinnitati ka EIK hiljutises 23. jaanuari 2023. aasta otsuses Macatė *vs.* Leedu (ECHR:2023:0123JUD006143519, punkt 211).

[26] 26. veebruari 2013. aasta kohtuotsus Åkerberg Fransson (C-617/10, EU:C:2013:105, punkt 21).

teenuseid, mis on seotud laste eest hoolitsemise ja laste kaitsmisega. Selliseid teenuseid ei osutata tasu eest, mistõttu mõiste „teenused“ ELTL artikli 56 tähenduses neid ei hõlma. Samuti ei ole tõenäoline, et niisuguseid teenuseid osutatakse piiriüleselt.

49. Komisjon aga väidab kõigepealt, et lastekaitseseaduse kohaldamisala ei ole nii kitsas ja see on kohaldatav ka niisugustele asutustele, mis tegelevad laste eest hoolitsemisega tasu eest, nagu päevakeskused [27] või eraõiguslikud asendushoolduskodud. Kui nad osutavad teenuseid tasu eest, võivad nad olla hõlmatud mõistega „teenuseosutaja“ liidu õiguse tähenduses.

50. Samuti hoitakse selle seaduse adressaate ka siis, kui nad ei osuta lastele teenuseid tasu eest, tagasi, et nad ei ostaks „LGBTI-sisu“ sisaldavaid teenuseid, sealhulgas neid, mida pakutakse teistest liikmesriikidest. Kuna neil on keelatud laste eest hoolitsemise käigus seda sisu kasutada, ei ole neil põhjust saada „LGBTI-sisuga“ teenuseid. [28]

51. ELTL artikliga 56 ja teenuste direktiiviga on keelatud piirangud nii piiriüleste teenuste osutamisele kui ka saamisele. [29] Peale selle on piirangud infoühiskonna teenuste osutamisele ja saamisele [30] keelatud ka elektroonilise kaubanduse direktiiviga, mida õigusnorm 1 komisjoni sõnul rikub.

52. Nagu komisjon väidab, on võimalik, et lastekaitseseadus muudab piiriüleste teenuste osutamise vähem atraktiivseks, näiteks kui on tegu teatrietendusega, mille lugu on LGBTI perekonnast ja mis pakub oma teenuseid laste päevahooldusasutustele kogu Euroopa Liidus. Samamoodi ei ole Ungaris asuval asendushoolduskodul põhjust osta joonisfilmi, mis pakub teismelistele kohandatud õppematerjali sooidentiteedi kohta ja mida pakutakse vaatamiseks Horvaatias asuva teenuseosutaja veebisaidil. Seega piirab õigusnorm 1 infoühiskonna teenuste piiriülest osutamist.

53. Seepärast olen seisukohal, et õigusnorm 1, nagu see on lastekaitseseaduses sätestatud, võib olla kohaldatav teenustele liidu õiguse tähenduses.

54. Avalik-õigusliku hariduse seaduses sätestatud õigusnorm 7 keelab „LGBTI-sisu“ propageerimise seksuaalhariduses.

55. Ungari väitel ei ole see õigusnorm teenuseid käsitlevate liidu õigusnormide kohaldamisalas, sest avalik-õiguslikku haridust ei peeta liidu õiguse tähenduses teenuseks, mida osutatakse tasu eest.

56. Tõepoolest on kohtupraktikas üldiselt asutud seisukohale, et hariduse andmine avalikus sektoris ei kujuta endast teenuste osutamist. [31] Ent eri kohtuotsustes on Euroopa Kohus leidnud, et haridustegevust võib liigitada liidu õiguse kohaselt teenusteks, kui neid osutatakse tasu eest

27 Vt sellega seoses lastekaitseseaduse § 41.

28 Vt analoogia alusel toodete kasutamisega seotud kohtuasjad, milles Euroopa Kohus luges toote kasutamist piiravad eeskirjad samaväärseks koguseliste piirangutega, mis on ELTL artikli 34 kohaselt keelatud. Vt sellega seoses 10. veebruari 2009. aasta kohtuotsus komisjon *vs.* Itaalia (haagised) (C-110/05, EU:C:2009:66) ning 4. juuni 2009. aasta kohtuotsus Mickelsson ja Roos (C-142/05, EU:C:2009:336, eriti punktid 26–28).

29 Vt selle kohta 6. oktoobri 2009. aasta kohtuotsus komisjon *vs.* Hispaania (C-153/08, EU:C:2009:618, punkt 29 ja seal viidatud kohtupraktika) ning 2. märtsi 2023. aasta kohtuotsus Recreatieprojecten Zeeland jt (C-695/21, EU:C:2023:144, punkt 13 ja seal viidatud kohtupraktika).

30 Vt selle kohta mõiste „teenuse saaja“ elektroonilise kaubanduse direktiivi artikli 2 punktis d: „iga füüsiline või juriidiline isik, kes kutsealastel või muudel eesmärkidel kasutab infoühiskonna teenust, eriti teabe otsimise või selle kättesaadavaks tegemise huvides“.

31 Vt selle kohta 27. septembri 1988. aasta kohtuotsus Humbel ja Edel (263/86, EU:C:1988:451, punktid 17–19) ja 7. detsembri 1993. aasta kohtuotsus Wirth (C-109/92, EU:C:1993:916, punktid 15 ja 16).

väljaspool rangelt avalik-õiguslikku, riigi rahastatavat haridussüsteemi.[32] Nii võib see olla ka ühe või teise teenusega, mida osutab külalisesineja või -ekspert, kes võib haridusasutustes tegevusse sekkuda.[33]

57. Seepärast olen seisukohal, et õigusnorm 7 võib olla kohaldatav ka liidu õiguse kohaldamisalasse kuuluvatele olukordadele.

58. Kokkuvõttes on kõik viis komisjoni poolt vaidlustatud õigusnormi liidu õiguse kohaldamisalas ja peavad seetõttu olema hartaga kooskõlas.

59. Kuna harta on kohaldatav, asun nüüd hindama nende õigusnormide kooskõla hartas tunnustatud õigustega, millele komisjon tugineb.

60. Tuletan meelde, et viis õigusnormi, mille kohta see väide kehtib, on sõnastatud samalaadselt. Need kõik piiravad või välistavad vanuserühmi eristamata alla 18aastaste alaealiste juurdepääsu sisule, mis propageerib või kujutab sooidentiteete, mis ei vasta sünni ajal määratud bioloogilisele soole, soomuutmist või homoseksuaalsust. Juurdepääs niisugusele sisule on piiratud või välistatud kas üldiselt (õigusnorm 1) või siis, kui see esineb lineaarse audiovisuaalmeedia saadetes (õigusnorm 4), avalikes huvides edastatavates teadaannetes lineaarses audiovisuaalmeedias (õigusnorm 6) või reklaamina mis tahes liiki meedias (õigusnorm 3). Ainult õigusnormiga 7 on keelatud üksnes „LGBTI-sisu“ propageerimine, kuid mitte kujutamine seksuaalhariduse kontekstis.

2. Harta artikli 21 rikkumine

61. Harta artikliga 21 on keelatud diskrimineerimine muu hulgas soo ja seksuaalse sättumuse tõttu.

62. Väljakujunenud kohtupraktika suuna kohaselt kujutab isikute ebasoodsam kohtlemine nende soovahetuse tõttu („transseksualism“)[34] endast soo tõttu diskrimineerimist.[35] Hiljutine kohtuotsus Mousse kinnitab, et soo tõttu diskrimineerimise keeld laieneb ka diskrimineerimisele sooidentiteedi tõttu, mis ei vasta sünni ajal määratud bioloogilisele soole ja millega ei kaasne füüsilist soomuutmist („transsooline identiteet“).[36]

63. Teisest küljest kuulub homoseksuaalsus, mida vaidlusalused õigusnormid samuti käsitlevad, „seksuaalse sättumuse“ mõiste alla.[37]

32 Vt selle kohta 7. detsembri 1993. aasta kohtuotsus Wirth (C-109/92, EU:C:1993:916, punkt 17); 11. septembri 2007. aasta kohtuotsus komisjon *vs.* Saksamaa (C-318/05, EU:C:2007:495, punkt 69) ja 20. mai 2010. aasta kohtuotsus Zanotti (C-56/09, EU:C:2010:288, punkt 32).

33 Vt selle kohta 27. juuni 2017. aasta kohtuotsus Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania (C-74/16, EU:C:2017:496, punkt 41 jj).

34 Erinevus soomuutmise („transseksualismi“) ja sünni ajal määratud bioloogilisest soost erineva sooidentiteedi („transsoolise identiteedi“) valikus seisneb selles, et esimene tähendab meditsiinilisi või füüsilisi sekkumisi, termin „transsooline“ aga on rohkem seotud identiteedi kui füüsiliste või meditsiiniliste aspektidega.

35 30. aprilli 1996. aasta kohtuotsus P. *vs.* S. (C-13/94, EU:C:1996:170, punkt 20); 7. jaanuari 2004. aasta kohtuotsus K. B. (C-117/01, EU:C:2004:7, punkt 34); 27. aprilli 2006. aasta kohtuotsus Richards (C-423/04, EU:C:2006:256, punkt 24) ja 26. juuni 2018. aasta kohtuotsus MB (soovahetus ja vanaduspension) (C-451/16, EU:C:2018:492, punkt 35).

36 9. jaanuari 2025. aasta kohtuotsus Mousse (C-394/23, EU:C:2025:2, punktid 61 ja 62).

37 Näidet juhtumist, mil diskrimineerimine põhines seksuaalsel sättumusel, vt 12. jaanuari 2023. aasta kohtuotsuses TP (monteerija avalik-õiguslikus televisioonis) (C-356/21, EU:C:2023:9, punkt 66).

64. Komisjon väidab, et käesoleval juhul seisneb diskrimineerimine selles, et heteroseksuaalseid ja *cis*-sooidentiteediga inimesi koheldakse teisiti kui LGBTI-inimesi. Samal ajal kui vaidlusalused õigusnormid mõjutavad homoseksuaalide ja mitte-*cis*-sooidentiteediga inimeste elusid kujutava sisu esitamist alaealistele, ei piira see heteroseksuaalsete ja *cis*-sooidentiteediga inimeste elusid kujutava sisu esitamist. Samuti on vaidlusaluste muudatuste eesmärk komisjoni arvates marginaliseerida LGBTI-inimesi Ungari ühiskonnas, suurendades nende praegugi esinevat häbimärgistamist.

65. Ungari väidab vastu, et vaidlusaluste õigusnormide ese ei ole LGBTI-inimesed, vaid hoopis kaitsta alaealisi piiratud arvus olukordades, kus nende kokkupuutumine „LGBTI-sisuga“ ei saa olla nende vanemate ega eestkostjate kontrolli all.

66. Euroopa Kohtu praktika kohaselt ei ole diskrimineerimisega tegu mitte ainult siis, kui isikut koheldakse samalaadses olukorras teisest isikust ebasoodsamalt, vaid ka siis, kui toimingus või õigusaktis tehakse vahet keelatud kriteeriumi põhjal. See ei olene sellest, milline on niisugusele keelatud kriteeriumile tuginedes ohvristatud isikute identiteet, st kas selle aluse keelamisega kaitstakse vähemusrühma kuuluvat isikut või kedagi, kes sellesse rühma ei kuulu. [38]

67. Kui kohaldada seda kohtupraktikat käesolevale juhtumile, on vaidlusalused õigusnormid, mis sõnaselgelt põhinevad soo kriteeriumil (transseksuaalne või transsooline identiteet) ja seksuaalse sättumuse kriteeriumil (homoseksuaalne sättumus), tõepoolest diskrimineerivad.

68. Olgugi et Ungari väitel ei ole vaidlusalused õigusnormid sihitud sellele vähemusrühmale, põhinevad need siiski selgelt soolisel ja seksuaalsete sättumuste eristamisel. Nagu eespool (vt käesoleva ettepaneku punkt 39) selgitatud, on keelatud alaealiste juurdepääs LGBTI-inimeste tavalist elu kujutavale sisule, mitte ainult LGBTI-inimeste elu eksplitsiitselt seksuaalsetele või pornograafilistele kujutistele. Juurdepääs sisule, mis kujutab heteroseksuaalsete ja *cis* -sooidentiteediga inimeste tavalist elu, aga ei ole keelatud ei õigusnormiga 1, 3, 4, 6 ega 7.

69. Õigusnormi 7 kohta märgib Ungari, et sellega on keelatud üksnes „LGBTI-sisu“ propageerimine ja seda üksnes seksuaalhariduse kontekstis. See siiski ei kaitse diskrimineerimist käsitleva väite eest. Olen nõus, et ühegi elulaadi propageerimine ei peaks olema osa haridusest, mis peaks olema nii erapooletu kui võimalik ja võimaldama lastel kujundada omaenda vaateid eri küsimustes. [39] Õigusnorm 7 aga keelab kõigest „LGBTI-sisu“, kuid mitte heteroseksuaalse ega *cis* -sooidentiteedi sisu propageerimise. Seetõttu on see diskrimineeriv soo tõttu ja seksuaalse sättumuse tõttu.

70. Samuti väidab Ungari, et komisjon ei ole esitanud näiteid konkreetsete diskrimineerimiskeelu normide rikkumiste kohta.

[38] Vt selles aspektis seoses etnilise diskrimineerimisega 16. juuli 2015. aasta kohtuotsus CHEZ Razpredelenie Bulgaria (C-83/14, EU:C:2015:480, punkt 56). Vt samuti minu ettepanek kohtuasjas Slagelse Almennyttige Boligselskab, Afdeling Schackenborgvænge (C-417/23, EU:C:2025:98, punktid 105–120).

[39] Tõlgendades EIÕK esimese protokolli artikli 2 teist lauset, mis käsitleb õigust haridusele, asus EIK seisukohale, et see artikkel tähendab, „et riik peab oma hariduse ja õpetamisega seotud ülesandeid täites hoolitsema selle eest, et õppekavas sisalduvad teave või teadmised antakse edasi objektiivselt, kriitiliselt ja pluralistlikult. Riigil on keelatud seada eesmärgiks indoktrineerimine, mida võib pidada lapsevanemate usulisi ja filosoofilisi veendumusi mitteaustavaks“. Vt EIK 7. detsembri 1976. aasta otsus Kjeldsen, Busk Madsen ja Pedersen *vs.* Taani (CE:ECHR:1976:1207JUD000509571, punkt 53) ning 18. märtsi 2011. aasta otsus Lautsi jt *vs.* Itaalia (CE:ECHR:2011:0318JUD003081406, punkt 62).

71. Selles aspektis on oluline arvesse võtta, et rikkumismenetlus on abstraktse kohtuliku kontrolli teostamine. Komisjon algatab sageli niisuguseid menetlusi liikmesriigi õigusaktide *kui selliste* vastu ja väide käsitleb igal juhul niisuguste õigusaktide *potentsiaali* rikkuda liidu õigust. Sellistes abstraktse kohtuliku kontrolli olukordades ei tee Euroopa Kohus, nagu ka liikmesriikide konstitutsioonikohtud õigusnormide põhiseaduslikkust hinnates, otsuseid inimõiguste konkreetsete rikkumiste kohta, vaid otsuseid selle kohta, kas niisugustel õigusnormidel on potentsiaal rikkuda isikute või rühmade põhiõigusi.

72. Komisjon on esitanud piisavalt argumente tõendamaks, et vaidlusalused õigusnormid võivad asetada eri isikuid või rühmi ebasoodsamasse olukorda selle tõttu, et need õigusnormid tuginevad keelatud kriteeriumile. Keeld pakkuda LGBTI-sisu või sellele juurde pääseda asetab ebasoodsamasse olukorda iga teenuseosutaja või teenusesaaja. See piirang ei koorma ainult LGBTI-inimesi, vaid füüsilisi ja juriidilisi isikuid üldiselt.

73. Peale selle avaldavad kõnealused muudatused LGBTI-inimesi häbimärgistavat mõju. Häbimärgistamine on olukord, kus ühe vähemusrühma liikmetele, näiteks LGBTI-inimestele, omistatakse ühiskondlikult taunitavaid tunnuseid üksnes seetõttu, et nad on selle rühma liikmed või tajutavad selle rühma liikmetena.

74. Häbimärgistamine asetab LGBTI-inimesed tööturul ja ühiskondlikus elus ebasoodsamasse olukorda.[40]

75. Olen komisjoniga nõus, et LGBTI-isikute tavalise elu tutvustamisele juurdepääsu keelamine põhjusel, et neid peetakse kahjulikuks, on iseenesest häbimärgistav, mitte ainult laste, vaid ka täiskasvanute silmis.

76. Samuti halvendab LGBTI-kogukonna negatiivsena tajumist LGBTI-inimeste tavaliste elude kujutamise kõrvutamine kohatute kujutistega seksuaalsusest ja pornograafiast, samuti vägivallast.

77. Lõpuks suurendab vaidlusaluste õigusnormide endi häbimärgistavat mõju veelgi see, et muutmisseaduses on liidetud laste pedofiilia eest kaitsmist käsitlevad õigusnormid niisugustega, mis on vastu võetud eesmärgiga kaitsta lapsi LGBTI-sisu eest.

78. Ungari kaitseb end viimati sõnastatud argumendi eest selgitusega, et selles liikmesriigis on õigustehniliselt tavaline muuta üheainsa seadusega mitut seadust ja et seadustel, mida sel viisil muudeti, ei ole mingit seost pedofiiliaga.

79. Isegi kui see võiks õiguslikult paika pidada, kui võtta arvesse niisuguse meetodi võimalikku ühiskondlikku mõju selles konkreetses olukorras, oleks Ungari saanud otsustada kaks muutmisseadust eraldada ja võimalikku häbimärgistavat kõrvalmõju ära hoida. Vastupidi, Ungari otsustas need eri seadusandlikud muudatused liita.

[40] Vt selle kohta põhiõiguste ameti läbiviidud 11. mai 2024. aasta uuring „LGBTIQ equality at a crossroads: progress and challenges“, kättesaadav veebis aadressil https://fra.europa.eu/en/publication/2024/lgbtiq-equality-crossroads-progress-and-challenges.

80. Lisan, et mitmes inimõiguste järgimise jälgimisega tegelevate liidu institutsioonide[41] ja rahvusvaheliste organisatsioonide[42] aruandes on samuti sedastatud, et vaidlusalustel Ungari õigusnormidel on häbimärgistav mõju, nagu komisjon väidab.

81. Minu arvates kujutab aktiivne riigipoolne kaasaaitamine vähemusrühma häbimärgistamisele, olgu see tahtlik või tahtmatu, endast otsest diskrimineerimist, sest see on vastuolus võrdse kohtlemise põhimõtte olemusega.[43] Häbimärgistamine suurendab ühiskonnas juba esinevaid eelarvamusi, suunates ühiskondlikku arengut võrdsusest eemale, mitte selle poole. See õõnestab diskrimineerimist keelavate õigusnormide eesmärki, milleks on saavutada mis tahes ühiskonnas võrdsus.[44]

82. Euroopa Liidu konstitutsioonis, mis hõlmab aluslepinguid ja hartat, on väljendatud valik, et inimesi tuleb kohelda võrdselt olenemata nende soost või seksuaalsest sättumusest. See valik on väljendatud harta artiklis 21, milles on sugu ja seksuaalne sättumus loetletud keelatud diskrimineerimise alustena, ning ELTL artiklis 19, mis on õiguslik alus liidu meetmetele, millega võideldakse seda liiki diskrimineerimise vastu.

83. Isegi kui võib olla tõsi, et mõnes Euroopa ühiskonnas ei ole LGBTI-inimeste õigusi võrdväärsusele veel täielikult omaks võetud, on liikmesriik, kes võtab vastu õigusnorme, mis tüürivad selle vähemusrühma võrdväärsuse ühiskondlikku aktsepteerimist sellest eesmärgist eemale, harta artiklit 21 rikkunud.

3. Harta artikli 11 rikkumine

84. Harta artikkel 11 tagab sõna- ja teabevabaduse. See õigus kätkeb arvamusvabadust ning vabadust saada ja levitada teavet ja ideid avaliku võimu sekkumiseta. Harta artikli 11 lõikes 2 on täpsustatud, et austatakse ka massiteabevahendite vabadust ja mitmekesisust.

85. Harta selgituste[45] kohaselt vastavad harta artikliga 11 tagatud õigused nendele, mis on tagatud EIÕK artikliga 10. Selles perspektiivis on EIK järeldused olnud Euroopa Kohtu praktika jaoks väärtuslik inspiratsiooniallikas.

41 Euroopa Parlamendi 8. juuli 2021. aasta resolutsioon Ungari Rahvuskogus vastu võetud õiguslikest muudatustest tingitud ELi õiguse ja LGBTIQ-kodanike õiguste rikkumise kohta Ungaris (2021/2780(RSP)).

42 Veneetsia komisjon, „Opinion on the compatibility with international human rights standards of Act LXXIX [of 2021] amending certain acts for the protection of children, adopted by the Venice commission at its 129th plenary session“ (Veneetsia/internet, 10.–11. detsember 2021), punktid 24 ja 25. Vt samuti Amnesty International, „From freedom to censorship, The consequences of Hungarian Propaganda Law“, Budapest, Amnesty International, 2024; Háttér Society, „The Anti-LGBTQI Law of Hungary in Action: A Combination of State- and Self-Enforcement“, november 2024, kättesaadav veebis aadressil https://en.hatter.hu/sites/default/files/dokumentum/kiadvany/hatter-anti-lgbtqi-law-2024-november.pdf. Kohtuistungil ei nõustunud Ungari selle aruande mõningate konkreetsete järeldustega.

43 Vt sellega seoses 16. juuli 2015. aasta kohtuotsus CHEZ Razpredelenie Bulgaria (C-83/14, EU:C:2015:480, punktid 84 ja 87). Vt samuti minu ettepanek kohtuasjas Slagelse Almennyttige Boligselskab, Afdeling Schackenborgvænge (C-417/23, EU:C:2025:98, punktid 147–158).

44 Seega annab ELTL artikli 19 lõige 1 õigusliku aluse diskrimineerimisega *võitlemiseks*. Mitmes selle sätte alusel vastu võetud õigusaktis on selgitatud, et nende eesmärk on rakendada võrdse kohtlemise põhimõtet. Vt 29. juuni 2000. aasta direktiivi 2000/43/EÜ, millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust (EÜT 2000, L 180, lk 22; ELT eriväljaanne 20/01, lk 23), pealkiri ja artikkel 1, milles on sätestatud: „Käesoleva direktiivi eesmärk on kehtestada raamistik rassilise või etnilise päritolu alusel diskrimineerimise vastu võitlemiseks, et tagada võrdse kohtlemise põhimõtte kohaldamine liikmesriikides.“ Samalaadset sõnastust on kasutatud nõukogu 27. novembri 2000. aasta direktiivi 2000/78/EÜ, millega kehtestatakse üldine raamistik võrdseks kohtlemiseks töö saamisel ja kutsealale pääsemisel (ELT 2006, L 303, lk 16), artiklis 1.

45 ELT 2007, C 303, lk 17.

86. Sellega seoses on Euroopa Kohus selgitanud, et sõnavabadus hõlmab mis tahes sidevahendi, sealhulgas interneti kaudu (infoühiskonna teenuseid kasutades) edastatud väljendust.[46] Samuti kinnitas ta, et artikkel 11 on kohaldatav kõigi väljenduse liikide, sealhulgas kaubandusliku väljenduse suhtes, mis võib esineda reklaami kujul.[47]

87. See vabadus ei kaitse üksnes seda „teavet" või neid „ideid", mis pälvivad heakskiitu või mida peetakse ohutuks või ebaoluliseks, vaid ka teavet ja ideid, mis on solvavad, šokeerivad või häirivad, ning selle eesmärk on tagada pluralism, sallivus ja avatud vaim, ilma milleta ei ole „demokraatlikku ühiskonda".[48]

88. Seda silmas pidades väidab komisjon, et vaidlusalused õigusnormid ei riiva mitte ainult LGBTI-kogukonna vabadust anda edasi teavet ja ideid seoses selle kogukonnaga, vaid ka üldsuse õigust levitada ja saada teavet LGBTI-kogukonna kohta. Ka siis, kui vaidlusalused õigusnormid on suunatud alaealistele ja seega igal juhul piiravad nende õigust saada teavet, ei saa „LGBTI-sisu" reklaami või avalikes huvides edastatavate teadaannete või teadlikkuse tõstmise sõnumite kujul kellenigi jõuda ega olla kellegi poolt levitatud.

89. Olen komisjoniga nõus, et audiovisuaalsete saadete klassifitseerimine V kategooriasse, milleks kohustab õigusnorm 4, kui nendes on esil LGBTI-sisu, ei piira mitte ainult alaealisi, vaid ka kõiki teisi, kes võivad soovida sellist saadet näha, kuna seda võidakse edastada vaid hilistel kellaaegadel. Samuti piirab see autoreid ja audiovisuaalteenuste osutajaid niisuguste saadete esitamisel. Kui autor, kes on loonud joonisfilmi, mis kirjeldab LGBTI-perekonna elu või kahe teismelise probleeme oma seksuaalsuse või sooidentiteediga kohanemisel, saab edastada sellist sisu piiratud kellaaegadel ja kui niisugust joonisfilmi ei saa näidata koolis või muudes avalikes kohtades, on piiratud nii selle isiku õigus anda edasi oma ideed kui ka igaühe õigus seda ideed saada.[49]

90. Lõpuks sekkub õigusnorm 3 reklaamiseaduses selgelt kaubanduslikku väljendusse.

91. Vastuseks väidetele sõnavabaduse riive kohta märgib Ungari oma kaitseargumentides, et see piirang on kohaldatav vaid teatavatele teabe jagamise viisidele. Kuigi see võib olla asjakohane niisuguste meetmete põhjendamisel, ei muuda see võimalikku järeldust selle õiguse riive kohta.

92. Veel üks argument, mille Ungari on esitanud oma sekkumise kaitseks, on niisugune, et LGBTI-inimeste õigus levitada või saada teavet ei ole otseselt mõjutatud, sest vaidlusalused õigusnormid ei takista LGBTI-inimesi teavet saamast ega levitamast, vaid on seotud üksnes teatava sisuga, mis võib olla alaealistele kahjulik. See argument ei ole asjakohane. Harta artikli 11 eesmärk on hoida ära tsensuuri ja see on kohaldatav õigusnormidele, mis keelavad või piiravad teatavat sisu.

93. Seepärast olen seisukohal, et ka siis, kui vaidlusalused õigusnormid piirduvad teatavate teabe väljendamise ja saamise vahendite ja moodustega, riivavad vaidlusalused õigusnormid ikkagi sõna- ja teabevabadust.

[46] Vt selle kohta 9. märtsi 2021. aasta kohtuotsus VG Bild-Kunst (C-392/19, EU:C:2021:181, punkt 49 ja seal viidatud kohtupraktika).

[47] Vt selle kohta 17. detsembri 2015. aasta kohtuotsus Neptune Distribution (C-157/14, EU:C:2015:823, punkt 64 ja seal viidatud asjakohane EIK praktika) ning 3. veebruari 2021. aasta kohtuotsus Fussl Modestraße Mayr (C-555/19, EU:C:2021:89, punkt 81).

[48] Vt selle kohta 6. märtsi 2001. aasta kohtuotsus Connolly *vs.* komisjon (C-274/99 P, EU:C:2001:127, punkt 39 ja seal viidatud asjakohane EIK praktika) ning 12. jaanuari 2023. aasta kohtuotsus Migracijos departamentas (poliitilistel vaadetel põhinevad tagakiusamise põhjused) (C-280/21, EU:C:2023:13, punkt 30).

[49] EIK selgitas oma 23. jaanuari 2023. aasta otsuses Macatė *vs.* Leedu (CE:ECHR:2023:0123JUD006143519, punkt 181), et „raamatu tähistamine kahjulikuna vanuserühmale, kellele see oli mõeldud, mõjutas kaebaja võimalusi oma ideid vabalt levitada".

4. Harta artikli 7 rikkumine

94. Harta artikkel 7 tagab õiguse era- ja perekonnaelu austamisele.

95. Harta selgituste kohaselt vastavad harta artikliga 7 tagatud õigused nendele, mis on tagatud EIÕK artikliga 8. Seepärast on EIK praktika nii nagu sõnavabadusegi puhul asjakohane seoses sellega, kuidas tõlgendada õigust era- ja perekonnaelu austamisele.[50]

96. Nagu komisjon on hagiavalduses märkinud, on EIK tunnustanud mõistet „eraelu" laia mõistena, mis hõlmab inimese füüsilist ja psühholoogilist puutumatust, sealhulgas seksuaalelu. See hõlmab ka füüsilise ja sotsiaalse identiteedi aspekte, nagu sooidentiteet, nimi, seksuaalne sättumus ja isiklikud suhted.[51] Ka EIÕK artikkel 8 tagab õiguse „ühiskondlikule eraelule",[52] mis on õigus isiklikule arengule ja võimalused luua suhteid teistega ja maailmaga väljaspool ennast.[53]

97. Vaidlusalustest Ungari õigusnormidest tulenev häbimärgistamine mõjutab kõiki neid aspekte õiguses era- ja perekonnaelu austamisele. EIK asus seisukohale, et riikidel on positiivne kohustus tagada isikute eraelu austamine.[54] Ka Euroopa Kohus on sedastanud niisuguste positiivsete kohustuste olemasolu selles osas, mis puudutab transsooliste inimeste eraelu kaitset.[55]

98. Komisjon märgib, et olukord EIKs lahendatud asjades erineb olukorrast käesolevas asjas, sest häbimärgistav tegevus oli teiste isikute või rühmade tegevus ja nimetatud kohus tuvastas, et on rikutud õigust eraelu austamisele, kui riik ei ole sellist tegevust ära hoidnud ega seda lahendama asunud.

99. Olen komisjoniga nõus, et käesolevas olukorras on õigust eraelu austamisele rikutud veelgi raskemalt, sest LGBTI-inimesi häbimärgistatakse liikmesriigi seadusandluse tõttu. Ungari õigusnormide häbimärgistav mõju, mis tekitab LGBTI-inimeste vastu vaenulikku õhkkonda, võib mõjutada LGBTI-inimeste identiteeditunnet, enesehinnangut ja enesekindlust. See võib mõjutada alaealisi, aga ka täiskasvanuid. Eriti mõjustatud on LGBTI-kogukonda kuuluvad alaealised, sest LGBTI-inimeste elu käsitleva teabe eemaldamine avalikust sfäärist takistab neid mõistmast, et nende elu ei ole ebanormaalne. Samuti mõjutab see nende aktsepteerimist eakaaslaste poolt, koolis või muudes keskkondades ning seega ka nende õigust „ühiskondlikule eraelule". Seepärast laiendavad vaidlusalused õigusnormid niisugust kahju, selle asemel et alaealisi kahju eest kaitsta.

100. Seoses komisjoni väitega, mis puudutab harta artikli 7 rikkumist, väidab Ungari, et komisjon ei ole vaidlusaluste õigusnormide häbimärgistavat mõju tõendanud.

50 Vt sellega seoses 4. oktoobri 2024. aasta kohtuotsus Mirin (C-4/23, EU:C:2024:845, punktid 62–65).

51 EIK 14. jaanuari 2020. aasta otsus Beizaras ja Levickas *vs.* Leedu (CE:ECHR:2020:0114JUD004128815, punkt 109 ja seal viidatud kohtupraktika). Vt samuti EIK varasem, 22. oktoobri 1981. aasta otsus Dudgeon *vs.* Ühendkuningriik (CE:ECHR:1981:1022JUD000752576, punkt 41).

52 EIK 29. aprilli 2002. aasta otsus Pretty *vs.* Ühendkuningriik (CE:ECHR:2002:0429JUD000234602, punkt 61); 5. septembri 2017. aasta otsus Bărbulescu *vs.* Rumeenia (CE:ECHR:2017:0905JUD006149608, punkt 77).

53 EIK 5. juuni 2009. aasta otsus Schlumpf *vs.* Šveits (CE:ECHR:2009:0108JUD002900206, punkt 77).

54 EIK 16. veebruari 2021. aasta otsus Budinova ja Chaprazov *vs.* Bulgaaria (CE:ECHR:2021:0216JUD001256713, punkt 87).

55 4. oktoobri 2024. aasta kohtuotsus Mirin (C-4/23, EU:C:2024:845, punkt 65). Vt selle kohta ka 9. jaanuari 2025. aasta kohtuotsus Mousse (C-394/23, EU:C:2025:2) ja 13. märtsi 2025. aasta kohtuotsus Deldits (C-247/23, EU:C:2025:172, punkt 47).

101. Abstraktse normikontrolli käigus piisab, nagu olen juba selgitanud, siiski vaid argumentidest, et vaidlusalustel õigusnormidel on *potentsiaalselt* häbimärgistavad tagajärjed. Komisjon on esitanud piisavalt argumente selle kohta, miks nende Ungari õigusnormide sisu, ülesehitus ja vastuvõtmise menetlus aitavad kaasa juba esinevale ebasoodsa õhkkonna tekkimisele LGBTI-inimeste suhtes Ungaris.

102. Kokkuvõttes olen komisjoniga nõus, et Ungari õigusnormid riivavad LGBTI-inimeste eraelu.

5. Kas põhiõiguste riive võib olla põhjendatud?

103. Harta artikli 52 lõike 1 kohaselt võib hartas ette nähtud õigusi piirata. Iga piirang peab olema sätestatud seadusega ja austama vaidlusaluse õiguse sisu. Selleks et piiravad õigusnormid oleksid põhjendatud, peab esiteks nende eesmärk olema kaitsta liidu poolt tunnustatud üldist huvi või teiste isikute õigusi ja vabadusi. Teiseks peab piirang olema proportsionaalne taotletava eesmärgiga.

104. Seda silmas pidades märgib Ungari, et kõnealune põhiõiguste riive on põhjendatud vaidlusaluste õigusnormide eesmärgiga: kaitsta alaealiste loomulikku arengut ning vanemate õigust kasvatada oma lapsi kooskõlas oma isiklike veendumustega.[56]

105. Neid eesmärke taotledes väidab Ungari, et tegelikult kaitseb ta laste ja vanemate põhiõigusi, nagu need hartas sisalduvad. Ta tugineb harta artikli 24 lõikele 2, mille kohaselt tuleb esikohale seada lapse huvid, ja artikli 14 lõikele 3, milles on nimetatud vanemate õigus tagada lastele oma usuliste, filosoofiliste ja pedagoogiliste veendumuste kohane haridus.

106. Seoses Ungari esitatud esimese õigustusega väidab komisjon, et Ungari ei ole esitanud mingeid tõendeid selle kohta, et alaealiste loomulikku arengut saaks kuidagi kahjustada see, kui nad puutuvad kokku sisuga, mis kujutab homoseksuaalsete või mitte-*cis*-sooidentiteediga inimeste tavalist elu. Vastupidi, komisjon, keda toetavad menetlusse astunud liikmesriigid ja parlament, ei ole ainult seisukohal, et „LGBTI-sisu“ ei saa olla lastele kahjulik, vaid on ka seisukohal, et alaealiste hoidmine „LGBTI-sisu“ eest võib õigupoolest olla kahjulik noorte arengule ja sotsialiseerimisele.

107. Vastuseks sellele argumendile tugineb Ungari esiteks ettevaatuspõhimõttele ja teiseks liikmesriikide kaalutlusruumile selles osas, mis on lastele kahjulik, kooskõlas nende kõlbeliste, usuliste ja kultuuriliste tavadega.

108. Ettevaatuspõhimõttega seoses väidab Ungari, et alaealiste arengu *kahjustamise oht* on olemas, kui nad puutuvad kokku „LGBTI-sisuga“ ilma täiskasvanu selgitusteta. Nimetatud liikmesriik on seisukohal, et ta võib võtta oma kaalutlusruumi piires kaitsemeetmeid, „ilma et ta peaks ootama, kuni on täielikult tõendatud, et võimalikud ohud on reaalsed ja tõsised“.[57]

[56] Ungari on nendele põhjendustele tuginenud ja neid selgitanud juba oma kirjalike kaitseargumentide sissejuhatavates märkustes ning seejärel seoses komisjoni väidetega teenuste osutamise vabadusega seotud eeskirjade rikkumise või piiramise kohta. Enamiku oma argumentidest on ta esitanud vastusena komisjon esimesele väitele, mis on seotud audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikli 6a rikkumisega. Siiski tugineb Ungari oma õigusnormide põhjendamiseks samalaadsetele argumentidele ka seoses teiste väidetega, sealhulgas nendega, mis käsitlevad põhiõiguste rikkumisi, sageli lihtsalt viidates enda argumentidele, mida ta on esitanud esimese väite kohta.

[57] Vt selle kohta 19. novembri 2020. aasta kohtuotsus B S ja C A (kannabidiooli (CBD) turustamine) (C-663/18, EU:C:2020:938, punkt 90 ja seal viidatud kohtupraktika).

109. Saan nõustuda, et niivõrd kui alaealiste füüsilise, vaimse ja kõlbelise arengu kaitse on tervishoiuga seotud küsimus, võib reguleerivate meetmete põhjendamisel tugineda ettevaatuspõhimõttele.[58]

110. Ent Euroopa Kohus on leidnud, et kui seda mõistet tõepoolest ei saa lahutada teatavast teaduslikust ebakindlusest, ei saa ohu hindamist põhjendada „puhthüpoteetilise lähenemisega, mis rajaneb pelkadel teaduslikult veel kontrollimata oletustel".[59] Seepärast peavad liikmesriigid niisugustele argumentidele tuginedes esitama vähemalt mingeid esmapilgul usutavaid teaduslikke tõendeid selle kohta, et kõnealune oht on tõenäoline. Muidu, nagu komisjon leiab, oleksid vaidlusalused Ungari õigusnormid puhtmeelevaldsed.

111. Isegi kui Euroopa Kohus sõnaselgelt palus esitada mõni tõend, mis kinnitaks Ungari väiteid, et ka pelgalt kokkupuude „LGBTI-sisuga" võib kahjustada alaealiste arengut, on Ungari kõigest korranud, et niisugune potentsiaalne oht on olemas, tuginedes väga üldistatud avaldustele.

112. Nii selgitas see riik, et oht tuleneb meedia veenmisjõust, kuna lapsed ja noored täiskasvanud on altid eksperimenteerima ega suuda veel kriitiliselt hinnata, mis on nende jaoks hea. Samal ajal võivad lapsevanemad, kui „LGBTI-sisu" on alaealistele kättesaadav, kaotada võimaluse otsustada, millal nende lapsed, keda nemad teavad kõige paremini, on valmis seesuguse sisuga kokku puutuma ja seepärast nende segadust hajutama.

113. Kuigi on lihtne nõustuda, et segaduses olek on osa täiskasvanuks saamisest, ei ole Ungari peale selle üldise avalduse selgitanud, miks laste kokkupuude „LGBTI-sisuga" võib tekitada lastes rohkem segadust kui mis tahes muu sisu, mis võib olla nende jaoks uudne, ja miks peetakse just „LGBTI-sisu" potentsiaalselt kahjulikuks.

114. Saan komisjoniga nõustuda, et alaealiste loomuliku arengu kaitse võib tõepoolest olla abstraktselt üldisi huve teeniv põhjendus, mis võiks teatavate õiguste piiramist õigustada. Ent kuna Ungari ei ole esitanud mingeid tõendeid võimaliku kahju kohta, mis võib tekkida alaealiste kokkupuutest „LGBTI-sisuga", ei saa ta niisugusele põhjendusele tugineda.

115. Proportsionaalsust käsitlevasse õiguskeelde tõlgituna on võimalik teha kaks järeldust. Kõigepealt saab sedastada, et Ungaril ei ole üldistes huvides aktsepteeritavat põhjendust, mida ta saaks pakkuda õigustuseks kolme hartaga kaitstud õiguse riivele, millele komisjon tugineb. Kui see on nii, siis ei ole järgmisi proportsionaalsuskontrolli etappe vaja kohaldada, kuna õigustamine ei ole võimalik. Teise võimalusena saame aktsepteerida vajadust kaitsta laste loomulikku arengut kui abstraktsemat põhjendust, mis teenib üldisi huve. Sel juhul aga kukuvad vaidlusalused õigusnormid proportsionaalsuskontrollis läbi, sest need ei ole piisavad ega vajalikud, et kaitsta lapsi võimaliku kahju eest nende füüsilisele, vaimsele või kõlbelisele arengule.

116. Kummalgi juhul ei saa Ungari põhjendada enda sekkumist diskrimineerimiskeelu normidesse, sõnavabadusse või õigusesse eraelu austamisele põhjusega, et on vaja kaitsta alaealisi kahju eest.

[58] Seoses liidu meetmete põhjendamisega kinnitas Euroopa Kohus, et ettevaatuspõhimõte on kohaldatav inimeste tervisega seotud õigusaktide suhtes. Vt selle kohta 5. mai 1998. aasta kohtuotsus National Farmers' Union jt (C-157/96, EU:C:1998:191, punkt 64) ning 12. juuli 2005. aasta kohtuotsus Alliance for Natural Health jt (C-154/04 ja C-155/04, EU:C:2005:449, punkt 68).

[59] Vt selle kohta 9. septembri 2003. aasta kohtuotsus Monsanto Agricoltura Italia jt (C-236/01, EU:C:2003:431, punkt 106), mida on korratud hilisemas kohtupraktikas, nt 19. novembri 2020. aasta kohtuotsuses B S ja C A (kannabidiooli (CBD) turustamine) (C-663/18, EU:C:2020:938, punkt 90).

117. Seetõttu, kuna puuduvad igasugused tõendid isegi potentsiaalse alaealiste loomuliku arengu kahjustamise ohu kohta, ei saa Ungari põhjendust pidada tulemuslikuks.

118. Samal põhjusel ei saa vaidlusaluseid Ungari õigusnorme käsitada nii, et need on võetud vastu lapse huve esikohale seades, mis on üks hartas kaitstud põhiõigusi, mida saab põhimõtteliselt tasakaalustada muude õigustega, nagu diskrimineerimiskeeld, õigus eraelu austamisele ja sõnavabadus. Ungari ei esitanud mingeid tõendeid, et laste kaitsmine LGBTI-sisu eest on lapse huvides.

119. Peale selle tugineb Ungari selle väitmiseks, et tal on õigus olla seisukohal, et alaealisi on vaja kaitsta LGBTI-sisu eest, kohtuotsusele Omega.[60] Selle kohtuotsuse põhjal väidab ta, et liikmesriikidel on ulatuslik kaalutlusruum otsustada avaliku korra üle, millele nad võivad oma meetmete põhjendamisel tugineda. Ungari rõhutab, et Euroopa Kohus on võtnud nimetatud kohtuotsuses seisukoha, mille kohaselt ei pea arusaam sellest, kuidas põhiõigusi või muid huve kaitsta, olema igas liikmesriigis üks ja sama, vaid võib erineda olenevalt kõlbelistest, usulistest või kultuurilistest kaalutlustest asjaomases riigis.

120. Sellepärast väidab Ungari, et valik, kuidas kaitsta alaealiste füüsilist, vaimset ja kõlbelist arengut või vanemaõigusi, on niisiis iga liikmesriigi enda otsustada.

121. Väites, et Omega kohtupraktika kehtib ka alaealiste loomuliku arengu kaitse suhtes, tugineb Ungari hiljutisele Euroopa Kohtu otsusele Booky.fi,[61] mis käsitles samalaadset vaidlust nagu käesolev kohtuasi, kuna see puudutas audiovisuaalse materjali klassifitseerimist ja tähistamist eesmärgiga kaitsta lapsi. Selles kohtuotsuses kordas Euroopa Kohus otsuses Omega tehtud järeldusi ja asus seisukohale, et liikmesriikidel on lastekaitsemeetmete vajalikkuse hindamisel kaalutlusruum, ning kinnitas, et niisugused hinnangud võivad liikmesriigiti erineda.

122. Ent nagu on argumenteerinud Soome, s.o kohtuasja Booky.fi päritoluriigi valitsus, ei ole see kaalutlusruum piiramatu; liikmesriik peab oma valikus austama põhiõigusi, nagu diskrimineerivate meetmete keeld.[62] Vaidlusalused õigusnormid rikuvad, nagu eespool näidatud, põhiõigusi ning peamiselt sel põhjusel ei saa nende õigusnormide põhjendamiseks tugineda kohtuotsustele Omega ega Booky.fi.

60 14. oktoobri 2004. aasta kohtuotsus Omega (C-36/02, EU:C:2004:614, edaspidi „Omega“). Ungari tugines selle kohtuotsuse punktidele 31, 37 ja 38.

61 23. märtsi 2023. aasta kohtuotsus Booky.fi (C-662/21, EU:C:2023:239, punktid 56 ja 57).

62 Vt paljude hulgast 4. oktoobri 2024. aasta kohtuotsus Mirin (C-4/23, EU:C:2024:845, punkt 62).

123. Lõpuks näib Ungari väitvat, tuginedes rahvahääletusele muudatuste kohta, et tema elanikkond toetab neid muudatusi.[63] Isegi kui see on nii,[64] ei saa sellist „fakti“ heaks kiita kui põhjendust siseturu sätete ja seda vähem põhiõiguste rikkumisele. Konstitutsioonilistes demokraatiates, nagu Euroopa Liit, kaitstakse vähemuste õigusi enamuse põhjendamatute otsuste eest.[65]

124. Teine põhjendus, mida Ungari seoses oma õigusnormidega pakub, on vajadus tagada vanemate õigus kasvatada lapsi kooskõlas oma veendumustega. Põhimõtteliselt ei ole mingit põhjust lükata selline avaliku korra põhjus tagasi kui võimalik alus põhjenduseks. Siiski ei ole Ungari, nagu ka seoses põhjendusega, mis puudutab kaitset kahju eest, selgitanud, kuidas vaidlusalused õigusnormid niisuguseid vanemaõigusi edendavad või kaitsevad.

125. Nagu on väitnud mitu menetlusse astunud liikmesriiki, on vanematel vabadus arutada lastega homoseksuaalse sättumusega või sooidentiteetidega seotud küsimusi ja neid selgitada ka siis, kui lapsed sellise sisuga meedias kokku puutuvad.[66] Seetõttu ei ole vaidlusalused õigusnormid sobivad või vajalikud, et saavutada õiguspärane eesmärk, millele Ungari tugineb.[67]

126. Ungari väidab peale selle, et vanemate õigus kasvatada lapsi kooskõlas oma veendumustega ei ole ainult nende kultuuriline või poliitiline valik, vaid ka üks inimõigustest, mis on tagatud harta artikli 14 lõikega 3.

127. Siiski on see õigus, mis on vanematele hartaga tagatud, kitsam kui õigus, mida Ungari väidab, et ta õigusnormidega kaitseb. See kuulub harta sätete alla, mis puudutavad õigust haridusele. Nagu on märgitud selgitustes harta kohta, põhineb artikkel 14 liikmesriikide ühesugustel põhiseaduslikel tavadel ja EIÕK protokolli artiklil 2. EIK otsustas, et EIÕK protokolli artikli 2 teises lauses mainitud vanemate õigus on pelgalt „põhiõiguse haridusele lisand“[68]. Seega võimaldavad vanemate õigused, nagu need sisalduvad harta artikli 14 lõikes 3, üksnes vanematel tagada lastele oma usuliste, filosoofiliste ja pedagoogiliste veendumuste kohane haridus ja õpetamine seoses vabadusega asutada erinevate tavade järgi tegutsevaid haridusasutusi. Ungari ei saa seega tugineda hartale selleks, et õigustada selliste põhiõiguste rikkumist nagu diskrimineerimiskeeld, õigus eraelu austamisele ja teabevabadus õigusnormidega hõlmatud teenuste osutamise erinevates valdkondades.

63 Rahvahääletus toimus 3. aprillil 2022. Enamus nõustus muutmisseadusega kehtestatud muudatustega. Registreeritud valijatest osales siiski vähem kui 50%, mistõttu ei saanud tulemusi kinnitada.

64 Küsitlused Ungaris näitavad pigem tugevat toetust LGBTI-teemade suhtes. Vt selle kohta Rutai, L., „From Censorship To Solidarity: The Surprising Consequences Of Hungary's LGBT Law“, *Radio Free Europe, Radio Liberty, 31 January 2024* https://www.rferl.org/a/hungary-lgbt-law-censorship-solidarity/32800032.html; Háttér Society, „Social attitudes towards LGBTQI issues in Hungary. November 2023“, mai 2024, https://en.hatter.hu/publications/social-attitudes-towards-lgbtqi-issues-in-hungary-november-2023?_gl=1*1n8bpx0*_gcl_au*NzM0OTcwNzI4LjE3Mzk4MDg1NTk.*_ga*NzQxNjkyMDM0LjE3Mzk4MDg1NTg.*_ga_GZEK8GB25Y*MTc0MzUxMTU5MC40LjEuMTc0MzUxMTc3OC42MC4wLjUyMjk5NTQ.

65 Vt selle kohta komisjoni tolleaegse asepresidendi Frans Timmermansi kõne, mille sisu on edasi antud juhtkirjas, *CMLRev*, 2015, lk 627–628, ning milles ta lükkas tagasi „mitteliberaalse demokraatia“ võimaluse, märkides muu hulgas: „Poliitilise enamuse kahte kolmandikku või enamat ei saa läbi demokraatlike hääletuste kasutada selleks, et nõrgendada liikmesriigis inimõigusi.“

66 Seoses Türgis kohustuslike usutundide raames islami õpetamisega selgitas EIK, et „vanemad võivad alati oma lapsi valgustada või nõustada, täita oma laste suhtes loomulikke vanemlikke ülesandeid kui nende harijad või juhendada oma lapsi viisil, mis on kooskõlas vanemate endi usuliste või filosoofiliste veendumustega“, EIK 16. septembri 2014. aasta otsus Mansur Yalçin jt *vs.* Türgi (CE:ECHR:2014:0916JUD002116311, punkt 75). Vt samuti EIK 20. juuni 2017. aasta otsus Bayev jt *vs.* Venemaa (CE:ECHR:2017:0620JUD006766709, punktid 81 ja 82).

67 Komisjon on seisukohal, et õigupoolest piiravad vaidlusalused õigusnormid neid vanemate õigusi, kuna need jätavad vanemad ilma teatavatest materjalidest, mida nad võivad oma laste kasvatamiseks vajada.

68 EIK 25. veebruari 1982. aasta otsus Campbell ja Cosans *vs.* Ühendkuningriik, (CE:ECLI:CE:ECHR:1982:0225JUD000751176, punkt 40).

128. Sellest tuleneb, et Ungari ei saa tugineda vanemate õigusele kasvatada oma lapsi kooskõlas oma isiklike veendumustega kui üldisi huve teenivale põhjendusele või vanemate põhiõigusele, mis on hartaga kaitstud.

129. Samuti on Ungari esitanud veel ühe argumendi seoses komisjoni väitega harta artikli 21 rikkumise kohta. Ta väidab kohtuotsusele WABE[69] tuginedes, et erinevat kohtlemist saab põhjendada vanemate õigusega tagada lastele oma usuliste, filosoofiliste ja pedagoogiliste veendumuste kohane haridus.

130. Isegi kui on tõsi, et selles kohtuotsuses lubas Euroopa Kohus põhjendada usulist diskrimineerimist, tulenes diskrimineerimine selles kohtuasjas neutraalsest õigusnormist, mis siiski mõjutas mõningaid religioone rohkem kui teisi. Seepärast asus Euroopa Kohus seisukohale, et lahendatav olukord kujutab endast kaudset diskrimineerimist. Teiselt poolt, nagu väidab komisjon, ei tulene vaidlusalustest õigusnormidest tekkiv diskrimineerimine neutraalsest meetmest, vaid põhineb otseselt keelatud põhjustel, nimelt sool ja seksuaalsel sättumusel.

131. Seepärast, lisaks minu arvamusele, et vaidlusalused õigusnormid ei kaitse vanemaõigusi, ei saa Ungari põhjendada kohtuotsusele WABE tuginedes diskrimineerimist, millel tema õigusnormid põhinevad.

132. Kokkuvõttes ei saa alaealiste ega vanemaõiguste kaitsega põhjendada muutmisseaduse ja sellest tulenevate õigusnormidega põhjustatud sekkumist põhiõigusesse mitte olla diskrimineeritud soo või seksuaalse sättumuse tõttu, teabe andmise ja saamise vabadusse ja õigusesse eraelu austamisele.

133. Seega rikuvad õigusnormid 1, 3, 4, 6 ja 7 harta artikleid 21, 11 ja 7.

6. Harta artikli 1 rikkumine

134. Harta artikli 1 selgituste kohaselt ei ole inimväärikus mitte ainult põhiõigus iseenesest, vaid moodustab põhiõiguste tegeliku aluse. Kaitse diskrimineerimise eest, sõnavabadus ja õigus eraelu austamisele on hartas väljendatud inimväärikuse konkreetsemad väljendused.[70]

135. Harta selgitustes on samuti märgitud, et inimese väärikus on osa hartas sätestatud õiguste põhiolemusest ja seega tuleb inimväärikust austada, isegi kui seda tehes piiratakse mingit muud õigust.

136. Minu arvates järeldub nendest selgitustest, et kui muude, inimväärikust konkreetsemalt väljendavate õiguste piiramist ei saa põhjendada, on tegu inimväärikuse rikkumisega.

137. Euroopa Kohus on sedastanud, et kui rikutakse absoluutseid õigusi, nagu ebainimliku ja alandava kohtlemise ja piinamise keeld, mille rikkumist ei saa kunagi õigustada, on tegu inimväärikuse rikkumisega.[71] Arvan analoogia alusel, et kui inimväärikusega tihedalt seotud

69 15. juuli 2021. aasta kohtuotsus WABE ja MH Müller Handel (C-804/18 ja C-341/19, EU:C:2021:594).

70 Nii oli Euroopa Kohus seisukohal, et seksuaalse sättumuse või sooidentiteedi tõttu diskrimineerimise sallimine oleks samaväärne sellega, et ei austata väärikust ja vabadust, millele on õigus igaühel. Vt 30. aprilli 1996. aasta kohtuotsus P. *vs.* S. (C-13/94, EU:C:1996:170, punkt 22).

71 Vt selle kohta 5. aprilli 2016. aasta kohtuotsus Aranyosi ja Căldăraru (C-404/15 ja C-659/15 PPU, EU:C:2016:198, punkt 85); 19. märtsi 2019. aasta kohtuotsus Jawo (C-163/17, EU:C:2019:218, punkt 78) ja 17. oktoobri 2024. aasta kohtuotsus Ararat (C-156/23, EU:C:2024:892, punkt 36).

mitteabsoluutseid põhiõigusi, nagu need, mis on vaidluse all käesolevas asjas, rikutakse, sest nende riivet ei olnud võimalik põhjendada, tuleb selle tagajärjel samuti tuvastada inimväärikuse rikkumine.

138. Seetõttu, kuna Ungari ei suutnud esitada vastuvõetavaid põhjendusi enda õigusnormidega põhjustatud diskrimineerimisele, sõnavabaduse piiramisele ja sekkumisele õigusesse eraelu austamisele, kujutavad ka need õigusnormid endast inimväärikuse rikkumist. Need rikuvad LGBTI-inimeste väärikust ja kõikide teiste isikute väärikust, keda takistatakse kohtlemast neid LGBTI-inimesi võrdsetel alustel ülejäänud ühiskonnaga.

139. Seepärast olen seisukohal, et kuna Ungari ei ole põhjendanud inimväärikuse väljenduseks olevate põhiõiguste riivet, rikuvad õigusnormid 1, 3, 4, 6 ja 7 harta artiklit 1.

140. Kokkuvõttes on Ungari õigusnorme 1, 3, 4, 6 ja 7 vastu võttes rikkunud harta artikleid 1, 7, 11 ja 21.

141. See toob mind seni lahendamata küsimuseni, kas ja millistel tingimustel võib mitme liidu esmase ja teisese õiguse sätte, samuti hartal põhinevate õiguste rikkumise tuvastamine viia ELL artikli 2 rikkumise iseseisva tuvastamiseni.

C. Komisjoni kuues väide: ELL artikli 2 rikkumine

142. Oma kuuendas väites palub komisjon Euroopa Kohtul tuvastada, et võttes vastu muutmisseaduse, mille tulemusel kehtestati õigusnormid 1, 3, 4, 6 ja 7, on Ungari peale konkreetsete liidu esmase ja teisese õiguse sätete ning mitme harta sätte rikkunud ka ELL artiklit 2.

143. Ungari ei ole nõus, et ELL artikli 2 rikkumist on võimalik tuvastada muude liidu õigusnormide rikkumisest eraldi. Ta peab „mõeldamatuks, et Euroopa Kohus mõistab riigi süüdi üksnes ELL artikli 2 alusel, tuvastamata liidu õigusest tuleneva muu konkreetse kohustuse rikkumist“.[72]

144. Niivõrd kui see argument vastustab autonoomset tuginemist ELL artiklile 2, ei ole see asjakohane. Nagu olen oma analüüsi alguses märkinud, ei ole käesolevas asjas vaja käsitleda võimalust tugineda ELL artiklile 2 väljaspool liidu õiguse kohaldamisala. Komisjon esitas väite ELL artikli 2 rikkumise kohta liidu õiguse kohaldamisalas, paludes Euroopa Kohtul tuvastada aluslepingu, mitme liidu teisese õiguse akti ja harta rikkumised.

145. Ungari väidab peale selle, et ELL artiklit 2 ei saa kasutada kui iseseisvat õiguslikku alust rikkumishagi esitamiseks ka liidu õiguse kohaldamisalas. Nimetatud liikmesriigi väitel on see, et komisjon seostab ELL artikli 2 rikkumist konkreetsete liidu õiguse ja harta sätete rikkumisega, argument selle kohta, et ELL artiklit 2 ei saa kasutada kui iseseisvat rikkumise tuvastamise alust. Ta esitab mitu muud argumenti, mida käsitlen käesolevas ettepaneku jaos edaspidi.

[72] Ungari kirjaliku kostja vastuse punkt 293. Sellega seoses viitab Ungari kohtujurist Pikamäe ettepaneku kohtuasjas Sloveenia *vs.* Horvaatia (C-457/18, EU:C:2019:1067) punktidele 132 ja 133.

146. Need argumendid asetavad Euroopa Kohtu ette esimese olulise küsimuse: kas ELL artikkel 2 on niisugust liiki säte, millele saab rikkumismenetluses tugineda? Üldisemalt seisneb küsimus selles, kas väide väärtuste rikkumiste kohta on kohtuvaidluse alusena lubatav; kas kohtud saavad üldse niisuguse väite üle otsustada või tuleb see küsimus lahendada poliitilises protsessis?

147. Kui ELL artikkel 2 on kohtuvaidluse alusena lubatav, tekib järgmine küsimus seoses kriteeriumidega, millest Euroopa Kohus peab juhinduma, otsustades, kas on toime pandud iseseisev ELL artikli 2 rikkumine. Käesoleva menetluse osalised on ühel meelel, et ELL artikkel 2 saab olla kohaldatav vaid erandjuhtudel, kui on toime pandud teatava kõrgema raskusastmega rikkumine. Käesoleva asja kontekstis on oluline eristada olukordi, kus põhiõiguste rikkumistega kaasneb ka ELL artikli 2 rikkumine, nendest, kus Euroopa Kohus peab hoiduma ELL artikli 2 rikkumise tuvastamisest, olgugi et on tuvastatud harta või muude liidu õiguse aluspõhimõtete rikkumine.

148. Teaduskirjanduses on ELL artiklile 2 palju tähelepanu pööratud, analüüsides seda eri vaatenurkadest. Käesolevas ettepanekus ei saa ma käsitleda kõiki nendes akadeemilistes töödes tõstatatud küsimusi. Selleks et Euroopa Kohus saaks otsustada, kas Ungari on vaidlusaluseid õigusnorme vastu võttes peale muude väidetavate rikkumiste rikkunud ka ELL artiklit 2, peaks piisama vastamisest kahele eespool sõnastatud küsimusele, mille on tõstatanud käesoleva menetluse pooled ja menetlusse astujad.

149. Seepärast käsitlen kõigepealt küsimust, kas ELL artikkel 2 on kohtuvaidluse alusena lubatav. Olles teinud kindlaks, et miski ei takista Euroopa Kohut niisugustel asjaoludel nagu käesoleval juhul menetlemast ELL artiklil 2 põhinevat rikkumisväidet, küsin, kas Euroopa Kohus peaks tunnistama komisjoni kuuenda väite vastuvõetavaks. Hindan seda küsimust kõigepealt üldiselt, enne kui rakendan neid järeldusi käesoleva juhtumi suhtes.

1. ELL artikli 2 lubatavus kohtuvaidluse alusena

150. Mõistel „lubatavus kohtuvaidluse alusena“ võib olla eri tähendusi. Mina pean selle all silmas seda, et kohtud saavad kasutada õiguse sätet, nagu ELL artikkel 2, kohtuasja lahendamiseks.

151. Kohtud saavad kasutada õigusnorme erisugustel eesmärkidel: tõlgendamisvahendina teistele õigusnormidele tähenduse omistamiseks, individuaalsete õigussubjektide õiguste allikana või mõõdupuuna teise õigusnormi õiguspärasuse hindamiseks.

152. Käesolevas asjas tekib vaid küsimus, kas Euroopa Kohus saab kasutada ELL artiklit 2 nendest kolmest eespool loetletud kasutamisviisist viimaseks, s.o liikmesriigi õigusnormide kohtulikuks kontrollimiseks rikkumismenetluse raames.

153. Seetõttu ei teki käesolevas asjas küsimust ELL artikli 2 otsese mõju või tõlgendamise kaudu tekkiva mõju kohta.[73]

[73] Märgin sellegipoolest, et kui Euroopa Kohus nõustub, et ELL artikkel 2 saab olla iseseisev alus, millele tugineda, avaneb selle tulemusel väga tõenäoliselt uuesti arutelu selle üle, milline vahe on võimalusel tugineda riigisisestes kohtutes alusena esitatud liidu õigusnormide asendamisele ja võimalusel tugineda niisuguste liidu õigusnormide välistamisele.

154. Esimene tingimus selleks, et kasutada õigusnormi kohtuliku kontrolli eesmärgil, on see, et see õigusnorm sisaldaks õiguslikku laadi kohustusi. Enne kui küsin, kas ELL artikkel 2 on seesugune õigusnorm, selgitan, millised on minu arvates selle sätte kaks kõige olulisemat funktsiooni liidu õiguskorras, kuna need mõjutavad vastust küsimusele selle sätte õigusliku laadi kohta.

a) ELL artikli 2 funktsioon Euroopa Liidu õiguskorras

1) Euroopa Liidu konstitutsiooniline identiteet

155. ELL artikkel 2 väljendab Euroopa Liidu asutajate *valikut* selle kohta, mis liiki ühiskonda on liikmesriigid lubanud üheskoos Euroopa Liidu raames luua.

156. Võib ette kujutada mitmesuguseid ühiskondi: autokraatiaid, mis ei põhine võimude lahususel; ühiskondi, kus inimõiguste austamise nõue valitud enamust ei piira; ühiskondi, mida valitsevad mehed, mitte seadus; ühiskondi, kus ei kohelda vähemusi võrdselt ja kus inimväärikus on reserveeritud vaid enamusele, või ühiskondi, kus ei tunnustata naisi meestega võrdväärsetena. Niisugused ühiskonnad on tõepoolest olemas ja kogu maailmas esile kerkimas.

157. Euroopa Liidu konstitutsiooni nägemus sellest, mis on *hea ühiskond*, on teistsugune. See nägemus on väljendatud ELL artiklis 2. Selles sättes loetletud väärtused – inimväärikuse austamine, vabadus, demokraatia, võrdsus, õigusriik ja inimõiguste, kaasa arvatud vähemuste hulka kuuluvate isikute õiguste austamine – nende omavahelises koostoimes loovad pildi *konstitutsioonilisest, inimõigusi austavast demokraatiast*.[74]

158. Seda valikut on väljendatud aluslepingute avasättes ja sellepärast, nagu Euroopa Kohus on selgitanud, kajastab see Euroopa Liidu *identiteeti*.[75] Lühidalt, kui neid väärtusi ei oleks, ei oleks Euroopa Liitu enam sellisena, nagu aluslepingutega kavandatud, olemas.

2) Euroopa Liidu õiguskorra toimimise tingimus

159. ELL artikkel 2 ei ole oluline ainult Euroopa Liidu identiteedi määramiseks. Sellel on ka tähelepanuväärne praktiline tähtsus, sest see teeb võimalikuks liidu õiguskorra toimimise.

160. Liidu õiguskord on liitõiguskord, mis koosneb liidu ja liikmesriigi tasandil vastu võetud õigusnormidest. Liidu tasandi õigusnormid sõltuvad riigi tasandi õigusnormidest ja liikmesriikide õiguskordade nõuetekohasest toimimisest. Selleks et niisugune liitõiguskord saaks eksisteerida, on möödapääsmatult vaja, et austataks ühiseid väärtusi nii liidu kui ka liikmesriikide tasandil.[76]

74 ELL artikli 2 teises lauses on samuti nimetatud pluralismi, mittediskrimineerimist, sallivust, õiglust, solidaarsust ning naiste ja meeste võrdõiguslikkust. Neid lisaks nimetatud väärtusi saan käsitada kui selliseid, mida on vaja esimeses lauses väljendatud väärtuste saavutamiseks. Nii on näiteks pluralism demokraatliku ühiskonna eeltingimus; sallivus, mittediskrimineerimine ning naiste ja meeste võrdõiguslikkus võrdväärsuse eeltingimused; õiglust ja solidaarsust aga saab käsitada kui inimväärikuse austamise tingimust. Mõned teadlased on seisukohal, et esimeses ja teises lauses loetletud väärtusi ei tohiks eristada. Nt Wouters, J., „Revisiting Art. 2 TEU: A True Union of Values?“, *European Papers*, 2020, lk 255, vt lk 258–259. Käesolevas ettepanekus ei ole vaja laskuda arutellu ELL artikli 2 moodustava kahe lause võimalike põhjuste ja erinevuste üle. Sellist arutelu vt Rossi, L. S., vt 22. joonealune märkus, *op. cit.*, lk 1–24, vt lk 11.

75 16. veebruari 2022. aasta kohtuotsused Ungari *vs.* parlament ja nõukogu (C-156/21, EU:C:2022:97, punkt 127) ning Poola *vs.* parlament ja nõukogu (C-157/21, EU:C:2022:98, punkt 145). Viitan nendele kohtuotsustele edaspidi kui „tingimuslikkuse kohtuotsustele“.

76 30. aprilli 2019. aasta arvamuses 1/17 (ELi ja Kanada majandus- ja kaubandusleping (EU:C:2019:341, punkt 110) märkis Euroopa Kohus, et liidul on talle omane konstitutsiooniline raamistik, millesse kuuluvad ELL artiklis 2 nimetatud põhiväärtused.

161. Euroopa Kohus on alates arvamusest 2/13 järjepidevalt märkinud, et liidu „õiguslik konstruktsioon tugineb põhieeldusele, et igal liikmesriigil on kõikide teiste liikmesriikidega – ja ta ühtlasi tunnistab, et neil on temaga – teatud hulk ühiseid väärtusi, millel liit rajaneb, nagu on täpsustatud ELL artiklis 2. See eeldus tähendab ja põhjendab liikmesriikidevahelist vastastikust usaldust nende väärtuste tunnustamisel ja seega neid elluviiva liidu õiguse järgimisel“.[77]

162. Kui liikmesriigid ei saa üksteist nende põhiväärtuste austamise osas usaldada, ei saaks liidu õiguskorda, mis põhineb suuresti vastastikuse tunnustamise põhimõttel, praktikas rakendada. Just see põhimõte võimaldab alates kohtuotsusest Cassis de Dijon[78] säilitada liikmesriikides vastu võetud õiguslike lahenduste mitmekesisust, võimaldades samal ajal kaupade, teenuste, inimeste, kapitali ja kohtuotsuste vaba liikumist ühest liikmesriigist teise.

163. Seepärast on ELL artiklis 2 sätestatud väärtuste austamine liidu õiguskorra eksisteerimise poliitiline ja praktiline tingimus.

b) ELL artikkel 2 kui õiguslikult siduv säte

164. *Tingimuslikkuse kohtuotsustes* märkis Euroopa Kohus, et „ELL artiklis 2 *ei ole sõnastatud pelgalt poliitilist laadi suuniseid või kavatsusi*, vaid seal on nimetatud väärtused, mis on osa liidu kui ühise õiguskorra identiteedist ning need väärtused *realiseeruvad põhimõtetes, mis kätkevad endas* liikmesriikide jaoks *õiguslikult siduvaid kohustusi*“.[79]

165. Seda avaldust saab tõlgendada vähemalt kahel eri viisil. Saab väita – mis näib olevat komisjoni, parlamendi ja menetlusse astunud liikmesriikide seisukoht –, et ELL artikkel 2 ei ole pelgalt poliitiline avaldus, vaid säte, mis sisaldab liikmesriikidele pandud õiguslikke kohustusi. Teisest küljest saab selle lause viimase osa tõttu väita, nagu teeb Ungari, et neid kohustusi ei loo ELL artikkel 2 ise, vaid neid on vaja õiguspõhimõtetega konkretiseerida, et luua kontrolli kriteerium rikkumismenetluste jaoks Euroopa Kohtus.

166. Olen nõus komisjoni esitatud seisukohaga, mida toetavad 16 menetlusse astunud liikmesriiki ja parlament. Minu arvates on teatavad kohustused liikmesriikidele pandud tõepoolest vahetult ELL artikli 2 alusel. Teen Euroopa Kohtule ettepaneku kasutada käesolevas kohtuasjas tekkinud võimalust kinnitada eespool osundatud *tingimuslikkuse kohtuotsuste* punkti niisugust tõlgendust. Pakun selliseks tõlgendamiseks välja mitu argumenti.

1) Sõnastus, kontekst ja kujunemislugu

167. ELL artiklile 2 võib omistada õiguslikult siduva jõu selle põhjal, kus see artikkel aluslepingutes paikneb. See kuulub Euroopa Liidu lepingu normatiivsesse, mitte põhjenduste ossa. Saab väita, et kui aluslepingu koostajad tahaksid jätta ELL artikli 2 ilma õigusliku jõuta,

[77] 18. detsembri 2014. aasta arvamus 2/13 (Euroopa Liidu ühinemine Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga) (EU:C:2014:2454, punkt 168); 6. märtsi 2018. aasta kohtuotsus Achmea (C-284/16, EU:C:2018:158, punkt 34); 25. juuli 2018. aasta kohtuotsus Minister for Justice and Equality (kohtusüsteemi puudused) (C-216/18 PPU, EU:C:2018:586, punkt 35) ja 29. juuli 2024. aasta kohtuotsus Alchaster (C-202/24, EU:C:2024:649, punkt 62).

[78] 20. veebruari 1979. aasta kohtuotsus Rewe-Zentral (120/78, EU:C:1979:42).

[79] 16. veebruari 2022. aasta kohtuotsused Ungari *vs.* parlament ja nõukogu (C-156/21, EU:C:2022:97, punkt 232) ning Poola *vs.* parlament ja nõukogu (C-157/21, EU:C:2022:98, punkt 264) (kohtujuristi kursiiv). Seda punkti on Euroopa Kohus hilisemates kohtuotsustes korranud. Vt nt 29. juuli 2024. aasta kohtuotsus Valančius (C-119/23, EU:C:2024:653, punkt 47); 10. septembri 2024. aasta kohtuotsus KS jt *vs.* nõukogu jt (C-29/22 P ja C-44/22 P, EU:C:2024:725, punkt 68) ning 19. novembri 2024. aasta kohtuotsus komisjon *vs.* Poola (kandideerimisõigus ja erakonna liikmeks olek) (C-814/21, EU:C:2024:963, punkt 157).

oleksid nad väljendanud pühendumust neile väärtustele hoopis aluslepingu põhjendustes.[80] Seega tuleb Euroopa Kohtu tõdemust, et selles sättes „ei ole sõnastatud pelgalt poliitilist laadi suuniseid või kavatsusi", mõista nii, et artikli 2 väärtustel on õigusliku kohustuse jõud.[81]

168. Sõnastus, mis tugineb mõistele „väärtused", ei välista, et ELL artikkel 2 on õiguslikult siduv.

169. Euroopa Liidu lepingu eelmiste redaktsioonide artikli 6 lõikes 1 oli viidatud põhimõtetele, mitte väärtustele: „Liit on rajatud vabaduse, demokraatia, inimõiguste ja põhivabaduste austamise ning õigusriigi *põhimõtetele*, mis on ühised kõikidele liikmesriikidele."[82] Mõistet „väärtused" on kasutatud alles alates Lissaboni lepingust, millega võeti vastu seesama sõnastus, mis oli pakutud välja Euroopa põhiseaduse lepingusse.[83] Seda sõnastuse muutmist ei saa tõlgendada kui kavatsust eitada või vähendada praeguses ELL artiklis 2 silmas peetud väärtuste õiguslikku laadi. Vastupidi, Euroopa põhiseaduse lepingu töödokumendid viitavad, et õigupoolest kavatseti kehtestada liikmesriikidele rida kohustusi. Väärtusi käsitlevat sätet välja pakkudes toonitas presiidium vajadust näha ette lühike nimekiri alusväärtustest, millel on „selge, vastuoludeta õiguslik alus, et liikmesriigid saaksid teada sellest tulenevaid kohustusi".[84]

170. Pealegi on aluslepingutes endis kasutatud mõisteid „väärtused" ja „põhimõtteid" sünonüümidena,[85] nagu seda teeb ka Euroopa Kohus.[86]

171. Teistes aluslepingu sätetes sisalduvad viited ELL artiklile 2 toetavad samuti väärtuste austamise tõlgendamist õigusliku kohustusena. Nii on ELL artikli 3 esimeses lõigus üldiselt sätestatud, et liidu eesmärk on edendada rahu ja oma väärtusi, ning sama artikli lõikes 5 on ette nähtud, et suhetes maailmaga kaitseb ja edendab liit oma väärtusi ja huve. Väärtuste tähtsust suhete arendamises liidu naabritega on korratud ELL artiklis 8 ning Euroopa Liidu kohustust kaitsta välissuhetes oma väärtusi on täpsustatud ELL artikli 21 lõike 2 punktis a, artiklis 32 ja artikli 42 lõikes 5. Liidu institutsioone käsitlevas avasättes, ELL artiklis 13, on ette nähtud, et liidu käsutuses on institutsiooniline raamistik, mille eesmärk on edendada liidu väärtusi.

172. Need sätted lubavad järeldada, et liidu institutsioonid on kohustatud liidusiseses seadusandluses või väliseid samme astudes seisma hea ELL artikli 2 väärtuste eest ja neid edendama. On see kohustus pandud ka liikmesriikidele?

[80] Sellega seoses vt nt Petit, Y., „Article L" – Constantinesco, V., Kovar, R., Simon, S. (toim), *Traité sur l'Union européenne, Commentaire article par article*, Economica, Pariis, 1995, lk 866.

[81] Vt sellega seoses Spieker, L., *EU Values before the Court of Justice*, OUP, Oxford, 2023, lk 35; Hillion, C., „Overseeing the Rule of Law in the EU, Legal Mandate and Means" – Closa, C., ja Kochenov, D. (toim), *Reinforcing Rule of Law Oversight in the European Union*, Cambridge University Press, Cambridge, 2016, lk 59–81; Rossi, L. S., „La valeur juridique des valeurs", *Revue trimestrielle de droit européen*, 2020, lk 639; Tridimas, T., „Wreaking the Wrongs: Balancing Rights and the Public Interest the EU Way", *Columbia Journal of European Law*, 2023, lk 185–213; Dupont, P., *Les dispositions liminaires du traité sur l'Union européenne devant la Cour de justice de l'Union européenne*, Université Paris, Panthéon-Assas's kaitstud doktoriväitekiri, november 2024, 1. peatükk (autoril on fail).

[82] Euroopa Liidu lepingu redaktsioonis pärast Amsterdami lepinguga tehtud muudatusi. Vt Euroopa Liidu leping (1997. aasta konsolideeritud redaktsioon) (EÜT 1997, C 340, lk 145); vt samuti Euroopa Liidu lepingu ja Euroopa Ühenduse asutamislepingu konsolideeritud redaktsioonid (ELT 2006, C 321E, lk 1).

[83] ELL artikkel 2 oma praeguses sõnastuses kordab täpselt Euroopa põhiseaduse lepingu artiklit I-2.

[84] Euroopa Konvendi sekretariaat, *Draft of Articles 1 to 16 of the Constitutional Treaty*, CONV 528/03, lk 11, kättesaadav veebis aadressil https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/committees/empl/20030219/conv528en.pdf. Üksikasjalikumat selgitust vt Spieker, L., 81. joonealune märkus, *op. cit.*, lk 43–47. Vt samuti von Bogdandy, A., „Founding Principles" – Bogdandy, A., ja Bast, J. (toim), *Principles of European Constitutional Law*, 2. trükk, Hart, Oxford, 2009, lk 11, vt lk 22.

[85] Pärast viitamist „inimeste puutumatute ja võõrandamatute õiguste universaalse[tele] *põhiväärtus[tele]*, vabadus[ele], demokraatia[le], võrdõiguslikkus[ele] ja õigusriigi põhimõt[tele]", on Euroopa Liidu lepingu põhjendustes kinnitatud ustavust „vabaduse ja demokraatia *põhimõtetele*, inimõiguste ja põhivabaduste ning õigusriigi põhimõtete austamist" (kohtujuristi kursiiv).

[86] Nii näiteks on Euroopa Kohus nimetanud 25. juuli 2018. aasta kohtuotsuse Minister for Justice and Equality (kohtusüsteemi puudused) (C-216/18 PPU, EU:C:2018:586) punktis 69 „ELL artiklis 2 osutatud väärtusi", muutes seejärel järgnevates punktides 70–71 sõnastuse „ELL artiklis 2 sätestatud põhimõteteks" (allikas: Spieker, L., 81. joonealune märkus, *op. cit.*, lk 41).

173. ELL artikkel 7, millega on kehtestatud erimenetlus, mille tagajärjel võidakse peatada niisuguse liikmesriigi hääleõigus, kes rikub oluliselt ja jätkuvalt ELL artiklis 2 osutatud väärtusi, on oluline argument, mis toetab järeldust, et nende väärtuste austamine on liikmesriikidele aluslepingutega pandud kohustus.

174. Sellega seoses on EL toimimise lepingu põhjendustes korratud, et liikmesriigid peavad austama ELL artikli 2 väärtusi, viidates ELL artiklitele 49 ja 7.

175. Minu arvates on kõige olulisem säte, mis viib järeldusele, et ELL artikkel 2 loob liikmesriikidele õiguslikke kohustusi, ELL artikkel 49.

2) ELL artikli 49 tähtsus

176. ELL artikkel 49 avab Euroopa Liidu uksed igale Euroopa riigile, kes austab ELL artiklis 2 osutatud väärtusi ning võtab endale kohustuse neid edendada.

177. Seepärast ühinevad Euroopa Liiduga ühinevad uued riigid ka ELL artiklis 2 väljendatud konstitutsioonilise valikuga luua hea ühiskond.

178. ELL artiklil 49 on kaks olulist tähendust. Esiteks põhineb see eeldusel, et riik otsustab Euroopa Liiduga ühineda põhjusel, et ELL artiklis 2 osutatud väärtused on ka selle riigi konstitutsiooniline valik. Nimelt, nagu Euroopa Kohus on sedastanud,[87] peab kandidaatriik enne, kui ta Euroopa Liitu vastu võetakse, teistele liikmesriikidele tõendama, et ta vastab „poliitilistele Kopenhaageni kriteeriumidele“, mis kajastavad artikli 2 väärtusi.[88]

179. See ELL artikli 49 aspekt võimaldas Euroopa Kohtul järeldada, et „liit [koondab] endasse riike, kes vabalt ja vabatahtlikult jagavad ELL artiklis 2 nimetatud ühiseid väärtusi, austavad neid ja kohustuvad neid edendama“.[89]

180. Kohustus järgida artikli 2 väärtusi kehtib jätkuvalt kogu aja, mil liikmesriik on Euroopa Liidu liige. Euroopa Kohus on märkinud, et „[n]ende väärtuste austamine ei saa olla kohustus, mida peab täitma kandidaatriik selleks, et liiduga ühineda, ent millest ta pärast ühinemist saab vabaneda“.[90]

181. Oma kohtuotsuses Repubblika märkis Euroopa Kohus ka, et „liikmesriigipoolne ELL artiklis 2 sätestatud väärtuste järgimine on tingimus selleks, et nimetatud liikmesriik saaks kasutada kõiki talle aluslepingute kohaldamisest tulenevaid õigusi“.[91]

87 Vt nt 29. märtsi 2022. aasta kohtuotsus Getin Noble Bank (C-132/20, EU:C:2022:235, punkt 104).

88 Euroopa Ülemkogu kehtestas 21. ja 22. juunil 1993 Kopenhaagenis kriteeriumid, millele kandidaatriigid peavad Euroopa Liitu vastuvõtmiseks vastama. Osa nendest kriteeriumidest, mida tavaliselt nimetatakse poliitilisteks Kopenhaageni kriteeriumideks, nõuavad, et riik peab tagama „demokraatiat, õigusriiki, inimõigusi ning vähemuste austamist ja kaitset tagavate institutsioonide stabiilsuse“. Hinnates, kas kandidaatriik neid väärtusi austab, võtab komisjon arvesse kõiki selle riigi ühiskonna aspekte, sealhulgas neid, mis ei ole Euroopa Liidu reguleerimispädevuses, nagu kohtusüsteemi ja riigihalduse korraldamine, ning austust valitsusväliste organisatsioonide vastu ja meedia mitmekesisust. Euroopa Ülemkogu, „Eesistujariigi järeldused“, Kopenhaageni Euroopa Ülemkogu, 21.–22. juuni 1993, kättesaadav veebis aadressil http://www.europarl.europa.eu/enlargement/ec/pdf/cop_en.pdf.

89 Vt sellega seoses 24. juuni 2019. aasta kohtuotsus komisjon *vs.* Poola (kõrgeima kohtu sõltumatus) (C-619/18, EU:C:2019:531, punkt 42).

90 16. veebruari 2022. aasta kohtuotsus Ungari *vs.* parlament ja nõukogu (C-156/21, EU:C:2022:97, punkt 126 ja seal viidatud kohtupraktika). Vt samuti 5. juuni 2023. aasta kohtuotsus komisjon *vs.* Poola (kohtunike sõltumatus ja eraelu) (C-204/21, EU:C:2023:442, punkt 68).

91 20. aprilli 2021. aasta kohtuotsus Repubblika (C-896/19, EU:C:2021:311, punkt 63).

182. ELL artikkel 49 viitab liikmesriikide kohustustele *edendada* artiklis 2 osutatud väärtusi. Sellest tuleneb liikmesriikidele kahte liiki kohustusi: kohustus säilitada kaitse tase ja kohustus võtta meetmeid ELL artikli 2 väärtuste saavutamiseks. Mõlemad kohustused on liikmesriikidele pandud tulemuskohustused, nagu Euroopa Kohus seoses õigusriigis seisneva väärtusega juba kinnitas.[92]

183. Selle tulemuskohustuse esimene aspekt on niisugune, et liikmesriigid peaksid säilitama väärtuste kaitse vähemalt sellisel tasemel, mis eksisteeris nende Euroopa Liitu astumise ajal. Sellega seoses sedastas Euroopa Kohus, et liikmesriikidel on kohustus säilitada kaitse tase. Teisisõnu on liikmesriikidel keelatud muuta oma õigusakte nii, et see põhjustab liidu väärtuste kaitse vähenemise.[93] Kuigi Euroopa Kohtul oli võimalus kehtestada ja kinnitada kaitse taseme säilitamise põhimõtet vaid juhtudel, mis on seotud õigusriigis seisneva väärtusega,[94] ei ole põhjust asuda seisukohale, et seesama kaitse taseme säilitamise põhimõte ei ole kohaldatav kõikide ELL artiklis 2 osutatud väärtuste suhtes.

184. Õigusriigi kriis, mille tulemusel tegi Euroopa Kohus mitu otsust, õpetas meile, et väärtusi ei tohiks pidada enesestmõistetavaks. Liikmesriigid peavad tegema aktiivselt tööd mitte ainult selle nimel, et säilitada olemasolevat kaitset Euroopa Liitu astumise aja tasemel, vaid ka võtma vajalikud meetmed, et kõrvaldada olemasolevad takistused, mis tõkestavad nende väärtuste täielikku austamist oma ühiskonnas.

185. Kuigi Euroopa Kohtul ei ole seni olnud võimalust niisugust positiivset kohustust otse väljendada, olen seisukohal, et ka ELL artiklis 49 kasutatud sõna „edendada“ nõuab positiivset jõupingutust artikli 2 väärtuste saavutamiseks iga liikmesriigi ühiskonnas. See on oluline seoses võimude lahususe ja sõltumatu kohtusüsteemi taastamisega. See on sama oluline ka seoses muude väärtustega, nagu võrdõiguslikkus. Kui ühiskonnas on struktuurne ebavõrdsus, nagu näib praegu olevat seoses LGBTI-vähemusega Ungaris, peaks liikmesriik aktiivselt tegelema selle struktuurse probleemi lahendamisega ja seda enam hoiduma selle süvendamisest.

186. Seepärast peaks Euroopa Kohus selgitama, et ta ei soovinud oma avaldusega, mida on osundatud käesoleva ettepaneku punktis 164, eitada ELL artikli 2 võimet seada liikmesriikidele iseseisvaid kohustusi. Vastupidi, liikmesriikidel on kohustus säilitada ja aktiivselt edendada ELL artiklis 2 loetletud väärtusi selle sätte enda alusel koostoimes ELL artikliga 49.

187. Seega saaks käesoleva ettepaneku punktis 164 osundatud avalduse ümber sõnastada järgmiselt: „ELL artiklis 2 ei ole sõnastatud pelgalt poliitilist laadi suuniseid või kavatsusi, vaid seal on nimetatud väärtused, mis on lahutamatu osa Euroopa Liidu kui ühise õiguskorra identiteedist, ning see artikkel kohustab liikmesriike neid säilitama ja edendama. Need väärtused realiseeruvad põhimõtetes, mis kätkevad endas täpsemaid liikmesriikide jaoks õiguslikult siduvaid kohustusi.“

92 Vt *tingimuslikkuse kohtuotsused* (16. veebruari 2022. aasta kohtuotsused Ungari *vs.* parlament ja nõukogu (C-156/21, EU:C:2022:97, punkt 231) ja Poola *vs.* parlament ja nõukogu (C-157/21, EU:C:2022:98, punkt 263)), milles Euroopa Kohus tuletas meelde, et tingimuslikkuse määruses sätestatud kohustus austada õigusriiki täpsustab nõudeid, mis tulenevad liikmesriikidele nende kuulumisest Euroopa Liitu, vastavalt ELL artiklile 2. Seejärel selgitas Euroopa Kohus, et tulemuskohustus, mida see tingimuslikkuse määruse säte sisaldab, tuleneb otseselt liikmesriikide võetud kohustustest üksteise ja Euroopa Liidu ees.

93 20. aprilli 2021. aasta kohtuotsus Repubblika (C-896/19, EU:C:2021:311, punkt 63).

94 Näiteks 18. mai 2021. aasta kohtuotsus Asociația „Forumul Judecătorilor din România“ jt (C-83/19, C-127/19, C-195/19, C-291/19, C-355/19 ja C-397/19, EU:C:2021:393, punkt 162); 15. juuli 2021. aasta kohtuotsus komisjon *vs.* Poola (kohtunike distsiplinaarkord) (C-791/19, EU:C:2021:596, punkt 51); 5. juuni 2023. aasta kohtuotsus komisjon *vs.* Poola (kohtunike sõltumatus ja eraelu) (C-204/21, EU:C:2023:442, punkt 74) ning 7. septembri 2023. aasta kohtuotsus Asociația „Forumul Judecătorilor din România“ (C-216/21, EU:C:2023:628, punkt 69).

188. Järeldus, et ELL artikkel 2 sisaldab liikmesriikide jaoks õiguslikke tulemuskohustusi, ei tähenda veel, et need kohustused on kohtulikult tuvastatavad ja täitmisele pööratavad. Asun nüüd seda küsimust käsitlema.

c) Poolt- ja vastuargumendid ELL artikli 2 kohtuvaidluse alusena lubatavuse küsimuses

1) Kohtuvaidluse alusena lubatavuse põhjendused

189. ELL artikli 19 lõike 1 esimeses lõigus on määratletud Euroopa Kohtu ülesanne tagada, et aluslepingute tõlgendamisel ja kohaldamisel austatakse õigust.

190. Seda ülesannet täites eeldatakse kindlasti, et Euroopa Kohus tagab liidu konstitutsioonilist laadi õiguse järgimise. ELL artikkel 2 on, nagu selgitatud, niisugune säte; see on liidu õiguskorra jaoks äärmiselt tähtis, määratledes selle identiteedi ja võimaldades selle toimimist.

191. Euroopa Kohus täidab oma konstitutsioonilist funktsiooni aluslepingutega ette nähtud menetluste raames. Üks nendest menetlustest on rikkumismenetlus, mida reguleerivad ELTL artiklid 258–260.

192. ELTL artikli 258 kohaselt on Euroopa Kohus pädev asuma seisukohale, et liikmesriik ei ole täitnud *aluslepingutest tulenevat kohustust*.[95]

193. Kuna, nagu eespool selgitatud, ELL artikkel 2 loob liikmesriikidele õiguslikke kohustusi, on nende kohustuste täitmisele pööramine ELTL artikli 258 alusel algatatud rikkumismenetluses rikkumise tuvastamise kaudu osa Euroopa Kohtu harilikust pädevusest, mis tuleneb aluslepingutest.

194. Nagu komisjon märkis, on ELTL artikli 258 alusel algatatud menetlused objektiivset laadi[96] ja Euroopa Kohtul on vaja vaid tuvastada, kas õigusnormi rikuti või mitte. Seepärast, kuna ELL artikkel 2 on õigusnorm, saab Euroopa Kohus otsustada, kas seda on rikutud, välja arvatud juhul kui tema pädevus selle sätte suhtes on välistatud.

[95] Euroopa Kohus on juba varakult leidnud, et see sõnastus tähendab, et õigusnorm, mille rikkumist liikmesriigile ette heidetakse, peab sisaldama selle riigi jaoks õiguslikke kohustusi. Vt 10. juuli 1980. aasta kohtuotsus komisjon *vs.* Ühendkuningriik (32/79, EU:C:1980:189, punkt 11).

[96] Vt paljude hulgast 10. novembri 2020. aasta kohtuotsus komisjon *vs.* Itaalia (piirtasemed – PM10) (C-644/18, EU:C:2020:895, punkt 70 ja seal viidatud kohtupraktika) või 28. jaanuari 2020. aasta kohtuotsus komisjon *vs.* Itaalia (hilinenud maksmise vastu võitlemise direktiiv) (C-122/18, EU:C:2020:41, punkt 64 ja seal viidatud kohtupraktika). Euroopa Kohus toonitas rikkumismenetluse objektiivsust selgitamaks, et komisjoni motiivid ühe või teise menetluse algatamiseks ei ole olulised ja kostjana menetluses osalev riik ei saa kasutada neid kaitseargumendina. Kui komisjon on esitanud väite, et teatavat õigusnorm rikuti, peab Euroopa Kohus õiguslikult ja faktiliselt kontrollima, kas see oli nii, olenemata sellest, mis komisjoni ajendas. Vt sellega seoses 6. oktoobri 2020. aasta kohtuotsus komisjon *vs.* Ungari (kõrgharidus) (C-66/18, EU:C:2020:792, punkt 56).

195. Kui aluslepingute koostajad soovisid välistada Euroopa Kohtu pädevuse teatavate liidu õiguse sätete üle, nähti see aluslepingutes sõnaselgelt nii ette.[97] Selles aspektis ei ole Euroopa Kohtu pädevus ELL artikli 2 suhtes välistatud ega piiratud, erinevalt aluslepingute varasematest redaktsioonidest.[98]

2) Vastuargumendid kohtuvaidluse alusena lubatavuse suhtes

i) ELL artikkel 7

196. Üks argumentidest, millega Ungari on vaielnud vastu Euroopa Kohtu pädevusele tuvastada iseseisev ELL artikli 2 rikkumine, oli seotud ELL artikliga 7.

197. Argument seisneb selles, et ELL artiklis 2 osutatud väärtuste rikkumise küsimus, isegi kui seda ei ole ühegi aluslepingute sättega sõnaselgelt Euroopa Kohtu pädevusest välja arvatud, ei ole Euroopa Kohtu pädevuses, sest ELL artikkel 7 annab selles küsimuses ainupädevuse poliitilistele institutsioonidele.[99]

198. Ungari on juba kasutanud samalaadseid argumente asjades, milles tehti *tingimuslikkuse kohtuotsused*, väites, et ELL artiklis 7 ettenähtu on ainus menetlus, mille abil saavad liidu institutsioonid hinnata ELL artikli 2 rikkumiste esinemist ja nende eest karistada.[100] Euroopa Kohus lükkas nendes kohtuasjades tehtud otsustega niisugused argumendid tagasi. Ta märkis, et „vastupidi sellele, mida väidab Ungari, keda toetab Poola Vabariik, on lisaks ELL artiklis 7 ette nähtud menetlusele mitme aluslepingute sättega, mida on sageli täpsustatud erinevates teisese õiguse aktides, antud liidu institutsioonidele pädevus hinnata liikmesriigis toime pandud ELL artikli 2 nimetatud väärtuste rikkumisi, neid tuvastada ning vastaval juhul nende eest karistada“.[101]

199. Euroopa Kohus otsustas nendes kohtuotsustes juba, et ELL artiklit 7 ei saa tõlgendada kui konstitutsioonilist valikut allutada ELL artikli 2 rikkumiste kontrollimine ja nende eest karistamine üksnes ELL artiklis 7 ette nähtud menetlusele.

200. Seetõttu ei saa nimetatud sätet tõlgendada Euroopa Kohtu pädevust välistavana.[102]

97 ELL artikli 24 ja ELTL artikli 275 kohaselt on välistatud Euroopa Kohtu pädevus ühise välis- ja julgeolekupoliitika sätete osas. Euroopa Kohus on siiski tõlgendanud seda erandit kitsalt. Vt 10. septembri 2024. aasta kohtuotsus KS jt *vs.* nõukogu jt (C-29/22 P ja C-44/22 P, EU:C:2024:725). Samuti on ELTL artikli 126 lõikega 10 piiratud Euroopa Kohtu pädevus seoses ülemäärase riigieelarve puudujäägi menetlusega. Lõpuks piirab ELTL artikkel 269 Euroopa Kohtu pädevust kontrollida ELL artikli 7 alusel vastu võetud õigusaktide õiguspärasust. Sellise kontrolli võib algatada üksnes liikmesriik, keda selline otsus puudutab, ja ainult seoses ELL artikli 7 menetluslike aspektidega.

98 ELL artikli 46 punkti d kohaselt oli Euroopa Kohtul Nice'i lepingule järgnenud redaktsioonis pädevus vaid tollase ELL artikli 6 lõike 2 suhtes, kuid mitte artikli 6 lõikes 1 osutatud „põhimõtete“ suhtes, mis nimetati hiljem ümber „väärtusteks“.

99 Sedalaadi argumenti kasutati Ameerika Ühendriikide konstitutsioonilises praktikas nimetuse *political question doctrine* all. Üks kohtuasjas Baker *vs.* Carr tehtud otsuses, 369 U.S. 186, 217 (1962), kokku võetud põhjustest, miks USA föderaalkohtud said asuda seisukohale, et küsimus on kohtulikuks lahendamiseks sobimatu, oli „see, kui küsimus on konstitutsiooniliselt, teksti kaudu tõendatavalt delegeeritud asjaomasele poliitilisele ametkonnale“.

100 16. veebruari 2022. aasta kohtuotsused Ungari *vs.* parlament ja nõukogu (C-156/21, EU:C:2022:97, punkt 155) ning Poola *vs.* parlament ja nõukogu (C-157/21, EU:C:2022:98, punkt 195).

101 16. veebruari 2022. aasta kohtuotsused Ungari *vs.* parlament ja nõukogu (C-156/21, EU:C:2022:97, punkt 159) ning Poola *vs.* parlament ja nõukogu (C-157/21, EU:C:2022:98, punkt 328).

102 Peale selle ei mõjuta ELTL artikkel 269, milles on sätestatud, et menetledes tühistamishagi, mille on ELL artikli 7 alusel vastu võetud otsuse peale esitanud selle otsuse adressaatliikmesriik, on Euroopa Kohus pädev hindama vaid seda, kas ELL artikli 7 menetlusnorme on rikutud, Euroopa Kohtu pädevust liikmesriigi vastu algatatud rikkumismenetluses, milles väidetakse, et ELL artiklit 2 on rikutud.

ii) ELL artiklis 2 osutatud väärtuste üldine laad

201. Teine Ungari esitatud argument, millega ta vaidleb vastu Euroopa Kohtu pädevusele tuvastada iseseisev ELL artikli 2 rikkumine, on selles artiklis loetletud väärtuste üldisus ja määratlemata sisu.

202. Nimelt, isegi kui ELL artikkel 2 paneb liikmesriikidele tulemuskohustusi – säilitada väärtuste kaitsmise tase ja edendada neid väärtusi oma ühiskondades –, ei ole iga väärtuse konkreetne sisu selles sättes kindlaks määratud.

203. Siiski on need väärtused tahtlikult abstraktsed.[103] Nende avatud sisu jätab ruumi liikmesriikidevahelisele konstitutsioonilisele dialoogile ja väärtuste erinevate „konkretiseeringute“ paralleelsele eksisteerimisele.[104]

204. Kas see ELL artikli 2 väärtuste avatud sisu takistab Euroopa Kohut seda kohtulikus kontrollis kasutamast?

205. Esiteks on Euroopa Kohus juba otsustanud, et liidu põhimõtete üldisus ei pruugi tingimata takistada nende põhimõtete kasutamist kohtulikus kontrollis.[105]

206. Teiseks on määratlemata mõistete tõlgendamine kohtute tavapärane tegevus ja võttes arvesse konstitutsioonilist laadi normides sageli esinevat ebamäärasust, on see üks konstitutsioonikohtute keskseid ülesandeid.

207. See ei tähenda, nagu tegeleks Euroopa Kohus sisustamisega meelevaldselt ja vaakumis. Nagu juba selgitatud, on kõnealuseid väärtusi täielikumalt väljendatud mitmes aluslepingutes sisalduvas konkreetsemas põhimõttes, hartas ja liidu teisese õiguse sätetes, mis on seadusandliku protsessi tulemus ja on hõlmanud kõiki liikmesriike.[106] Seega on väärtuste konkretiseerimine kas esmase või teisese õiguse tasandil väärtuste tähenduse üle peetava dialoogi tulemus.

208. Reas kohtuotsustes alates Portugali kohtunike kohtuotsusest[107] on Euroopa Kohus asunud seisukohale, et õigusriiki kui väärtust konkretiseerib ELL artikli 19 lõike 1 teine lõik. Järgnenud kohtuasjades kujundas Euroopa Kohus välja üksikasjalikuma käsituse kohtunike sõltumatuse nõudest kui niisugusest, mis konkretiseerib ELL artikli 19 ja harta artikli 47 kaudu õigusriiki kui väärtust.[108] Samamoodi tõlgendas Euroopa Kohus ELL artikli 10 lõiget 1, milles on sätestatud, et

103 Sellega seoses vt Dubout, E., „Peut-on défendre les valeurs de l'Union européenne par le droit?“, *RDLF*, 2024, nr 80.

104 See nähtub ilmekalt 14. oktoobri 2004. aasta kohtuotsuse Omega (C-36/02, EU:C:2004:614) asjaoludest. Mängu, milles jäljendati inimeste tulistamist ja tapmist seadmega „laserdrome“ peeti niisuguseks, mis rikub inimväärikust Saksamaa põhiseaduse tähenduses, samal ajal kui teistes liikmesriikides ei paistnud seesama mäng olevat inimväärikuse seisukohast problemaatiline.

105 Nii näiteks väitis Saksamaa kohtuasjas Saksamaa *vs.* Poola, milles tehti otsus 15. juuli 2021. aastal (C-848/19 P, EU:C:2021:598) ja mis puudutas liidu õigusakti kohtulikku kontrolli, et ELTL artikli 194 lõikes 1 ette nähtud energiasolidaarsus on abstraktne, puhtalt poliitiline mõiste, mitte õiguslik kriteerium, millest lähtudes võiks liidu institutsiooni akti kehtivust hinnata (vt selle kohtuotsuse punkt 27). Euroopa Kohus selle argumendiga ei nõustunud. Ta oli seisukohal, et solidaarsuspõhimõtte abstraktsus ei takista seda loomast liikmesriikidele ja Euroopa Liidule kohustusi. Seepärast võib see olla Euroopa Liidu ja liikmesriikide meetmete õiguspärasuse mõõdupuu (punktid 42–45).

106 Selles aspektis on Boeckenstein pakkunud välja tabeli, milles on korreleeritud ELL artikli 2 individuaalsed väärtused eri konkretiseerivate sätetega aluslepingutes ja hartas. Vt Boeckestein, T. L., „Making Do with What We Have: On the Interpretation and Enforcement of the EU's Founding Values“, *German Law Journal*, 2022, lk 431–451.

107 27. veebruari 2018. aasta kohtuotsus Associação Sindical dos Juízes Portugueses (C-64/16, EU:C:2018:117, punkt 32).

108 See kohtupraktika algas 5. novembri 2019. aasta kohtuotsusest komisjon *vs.* Poola (üldkohtute sõltumatus) (C-192/18, EU:C:2019:924, punkt 98). Hiljutisim selles sarjas on 6. märtsi 2025. aasta kohtuotsus D. K. jt (kohtunikule määratud kohtuasjade ümberjaotamine) (C-647/21 ja C-648/21, EU:C:2025:143, punkt 66).

liit toimib esindusdemokraatia alusel, võttes arvesse demokraatiat kui ELL artiklis 2 väljendatud väärtust.[109] Samamoodi on võrdõiguslikkust kui väärtust konkretiseeritud ELTL artiklis 19 ja selle alusel vastu võetud teisese õiguse aktides.

209. See ei tähenda, et kohtulik kontroll peab põhinema konkretiseerival normil ja mitte otseselt ELL artiklil 2, ega ka seda, et niisugune kontroll on võimalik vaid juhul, kui väärtust on konkretiseeritud. Ent kui väärtust on konkretiseeritud, peab Euroopa Kohus seda väärtuse konkretiseeringut siiski arvesse võtma ega tohi tõlgendada väärtust selle sätte vastaselt.

210. Kolmandaks ei pea kohtulikus kontrollis mõõdupuuna kasutatava õigusnormi täpsuse tase olema nii kõrge kui vahetu õigusmõju korral nõutav täpsus ja selgus.[110]

211. Rikkumismenetluses palutakse Euroopa Kohtul tuvastada, et teatav õigusnorm ei ole liidu õigusega kooskõlas. Käesolevas asjas ei paluta Euroopa Kohtul – ja ta ei saagi – seoses komisjoni kuuenda väite üle otsustamisega kindlaks määrata, mida Ungari peaks ELL artiklis 2 osutatud kohustuste täitmiseks tegema. Euroopa Kohtul on vaid vaja otsustada, kas ELL artikkel 2 välistab vaidlusalused õigusnormid.

212. ELL artikli 2 enda alusel saab Euroopa Kohus kindlaks määrata selle, mida ei saa sallida; ta saab teha järelduse selle kohta, kas liikmesriik on ületanud „punaseid jooni“.[111] Neil asjaoludel ei ole Euroopa Kohtul vaja asjaomaseid väärtusi rohkem sisustada.

213. Igal juhul palutakse Euroopa Kohtul käesoleva juhtumi asjaoludel tuvastada ELL artikli 2 rikkumine pärast seda, kui ta on kindlaks teinud, et vaidlusalused õigusnormid rikuvad ka liidu õigusakte ja teatavaid hartast tulenevaid põhiõigusi. Need õigusnormid täpsustavad ELL artiklis 2 osutatud väärtusi, mis on käesolevas asjas vaidluse all: inimväärikust, võrdõiguslikkust ja inimõiguste austamist. Seega on asjasse puutuvate väärtuste sisu juba suuresti konkretiseeritud.

214. Lõpuks väideti, et ELL artikli 2 kasutamine iseseisva rikkumisalusena võib ebasoodsalt mõjutada Euroopa Kohtu legitiimsust, kuna Euroopa Kohut võidakse nende väärtuste avatud sisu arvesse võttes pidada politiseerituks.[112]

215. Euroopa Kohus on konstitutsiooniline kohus ning konstitutsioonilised aluspõhimõtted on tihti ühtaegu poliitilised ja õiguslikud. Niivõrd kui ELL artikkel 2 väljendab valikut inimõigusi austava konstitutsioonilise demokraatia kasuks, ei ole see, kui Euroopa Kohus neid väärtusi kaitseb, tema poliitiline valik, vaid tema konstitutsiooniline ülesanne.

[109] 19. detsembri 2019. aasta kohtuotsused Junqueras Vies (C-502/19, EU:C:2019:1115, punkt 63) ja Puppinck jt *vs.* komisjon (C-418/18 P, EU:C:2019:1113, punkt 64) ning 19. novembri 2024. aasta kohtuotsus komisjon *vs.* Poola (kandideerimisõigus ja erakonna liikmeks olek) (C-814/21, EU:C:2024:963, punkt 112).

[110] ELL artikli 2 võimaliku vahetu õigusmõju küsimust Euroopa Kohtus rikkumismenetluses ei teki. Seetõttu ei ole vaja asuda uurima, kas liikmesriikidele ELL artiklist 2 tulenevad kohustused on eraõiguslike isikute ees. Otsene õiguste tekkimine eraõiguslikele isikutele eeldab, et liidu norm on isiku õiguse sisu osas piisavalt selge ja täpne.

[111] Vt sellega seoses von Bogdandy, A., „Towards a Tyranny of values“ – von Bogdandy, A. jt (toim), *Defending Checks and Balances in EU Member States*, Berliin, Springer, 2021, lk 92.

[112] Bonnelli, M., „Infringement Actions 2.0: How to Protect EU Values before the Court of Justice“, *European Constitutional Law Review*, 2022, alates lk 49.

216. Oma *tingimuslikkuse kohtuotsustes* leidis Euroopa Kohus, et Euroopa Liit peab saama talle aluslepingutega antud pädevuse piires liidu väärtusi kaitsta.[113] Aluslepingutega on antud Euroopa Kohtule pädevus tõlgendada nende õigusnorme ja rikkumismenetluses kohtulikult kontrollida muu hulgas liikmesriikide õigusnormide vastavust nendele õigusnormidele.

217. Rikkumismenetlused on vahendid selleks, et saavutada õiguslikke eesmärke: tuvastada õigusrikkumisi, et need lõpetada. See hõlmab ELL artikli 2 rikkumisi. Sotsiaalselt tundlike ja vaieldavate küsimuste puhul, nagu seda on LGBTI-õigused, on Euroopa Kohtu otsus kõigest üks osa lahendusest LGBTI-inimeste võrdõiguslikkuse ja inimväärikuse saavutamiseks. Õiguslik vastavusse viimine eeldab ka väärtuste teatavat ühiskondlikku vastavusse viimist. See aga ei tähenda, et Euroopa Kohus peaks hoiduma nende väärtuste rikkumise tuvastamisest, kui rikkumine esineb.

218. Kokkuvõttes ei takista ELL artiklis 2 osutatud väärtuste üldisus väärtustele tuginemist Euroopa Kohtu rikkumismenetluses liikmesriigi õigusnormide kohtuliku kontrolli eesmärgil.

iii) Rahvuslik põhiseaduslik identiteet

219. Samuti on Ungari kostja vastuses tuginenud ka oma rahvuslikule põhiseaduslikule identiteedile, mida tuleb liidu konstitutsioonilises õiguses ELL artikli 4 lõike 2 alusel austada.

220. Sellega seoses tuleb kõigepealt märkida, et nagu Euroopa Kohus on juba selgitanud, ei välista ELL artiklis 2 osutatud väärtused konstitutsioonilist mitmekesisust.[114] Need seavad kõigest paika raamid, millesse saab mahutada eri liikmesriikide konstitutsioonilisi lahendusi.

221. Liikmesriikide konstitutsioonilised valikud aga ei saa nendest ühistest raamidest väljuda. Sellega seoses, nagu olen juba välja pakkunud, võiks ELL artiklit 2 käsitada kui niisugust, mis kehtestab „punased jooned“, milleni jõudmise korral on vaja liidu konstitutsioonilist mudelit kaitseks reageerida.

222. See ei ole rahvuslike põhiseaduslike identiteetide austamisega vastuolus.[115] Nagu juba selgitatud, on iga liikmesriik Euroopa Liiduga ühinedes nõustunud seda ühiste väärtuste raamistikku austama. Õigupoolest peeti seda ka asjaomase riigi ühinemise ajal tema sisemiseks konstitutsiooniliseks valikuks.

223. Nagu ma olen juba märkinud (vt käesoleva ettepanku punkt 211), saab rikkumismenetluses Euroopa Kohus ainult tuvastada, et liidu väärtustest on kõrvale kaldutud. Selline järeldus loob riigile kohustuse lõpetada ELL artikli 2 väärtuste eiramine, kuna nende austamine on jätkuvalt liidu liikmesuse tingimus. Meetod, kuidas Euroopa Kohtu otsust täita, on asjaomase liikmesriigi valida vastavalt tema põhiseaduslikule identiteedile.

[113] 16. veebruari 2022. aasta kohtuotsused Ungari *vs.* parlament ja nõukogu (C-156/21, EU:C:2022:97, punkt 127) ning Poola *vs.* parlament ja nõukogu (C-157/21, EU:C:2022:98, punkt 145).

[114] 21. detsembri 2021. aasta kohtuotsus Euro Box Promotion jt (C-357/19, C-379/19, C-547/19, C-811/19 ja C-840/19, EU:C:2021:1034, punkt 229) ning 22. veebruari 2022. aasta kohtuotsus RS (konstitutsioonikohtu otsuste toime) (C-430/21, EU:C:2022:99, punkt 43). Vt samuti kohtujurist Spielmanni ettepanek kohtuasjas komisjon *vs.* Poola (*ultra vires* kontroll Euroopa Kohtu praktikas – liidu õiguse esimuslikkus) (C-448/23, EU:C:2025:165, punktid 90 ja 93).

[115] Vt sellega seoses 16. veebruari 2022. aasta kohtuotsused Ungari *vs.* parlament ja nõukogu (C-156/21, EU:C:2022:97, punkt 233) ning Poola *vs.* parlament ja nõukogu (C-157/21, EU:C:2022:98, punkt 265). Vt samuti 5. juuni 2023. aasta kohtuotsus komisjon *vs.* Poola (kohtunike sõltumatus ja eraelu) (C-204/21, EU:C:2023:442, punkt 72).

224. Seega ei takista liidu võetud kohustus austada rahvuslikke põhiseaduslikke identiteete Euroopa Kohut järeldamast, et teatavaid õigusnorme vastu võttes on liikmesriik ületanud ELL artikli 2 kehtestatud punaseid jooni.

iv) ELL artikli 2 rikkumise iseseisva tuvastamise eesmärk

225. Ungari eitab oma seisukohtades seda, et ELL artikli 2 rikkumise iseseisval tuvastamisel lisaks põhiõiguste rikkumise või muude liidu õiguse normide rikkumise tuvastamisele saab olla sisuline eesmärk.

226. Kohtupraktikast tuleneb selgelt, et rikkumismenetluse eesmärk on lahendada komisjoni ja liikmesriigi vaheline vaidlus selle üle, kas on toime pandud liidu õiguse rikkumine, ja kui see tuvastatakse, ajendada riiki seda rikkumist lõpetama.[116]

227. Seepärast on põhjendatud küsida, kuidas aitab ELL artikli 2 rikkumise tuvastamine lisaks teatavate konkreetsete liidu õigusaktide sätete ja harta rikkumise tuvastamisele kaasa selle kindlakstegemisele, et liikmesriik on jätnud täitmata liidu õigusest tulenevad kohustused, ja selle täitmata jätmise lõpetamisele.

228. Samalaadseid küsimusi on juba esitatud seoses eesmärgiga tuvastada harta rikkumine juhtudel, mil on juba tuvastatud aluslepingu normi või liidu teisese õiguse rikkumine. Sellega seoses pakkus kohtujurist Kokott oma ettepanekus kohtuasjas komisjon *vs.* Ungari (kõrgharidus) välja järgmise seletuse: „Põhiõiguse iseseisva rikkumise tuvastamine ei avalda käesoleval juhul siiski erilist mõju. Seda seetõttu, et liikmesriigi kohustuste rikkumise hagi põhjendatus tuleneb juba teenuste direktiivi ja ELTL artikli 49 rikkumisest. Ometi näitab põhiõiguse eraldi kontrollimine selgelt rikkumise erilist kaalu ja kvaliteeti.“[117]

229. Samalaadselt saaks põhjendada ka seda, miks komisjon saab nõuda iseseisvat ELL artikli 2 rikkumise tuvastamist, isegi kui selleks, et tõendada, et liikmesriik on jätnud täitmata liidu õigusel põhinevaid kohustusi, piisaks muude liidu õiguse ja harta sätete rikkumise tuvastamisest.

230. Niisugusel järeldusel ei oleks mitte ainult sümboolne roll osutada rikkumise erilisele tähtsusele, vaid see teeniks ka diagnostilist eesmärki.[118] See tooks ilmsiks ülejäänud rikkumiste tegeliku põhjuse.

[116] Vt nt 8. märtsi 2022. aasta kohtuotsus komisjon *vs.* Ühendkuningriik (võitlus alahindamises seisneva pettuse vastu) (C-213/19, EU:C:2022:167, punkt 180). Euroopa Kohus asus seisukohale, et isegi ELTL artikli 260 alusel algatatud menetluse eesmärk ei ole riiki karistada, vaid hoopis ajendada rikkumise toime pannud liikmesriiki kohtuotsust täitma ja selle kaudu kõrvaldama liidu õigusel põhineva kohustuse rikkumise. Vt samuti 12. juuli 2005. aasta kohtuotsus komisjon *vs.* Prantsusmaa (C-304/02, EU:C:2005:444, punkt 80).

[117] C-66/18, EU:C:2020:172, punkt 180.

[118] Sellega seoses vt Scheppele, K. L., Kochenov, D., ja Grabowska-Moroz, B., „EU Values Are Law, after All: Enforcing EU Values through Systemic Infringement Actions by the European Commission and the Member States of the European Union“, *Yearbook of European Law*, 2020, lk 3–121. Teaduskirjanduses kritiseeriti mõningaid varasemaid rikkumismenetlusi, nagu see, mis oli seotud kohtunike pensionile jäämise vanusepiiri muutmisega Ungaris 6. novembri 2012. aasta kohtuotsuses komisjon *vs.* Ungari (C-286/12, EU:C:2012:687), rikkumise tegelike põhjuste varjamise eest. Meenutuseks: komisjon esitas selle rikkumishagi vanuse tõttu diskrimineerimist keelava direktiivi 2000/78 rikkumise alusel, mis jättis varju alusprobleemi, nimelt õigusriigi põhimõtete eiramise.

231. See oleks oluline seoses rikkumise toime pannud liikmesriigi valikutega küsimuses, kuidas lõpetada kohustuste täitmata jätmine, ja komisjoni järelevalvega selle üle, kas asjaomane liikmesriik on kohtuotsusega tuvastatud rikkumise lõpetanud. [119]

232. Peale niisuguse põhjuse mõjutaks ELL artikli 2 iseseisva rikkumise tuvastamine karistuste arvutamist vastavalt ELTL artiklile 260, kui kohustuste täitmata jätmist ei ole peale Euroopa Kohtu otsust lõpetatud. [120]

233. Kokkuvõttes on ELL artikli 2 rikkumise iseseisva tuvastamise eesmärk teha kindlaks ja teatavaks, et teatavaid õigusnorme vastu võttes on liikmesriik ületanud „punaseid jooni", mis on selles sättes seatud. See näitab siis, et samas menetluses käsitletavad muud liidu õiguse rikkumised tulenevad sellest, et liikmesriik kaldus kõrvale liidu konstitutsioonilistest väärtustest.

234. See toob mind viimase ja kõige keerulisema küsimuseni: kuidas peaks Euroopa Kohus hindama, kas „punaseid jooni" on ületatud, ja tegema järelduse, et on toime pandud iseseisev ELL artikli 2 rikkumine?

2. Kuidas hinnata, kas „punaseid jooni" on ületatud?

235. Komisjoni sõnul on käesoleval juhul toime pandud iseseisev ELL artikli 2 rikkumine, sest Ungari toime pandud rikkumised on „iseäranis rasked, arvukad ja jultunud ning kujutavad endast üldist ja koordineeritud kõnealuste põhiõiguste rikkumist". [121] Ka mitu menetlusse astunud liikmesriiki asusid seisukohale, et iseseisev tuginemine ELL artiklile 2 eeldab rikkumiste kõrget raskusastet.

236. Ungari ei ole väljendanud oma seisukohta seoses ELL artikli 2 võimaliku rikkumise tuvastamise kriteeriumidega, sest ta on seisukohal, et niisugust rikkumist ei ole üldse võimalik käesolevas Euroopa Kohtus rikkumismenetluses tuvastada.

a) Väärtuste eitamine kui ELL artikli 2 rikkumise tuvastamise kriteerium

237. Minu arvates ei ole kriteerium, mis tingib ELL artikli 2 rikkumise tuvastamise, seotud põhiõiguste või muude liidu õiguse aluspõhimõtete rikkumise kvantiteedi ega raskusega, vaid pigem liikmesriigi poolt ELL artikli 2 väärtuste eitamisega.

238. Nimelt selleks, et hinnata, kas liikmesriigi õigusnorme saab sallida liidu väärtussüsteemis, on õige küsida, kas liikmesriik on neid õigusnorme vastu võttes eitanud ühte või mitut ELL artiklis 2 osutatud väärtust.

[119] Just seda arvestades saan aru komisjoni poolt kohtuistungil antud vastusest, et ta oleks veendunud ELL artikli 2 rikkumise lõpetamises, kui „Ungari kõrvaldab selle vähemusega seotud diskrimineerimise; kõik asjasse puutuvad asjaolud; kui me oleme veendunud, et sügavamal tasandil suruti kõik alla, ja kui ma ütlen kõik, tähendab see, et igas vormis diskrimineerimine on kõrvaldatud".

[120] Vt sellega seoses 13. juuni 2024. aasta kohtuotsus komisjon *vs.* Ungari (rahvusvahelise kaitse taotlejate vastuvõtmine II) (C-123/22, EU:C:2024:493).

[121] Komisjoni hagiavalduse punkt 247.

239. Menetluse osalised võisid olulisuse kriteeriumi toonitada seetõttu, et see on üks kahest kriteeriumist, mida on kasutatud ELL artiklis 7, milles on sätestatud, et selles menetluses võib tuvastada vaid olulise ja jätkuva ELL artiklis 2 osutatud väärtuste rikkumise.[122]

240. Siiski viitab ELL artikliga 7 nõutud oluline rikkumine ELL artikli 2 rikkumise olulisusele endale, mitte teiste väidetavate rikkumiste olulisusele, mis käesoleval juhul puudutavad mitmeid liidu õigusnorme, millega rakendatakse teenuste osutamise vabadust ja rida põhiõigusi.

241. Minu arvates ei esine ELL artikli 2 rikkumist põhjusel, et teised rikkumised on olulised.[123] Pigem on vastupidi: kuna kõikide tuvastatud rikkumiste tõeline põhjus on ELL artiklis 2 osutatud väärtuste eitamine, muutuvad need ise olulisemaks ja süsteemsemaks.

242. Sellise väärtustest kõrvalekaldumise mõju ei ole ainult liikmesriigisisene, vaid mõjutab liidu õiguskorra toimimist. See vähendab selle liikmesriigi suutlikkust täita muid liidu õigusest tulenevaid kohustusi.[124] Käesolevast asjast nähtub, et väärtustest kõrvalekaldumine mõjutas Ungari suutlikkust täita teenuste vaba liikumist reguleerivaid eeskirju. See õigustab Euroopa Kohtu sekkumist rikkumismenetluse kaudu.[125]

243. Selle kindlakstegemiseks, kas liikmesriik eitab ELL artiklis 2 väljendatud väärtust, peab Euroopa Kohus analüüsima iga juhtumi konkreetseid asjaolusid.

244. Euroopa Kohus peaks seepärast hindama, kas hartaga kaitstud põhiõiguse rikkumine tuleneb sellest, et liikmesriik eitab ELL artiklis 2 osutatud väärtust,

245. Ma ei usu, et peale „väärtuste eitamise“ kriteeriumi saaks Euroopa Kohtu töövahendiks abstraktselt välja kujundada mingi täpsema valemi.

246. Siiski võib liidu esmase ja teisese õiguse ning harta normide rikkumine, samuti viis, kuidas rikkumised toimusid, olla märk selle kohta, et nende rikkumiste põhjus võib seisneda väärtuste eitamises.

247. Seega seisneb ELL artikli 2 rikkumise tuvastamise kriteerium väärtuse eitamises, mis on teiste liidu õiguse rikkumiste tõeline põhjus. Nende teiste rikkumiste olulisus ja/või arv ei saa iseenesest olla otsustavalt ja automaatselt kriteerium ELL artikli 2 rikkumise tuvastamiseks, kuigi sellised aspektid võivad olla oluline märk ELL artiklis 2 osutatud väärtuste eitamise kohta.

122 ELL artiklis 7 selle rõhutamist, et väärtusi on rikutud oluliselt ja jätkuvalt, võib selgitada nende sanktsioonide raskusega, mis võivad järgneda, kui see kriteerium on täidetud. ELL artikli 7 kohaselt võib liikmesriigi jätta otsuste tegemisest liidu tasandil kõrvale. ELL artikli 2 rikkumise tuvastamine rikkumismenetluses vastupidi ei saa viia sellise tagajärjeni. Pigem on selle eesmärk vältida sellist tagajärge, ajendades liikmesriiki rikkumist kõrvaldama.

123 Lisaksin samuti, et meil puudub kriteerium, mille alusel otsustada, milline põhiõiguste rikkumine on oluline ja milline mitte.

124 Vt sellega seoses Poiares Maduro, M., ja Menezes Queiroz, B., „A Hard Law Approach to States Systemic Violations of Article 2 of the Treaty of the European Union: Reasons and Means“ – Fisher, E., King, J., ja Young, A. (toim), *The Foundations and Future of Public Law: Essays in Honour of Paul Craig*, OUP, Oxford, 2020, lk 363–380.

125 Vt sellega seoses kohtujurist Poiares Maduro ettepanek kohtuasjas Centro Europa 7 (C-380/05, EU:C:2007:505, punkt 20).

b) Harta õiguste rikkumine ja konstitutsiooniline dialoog

248. Üksikrikkumised, eriti kui need puudutavad põhiõigusi või muid liidu õiguse aluspõhimõtteid, võivad seega olla oluline märk sellest, et liidu õiguse eiramine seisneb väärtuste eitamises. Eriti on see nii juhul, kui niisugused rikkumised on arvukad, jultunud ja üldised. Ent isegi sellest üksi tingimata ei piisa minu arvates ELL artikli 2 rikkumise tuvastamiseks, kuna harta rikkumised võivad olla osa liidu konstitutsioonilisest dialoogist, mitte väärtuste eitamisest.

249. Liidu õiguskord areneb sellise dialoogi kaudu. See tähendab, et võivad esineda erinevad arusaamad, kuidas ühised väärtused tuleks konkretiseerida.

250. Selles suhtes võivad põhiõiguste rikkumised olla tingitud esiteks erinevustest selles, kuidas kaks kõrvutist põhiõigust liidu ja liikmesriigi tasandil tasakaalustati, või teiseks teatavale põhiõigusele liidu õiguses ja liikmesriigi õiguses erineva sisu omistamisest. Mõlemas olukorras kuuluks nende rikkumiste põhjus seega dialoogi raamidesse, mille piirid on väärtustega määratud, ilma et neid väärtusi endid eitataks.

251. Esimeses olukorras, milles peab tasakaalustama kahte eri põhiõigust, võib ühele või teisele suurema kaalu andmine oluliselt muuta olukorda õigusaktides, mis neid õigusi konkretiseerivad. Näiteks võib (intellektuaalomandi)õigus olla vastuolus väljendusvabadusega. Liikmesriik võib seega otsustada, et autoriõigusega kaitstud tööde kasutamine on ilma autori loata poliitiliste arvamuste väljendamiseks keelatud. Sellist lahendust kasutades on liikmesriik andnud suurema kaalu intellektuaalomandiõigusele kui väljendusvabadusele. Selline lahendus iseenesest ei tähenda, et liikmesriik eitab väljendusvabaduse tähtsust demokraatia väärtuse jaoks. Kui liidu seadusandja siiski hiljem tasakaalustaks teistmoodi, andes suurema kaalu väljendusvabadusele, peaks kõnealune liikmesriik järgima sellist valikut nendes valdkondades, mis kuuluvad liidu õiguse kohaldamisalasse.[126]

252. Teise olukorra näite – mis puudutab seda, kuidas põhiõiguse sisu erinevalt mõistetakse, ilma et sellist erinevust saaks pidada väärtuste eitamiseks – võiks tuua kohtuasjast Max-Planck.[127] Nimetatud kohtuasjas leidis Euroopa Kohus, et liikmesriigi õigusaktid, millega jäetakse töötaja ilma õigusest saada töösuhte lõppedes kasutamata jäänud põhipuhkuse eest hüvitist, rikuvad tasustatud põhipuhkuse saamise õiguse põhisisu. Kas see tähendab, et Saksamaa, kelle õigusnormid olid vaidluse all, rikkus ELL artiklit 2?[128] Minu arvates – ja isegi kui kaalul oli põhiõiguse olemusliku sisu rikkumine – on vastus eitav. Kui Saksamaa oma õigusakti muudab, on rikkumine lahendatud. Käsitades õigust põhipuhkusele selles konkreetses olukorras teisiti, kui seda liidus käsitatakse, ei eitanud Saksamaa õiguse tasustatud põhipuhkusele tähtsust ELL artiklis 2 osutatud väärtuste kaitsmiseks.

126 Nende kahe õiguse tasakaalustamise kohta liidu tasandil selleks, et tõlgendada mõistet „paroodia“, nagu see on sätestatud autoriõiguste direktiivis (Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. mai 2001. aasta direktiiv 2001/29/EÜ autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas (EÜT 2001, L 167, lk 10; ELT eriväljaanne 17/01, lk 230), vt 3. septembri 2014. aasta kohtuotsus Deckmyn ja Vrijheidsfonds (C-201/13, EU:C:2014:2132).

127 6. novembri 2018. aasta kohtuotsus Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften (C-684/16, EU:C:2018:874).

128 Mõistagi ei olnud see nimetatud kohtuasjas esitatud küsimus. Tõstatan selle üksnes arutelu huvides.

253. Seepärast ei tohiks lahkarvamused põhiõiguste sisu üle või lahknevused kahe või mitme konkureeriva põhiõiguse tasakaalustamisel viia ELL artikli 2 rikkumise tuvastamiseni. Need on osa liidu õigussüsteemis peetavast konstitutsioonilisest dialoogist, mis võimaldab õigusi erinevalt konkretiseerida.[129] Sellised lahkarvamused siiski ei eita väärtusi endid.

254. ELL artikli 2 rikkumine tuleb tuvastada vaid juhul, kui Euroopa Kohus järeldab, et liikmesriik on rikkunud hartas sätestatud õigust põhjusel, et ta eitas väärtust, mida see õigus konkretiseerib.

3. ELL artikli 2 rikkumine käesolevas asjas

255. Kas nendel asjaoludel on komisjon tõendanud, et Ungari rikkumine, mille ta pani toime vaidlusaluseid õigusnorme kehtestava muutmisseaduse vastuvõtmisega, on selline, mis õigustaks ELL artikli 2 rikkumise tuvastamist?

256. Minu arvamus on, et sellele küsimusele tuleb käesoleva juhtumi asjaoludel vastata jaatavalt.

a) Vaidlusalused õigusnormid eitavad ELL artikli 2 väärtusi

257. Järeldus, et vaidlusalused õigusnormid piiravad teenuste vaba liikumist mitmel viisil, ja mis veel olulisem, et needsamad õigusnormid rikkusid nelja õigust, mis on hartaga tagatud, on tõepoolest väga tõsine märk võimalikust ELL artikli 2 rikkumisest.

258. Tähtis on, et nende mitme liidu õiguse sätte rikkumisel on käesoleval juhul üks ja sama põhjus: Ungari kavatsus kaitsta alaealisi „LGBTI-sisu“ eest, mida see liikmesriik peab kahjulikuks. See kajastab Ungari seadusandja seisukohta, et LGBTI-inimesed on ühiskonnas soovimatu element, kes ei vääri võrdset kohtlemist.

259. LGBTI-õigused, eriti sooidentiteediga seotud küsimused, on ikka veel paljuski ühiskondlikult tundlik küsimus.[130] Kas see peaks olema põhjus, miks käsitada vaidlusaluseid Ungari õigusnorme osana liidu konstitutsioonilisest dialoogist, mitte ELL artikli 2 rikkumisena?

260. Minu arvates erineb rikkumine eespool toodud konstitutsioonilise dialoogi näidetest ühes olulises aspektis. Neis näidetes ei olnud tasakaalustamise erinev tulemus ega erinev arusaam põhiõiguste sisust põhjustatud asjaomaste väärtuste eitamisest. Kui võrrelda käesoleva asjaga, siis vaidlusalused Ungari õigusnormid eitavad ELL artiklis 2 osutatud väärtusi.

261. See LGBTI-inimeste võrdväärsuse eitamine, mis on vaidlusaluste õigusnormide taga, on kõikide käesolevas asjas käsitletavate rikkumiste tõeline põhjus. Ülejäänud rikkumisi ei oleks olnud, kui Ungari ei oleks olnud seisukohal, et LGBTI-sisu on alaealiste arengule kahjulik.

[129] Kui tasakaalustamine on liidu tasemel toimunud või kui liidu seadusandja sisustab õiguse olemuse täpsemalt, ei saa liikmesriik siiski enam jääda erineva lahenduse juurde liidu õigusega hõlmatud valdkondades. Vt selle kohta nt 26. veebruari 2013. aasta kohtuotsus Melloni (C-399/11, EU:C:2013:107).

[130] Sellepärast väljendasid Bonelli, M., ja Claes, M., „Crossing the Rubicon? The Commission's use of Article 2 TEU in the infringement action on LGBTIQ+ rights in Hungary“, *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 2023, lk 3–14, seisukohta, et käesolev juhtum ei ole hea näide otsustamaks, kas ELL artiklit 2 saab kasutada kui iseseisvat rikkumise alust.

262. Olen seisukohal, et küsimust, kas LGBTI-inimesed väärivad liikmesriikides võrdset austust, ei saa dialoogi kaudu vaidluse alla asetada. Lugupidamatus mõne ühiskonna grupi vastu ja nende marginaliseerimine on „punased jooned“, mis on kehtestatud niisuguste väärtustega nagu võrdsus, inimväärikus ja inimõiguste austamine.

263. See, kuidas LGBTI-inimeste võrdõiguslikkust saavutada, võib erineda ja olla arutusel, kuid põhimõtteline valik keelata diskrimineerimine soo või seksuaalse sättumuse tõttu on liidu konstitutsioonilises raamistikus kindlalt juurdunud. See on nii isegi siis, kui LGBTI-teemad on ühiskonnas tundlikud. Kui asendada kaitstud põhjus niisugusega, mis on vähem ühiskondliku vaidluse all, nagu nahavärv või usutunnistus, oleks niisugune võrdõiguslikkuse eitamine nagu käesolevas asjas ilmselge.

264. Seetõttu olen teema tundlikkusest hoolimata seisukohal, et vaidlusalused Ungari õigusnormid vastavad väärtuse eitamise kriteeriumile, selleks, et tuvastada ELL artikli 2 rikkumine.

b) Milliseid väärtusi on rikutud?

265. Kui liidu õiguse rikkumise põhjus on väärtuste eitamine, siis sellest tuleneb tingimata kõrvalekaldumine ELL artiklis 2 sätestatud ühiskonnamudelist. Need väärtused on omavahel seotud ning selle tuvastamine, et nendest ühe on rikutud, on märk sellest, et asjaomane liikmesriik eitab konstitutsioonilise demokraatia mudelit, mis põhineb inimõiguste austamisel.

266. Käesolevas asjas väitis komisjon, et asjasse puutuvad väärtused, mida vaidlusaluste õigusnormidega on rikutud, on võrdsus, inimväärikus ja inimõiguste austamine.

267. Seetõttu võib põhiõiguste rikkumiste tuvastamine viidata ka sellele, milliseid väärtusi on nende rikkumistega eitatud. Kõik põhiõigused, mida usun olevat käesoleval juhul rikutud, väljendavad ja konkretiseerivad ELL artiklis 2 osutatud väärtusi, mis komisjon esile tõi.

268. Esiteks on harta artikli 21 rikkumine, mis seisneb LGBTI-vähemuse liikmete diskrimineerimises ning häbimärgistamises ja marginaliseerimises, tugevas vastuolus niisuguste väärtustega nagu võrdsus ja sallivus, samuti inimväärikus.

269. Teiseks on rikkumine, mis puudutab harta artikliga 11 tagatud sõna- ja teabevabadust, vastuolus ELL artiklis 2 silmas peetud pluralistliku, demokraatliku ühiskonna hädavajaliku alusega,[131] mis on vajalik eeldus võrdõiguslikkusele ja inimväärikusele.

270. Kolmandaks on harta artikliga 7 kaitstud õiguse era- ja perekonnaelule rikkumine teravas vastuolus inimväärikuse kui väärtusega.

271. Inimväärikus, mida on vaidlusaluste õigusnormidega eitatud, ei ole ainult põhiõigus, vaid ka põhiväärtus, mis on väljendatud ELL artiklis 2. Kui tsiteerida minu kaaskohtujuristi: „Inimväärikuse väärtus kujutab endast II maailmasõja järgse Euroopa põhiõigusliku korra tõelist *Grundnorm*'i vastukaaluks totalitarismi õudustele, mis eitasid inimese mis tahes väärtust.“[132]

131 Vt selle kohta 6. septembri 2011. aasta kohtuotsus Patriciello (C-163/10, EU:C:2011:543, punkt 31) ja 23. aprilli 2020. aasta kohtuotsus Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI (C-507/18, EU:C:2020:289, punkt 48).

132 Kohtujurist Pitruzzella ettepanek kohtuasjas X (ülesütlemise põhjuste puudumine) (C-715/20, EU:C:2023:281, punkt 76).

272. Rohkem kui kunagi varem on maailmas toimuvat arvestades oluline mitte kaotada silmist, miks Euroopa Liit on tunnustanud ELL artiklis 2 osutatud väärtusi ning miks on hädavajalik kinnitada ja kaitsta neid väärtusi.

273. Kokkuvõttes olen seisukohal, et need põhiõiguste rikkumised näitavad, et vaidlusalused õigusnormid kalduvad oluliselt kõrvale inimõigusi austavast konstitutsioonilise demokraatia mudelist, mida kaitseb ELL artikkel 2.

274. ELL artiklis 2 osutatud väärtuste eitamine on see hoomamatu „midagi enamat“, mis ajendas komisjoni esitama kuuendat väidet.

275. Eeltoodud põhjusel olen seisukohal, et Euroopa Kohus peab leidma, et võttes vastu muutmisseaduse, mille tagajärjeks olid õigusnormid 1, 3, 4, 6 ja 7, on Ungari rikkunud ELL artiklit 2.

III. Analüüs – teine osa: teenuste vaba liikumist ja isikuandmete kaitse üldmäärust puudutava esmase ja teisese õiguse rikkumine

276. Selles käesoleva ettepaneku osas käsitlen ma ülejäänud argumente seoses komisjoni väidetega, et Ungari on rikkunud teatavaid liidu teisese ja esmase õiguse norme, mis on seotud teenuste vaba liikumisega, ja isikuandmete kaitse üldmäärust (komisjoni esimene kuni neljas väide).

A. Komisjoni esimene väide

277. Komisjon väidab, et õigusnorme 3, 4, 5 ja 6 vastu võttes on Ungari rikkunud audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi.

278. Nagu teisedki õigusaktid, mis reguleerivad teenuste vaba liikumist siseturul, rajaneb audiovisuaalmeedia teenuste direktiiv vastastikuse tunnustamise põhimõttel, mida on nimetatud „päritoluriigi põhimõtteks“. See audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikli 2 lõikes 1 sätestatud põhimõte tähendab, et audiovisuaalmeedia teenuste osutajad tegutsevad kooskõlas oma asukohaliikmesriigi õigusaktidega.

279. Seda põhimõtet rakendades kohustab audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikli 3 lõige 1 (audiovisuaalmeedia teenust) vastu võtvat riiki tagama vastuvõtmisvabaduse, piiramata teistest liikmesriikidest pärinevate teenuseosutajate poolt edastamist ühelgi niisugusel põhjusel, mis kuulub selle direktiiviga koordineeritavatesse valdkondadesse.

1. Õigusnorm 4

280. Audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikkel 6a kohustab liikmesriike võtma asjakohased meetmed, et kaitsta alaealiste füüsilist, vaimset ja kõlbelist arengut. Need meetmed võivad seisneda edastusaja piiramises ja peavad olema proportsionaalsed saatest tuleneva võimaliku kahjuga. Kui saade vastab eeskirjadele, mille eesmärk on kaitsta päritoluriigis alaealisi, peaks see olema vabalt edastatav iga teise liikmesriigi territooriumile.

281. Seda õiguslikku raamistikku silmas pidades märgib komisjon kõigepealt, et õigusnormi 4, mis kohustab klassifitseerima saateid, milles on esil „LGBTI-sisu“, V kategooriasse, mis tähendab, et neid saab edastada üksnes ajavahemikus 22.00–5.00, ei saa käsitada kui audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikli 6a rakendust, mistõttu kujutab see endast audiovisuaalmeedia teenuste vaba liikumise piirangut.

282. Ungari väidab kostja vastuses kõigepealt, et õigusnorm 4 võeti vastu audiovisuaalmeedia direktiivi artikli 6a rakendamise raames. Selle direktiiviga ei ole ühtlustatud, mis liiki saateid peetakse alaealistele kahjulikuks, välja arvatud nõue, et põhjendamatut vägivalda ja pornograafiat sisaldavale sisule kohaldatakse kõige rangemaid meetmeid. Niisugust minimaalset ühtlustatust arvesse võttes väidab Ungari, et liikmesriigid on omaenda kultuuriliste ja kõlbeliste väärtuste põhjal autonoomsed selle kindlaksmääramisel, millised saated on lastele kahjulikud.

283. Ent nagu on märkinud komisjon, peab otsus sisu kohta, mis on lastele potentsiaalselt kahjulik, põhinema mingitel teaduslikel tõenditel teatava sisu potentsiaalse kahjulikkuse kohta.

284. Nagu eespool (käesoleva ettepaneku punktis 111) selgitatud, ei ole Ungari esitanud mingeid selliseid tõendeid, et „LGBTI-sisu“ sisaldavad saated on alaealiste arengule kahjulikud. Samuti on tõendatud (vt käesoleva ettepaneku osa, mis käsitleb komisjon viiendat väidet), et selline piirang sekkub sõna- ja teabevabadusse ning õigusesse eraelu austamisele, olles ka diskrimineeriv ja vastuolus LGBTI-inimeste inimväärikusega. Kuna mis tahes teenuste,[133] sealhulgas audiovisuaalmeedia teenuste[134] vaba liikumise piirangutes tuleb austada põhiõigusi, ei saa nõustuda, et õigusnorm 4 teenib eesmärki kaitsta alaealisi.

285. Seetõttu ei saa õigusnormi 4 tõlgendada kui audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikli 6a rakendamist.

286. Samuti väidab Ungari, et klassifitseerimisnõue on seotud vaid nende saadetega, milles „LGBTI-sisu“ on kesksel kohal, samas kui saateid, kus niisugune sisu ei ole määrava tähtsusega, vaid on pelgalt juhuslik, ei tule V kategooriasse klassifitseerida. See tähendaks, et film, mille teemaks on LGBTI-pere elu, või dokumentaalfilm, mis käsitleb soomuutmist, tuleb klassifitseerida Ungaris V kategooriasse. Niisuguseid saateid aga, mis sisaldavad vaid juhuslikke „LGBTI-sisu“ kujutavaid stseene, nagu homoseksuaalne paar käsikäes, ei ole vaja V kategooriasse klassifitseerida.

287. Niisugune Ungari seisukoht ei kummuta väidet, et piiratakse vabadust edastada saateid, mis keskenduvad peamiselt „LGBTI-sisule“. Kohtupraktika kohaselt eksisteerib teenuste osutamise piirang nii siis, kui teenuste osutamine on riigisisese meetmega keelatud, kui ka siis, kui see muul viisil takistab teises liikmesriigis asuva teenuseosutaja tegevust või muudab selle vähem atraktiivseks.[135] Niisugune piirang ei ole, nagu eespool selgitatud, sidusalt põhjendatud alaealiste füüsilise, vaimse või kõlbelise arengu kaitsega ega vanemate õigusega kasvatada lapsi oma isiklike veendumuste kohaselt.

[133] Vt viited käesoleva ettepaneku 21. joonealuses märkuses.

[134] Vt selle kohta 22. septembri 2011. aasta kohtuotsus Mesopotamia Broadcast ja Roj TV (C-244/10 ja C-245/10, EU:C:2011:607, punkt 33), milles Euroopa Kohus selgitas, et teisest liikmesriigist tulev saade peab olema kooskõlas hartas sätestatud põhiõigustega. Seda on korratud audiovisuaalmeedia direktiivi põhjenduses 16.

[135] Vt selle kohta 25. juuli 1991. aasta kohtuotsus Säger (C-76/90, EU:C:1991:331, punkt 12) ja 13. detsembri 2007. aasta kohtuotsus komisjon *vs.* Itaalia (C-465/05, EU:C:2007:781, punkt 17).

288. Seetõttu kujutab õigusnorm 4 endast põhjendamatut piirangut audiovisuaalmeedia teenuste osutamise suhtes.

2. Õigusnorm 6

289. Ungari õiguses on sätestatud erand klassifitseerimiskohustusest avalikes huvides edastatavate teadaannete ja teadlikkuse tõstmise sõnumite suhtes.[136] Õigusnormis 6 aga on ette nähtud, et „LGBTI-sisu" sisaldavat teadaannet ei tohi selleks pidada. Meediateadaanded, milles on esil „LGBTI-sisu", näiteks teave LGBTI-paraadi korraldamise kohta, tuleb klassifitseerida ja see võidakse (tõenäoliselt) klassifitseerida V kategooriasse, mida tohib edastada üksnes eespool nimetatud piiratud kellaaegadel.

290. Seoses õigusnormiga 6 märgib komisjon, et Ungari on rikkunud audiovisuaalmeedia teenuste artiklit 6a.

291. Ungari on kostja vastuses põhjendanud oma tegevust eesmärgiga kaitsta alaealisi ja vanemate õigusi.

292. Ent samal põhjusel nagu seoses õigusnormiga 4 ei saa õigusnormi 6 põhjendada selle vajadusega. Koos õigusnormiga 4 on see ka vastuolus sõna- ja teabevabadusega ja LGBTI-inimeste õigusega eraelu austamisele ning on diskrimineeriv soo ja seksuaalse sättumuse tõttu, kuna sellega on kehtestatud klassifitseerimiskohustus üksnes LGBTI-sisu sisaldavate avalikes huvides edastatavate teadaannete suhtes, mitte aga niisuguste teadaannete suhtes, mis puudutavad heteroseksuaalsete ja *cis*-sooidentiteediga inimeste elu.[137]

293. Seetõttu kujutab õigusnorm 6 endast põhjendamatut piirangut audiovisuaalmeedia teenuste osutamise suhtes, mis on vastuolus audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikliga 6a.

3. Õigusnorm 3

294. Õigusnorm 6 puudutab mittekaubanduslikke teadaandeid, reklaamiseaduses sätestatud õigusnorm 3 aga ärilisi teadaandeid. Sellega on keelatud teha alaealistele kättesaadavaks või juurdepääsetavaks reklaami, milles on esil „LGBTI-sisu".

295. Komisjon väidab, et õigusnorm 3 rikub audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikli 9 lõike 1 punkti c alapunkti ii, milles on sätestatud, et liikmesriigid peavad tagama, et meediateenuse osutajate edastatavad audiovisuaalsed äriteated vastavad keelule, mille kohaselt ei tohi diskrimineerida muu hulgas soo ja seksuaalse sättumuse tõttu. See audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi säte väljendab üldist diskrimineerimiskeelu põhimõtet.

[136] Ungari selgitas, et avalikes huvides edastatav teadaanne on niisuguse teabe edastamine, mille eesmärk on äratada meediapubliku tähelepanu avalikku huvi pakkuvas küsimuses, samas kui teadlikkuse tõstmise sõnumi eesmärk ei ole mitte ainult äratada tähelepanu, vaid ka mõjutada meediapublikut.

[137] Viitan selleks käesoleva ettepaneku osale, milles on analüüsitud komisjoni viiendat väidet.

296. Audiovisuaalmeedia direktiiv hõlmab üksnes neid ärilisi teadaandeid, mis kaasnevad audiovisuaalmeedia teenustega või on nendesse lisatud.[138] Seega jääb ikkagi palju teadaandeid, nagu need, mis on loetletud audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikli 1 punktis h, nimelt telereklaam, sponsorlus, otsepakkumised ja tootepaigutus. Niisugused teadaanded kuuluvad audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi kohaldamisalasse.

297. Kirjalikus kostja vastuses ja vasturepliigis väidab Ungari siiski, et reklaamiseadust tuleb tõlgendada koostoimes ajakirjandusvabaduse seadusega ja meediaseadusega ning et audiovisuaalmeedias edastatud reklaam ei kuulu reklaamiseaduse kohaldamisalasse.

298. Reklaamiseaduse § 1 lõikes 3, kuhu õigusnorm 3 on lisatud, on märgitud, et 2010. aasta CIV seadust (ajakirjandusvabaduse seadus) ja 2010. aasta CLXXXV seadust (meediaseadus) tuleb kohaldada reklaamidele audiovisuaal- ja raadiomeediateenustes. Samas ei ole sellega tõendatud, et reklaamiseadus ei kohaldu. Kui Ungari seadusandja kavatsus oli kinnitada, et ainult need kaks seadust reguleerivad tele- ja raadioreklaame, oleks tekstis tõenäoliselt kasutatud piiravat sõnastust (nagu „üksnes“ või „kohaldatakse ainult neid seadusi“). Kuna see nii ei ole, jääb reklaamiseadus nende kõrval kohaldatavaks.

299. Seega kuulub reklaamiseadus audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi kohaldamisalasse ning keelates LGBTI-sisu, on selle seadusega piiratud nende teenuste osutamine, mida direktiiv reguleerib. Samamoodi, nagu on eespool märgitud õigusnormide 4 ja 6 kohta, kujutab õigusnorm 3 endast põhjendamatut piirangut audiovisuaalmeedia teenuste osutamise suhtes, mis on vastuolus audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikli 9 lõike 1 punkti c alapunktiga ii.

4. Õigusnorm 5

300. Õigusnorm 5 kohustab meedianõukogu nõudma, et teine liikmesriik võtaks meetmeid rikkumiste korral, mille on toime pannud selle riigi õigusalluvuses tegutsev audiovisuaalmeedia teenuste osutaja, kes edastab saateid Ungaris ja on rikkunud LGBTI-sisuga seotud Ungari klassifitseerimiseeskirju.

301. Komisjoni väitel rikub õigusnorm 5 audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artiklis 2 ja artikli 3 lõikes 1 väljendatud päritoluriigi põhimõtet, nähes ette mehhanismi, milles sihtkohaliikmesriik püüab kohustada päritoluliikmesriiki tagama oma eeskirjade järgimist tingimustel, mis ei ole selles direktiivis ette nähtud.

302. Audiovisuaalmeedia direktiivi artikli 3 lõikes 2 on ette nähtud võimalus teha ajutine erand vastuvõtva liikmesriigi kohustusest võimaldada teistest liikmesriikidest edastatavaid audiovisuaalmeedia teenuseid. See on võimalik vaid juhul, kui teenuse osutaja ühes liikmesriigis rikub selgelt, oluliselt ja raskelt audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikli 6 lõike 1 punkti a või artikli 6a lõiget 1.

303. Komisjon aga on seisukohal – millega ma nõustun –, et artikli 3 lõiget 2 ei saa tõlgendada nii, et liikmesriik saab luua oma riigisiseses õiguses paralleelse erisätte eesmärgiga laiendada oma õigusnorme teise liikmesriigi õigusalluvuses tegutsevatele teenuseosutajatele ja kohaldada artikli 3 lõikes 2 kehtestatust madalamat sekkumiskünnist.

[138] Vt selle kohta 21. veebruari 2018. aasta kohtuotsus Peugeot Deutschland (C-132/17, EU:C:2018:85, punktid 27 ja 28).

304. Ungari väidab siiski, et õigusnormi 5 eesmärk ei olnud mitte audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikli 3 lõike 2, vaid artikli 4 lõike 2 ülevõtmine.

305. Selle sätte kohaselt võivad liikmesriigid, kes on vastavalt artikli 4 lõikele 1 kasutanud vabadust kehtestada üksikasjalikumad või rangemad õigusnormid meediateenuste osutajate kohta, erandlikult taotleda päritoluliikmesriigilt, et see paluks enda õigusalluvuses tegutsevatel teenuseosutajatel neid õigusnorme täita, ning seda vaid juhul, kui nende meediateenused on tervikuna või peamiselt suunatud vastuvõtva liikmesriigi territooriumile. [139]

306. Seda sätet kohaldatakse seega vaid juhul, kui liikmesriik on kasutanud antud võimalust võtta kooskõlastatud valdkondades vastu rangemaid õigusnorme.

307. Alaealiste kaitsmine võimalike kahjulike audiovisuaalmeedia teenuste eest on tõepoolest audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikli 6a lõikega 1 kooskõlastatud valdkond.

308. Sellegipoolest ei saa Ungari õigusnorme audiovisuaalmeedia teenuste kaudu edastavate saadete klassifitseerimiseks (õigusnormid 4 ja 6) tõlgendada kui audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikli 4 lõike 1 tähenduses rangemaid õigusnorme, kuna niisugused õigusnormid peavad sellesama sätte sõnastuse kohaselt olema kooskõlas liidu õigusega.

309. Nagu eespool selgitatud, ei ole need õigusnormid liidu õigusega kooskõlas, kuna need piiravad audiovisuaalmeedia teenuste osutamist ja rikuvad mitut hartaga tagatud põhiõigust, ilma et see oleks vastuvõetavalt põhjendatud. [140] Teisisõnu ei saa audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikli 6a lõiget 1 rikkuv liikmesriigi õiguse säte kujutada endast sama direktiivi artikli 4 lõike 2 tähenduses „üksikasjalikumat või rangemat“ õigusnormi, sest direktiivi rikkumisel põhinev õigusnorm ei saa kujutada endast artiklis 4 sätestatud erandi õiguspärast rakendamist.

310. Sel põhjusel ei saa Ungari tugineda õigusnormi 5 piiravuse põhjenduseks audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikli 4 lõikele 2.

311. Neil põhjustel rikub õigusnorm 5 audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artiklit 2 ja artikli 3 lõiget 1.

B. Komisjoni teine väide

312. Komisjon väidab, et õigusnormid 1 ja 3 piiravad infoühiskonna teenuste osutamist ja rikuvad seega elektroonilise kaubanduse direktiivi.

313. Muutmisseadusega lastekaitseseadusesse lisatud õigusnorm 1 keelab selle seaduse adressaatidel [141] „LGBTI-sisu“ alaealistele kättesaadavaks teha. Õigusnorm 3, nagu eespool selgitatud, keelab „LGBTI-sisu“ alaealistele kättesaadavaks tegemise ärilistes teadaannetes. Komisjon on seisukohal, et mõlemad õigusnormid piiravad infoühiskonna teenuste osutamist, olles vastuolus elektroonilise kaubanduse direktiivi artikli 3 lõikega 2, mis – niisamuti kui

[139] Need kaks kriteeriumi on kehtestatud vastavalt audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikli 4 lõike 2 punktiga a ja punktiga b.

[140] Vt käesoleva ettepaneku teise osa jagu B.5.

[141] Selle seaduse § 1 lõike 1 kohaselt kuuluvad nende hulka riik, kohalikud omavalitsused, eraõiguslikud isikud ja lastekaitse eest vastutavad juriidilised isikud – samuti muud organisatsioonid, mis ei ole juriidilised isikud.

audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi artikkel 2 ja artikli 3 lõige 1 – keelab vastuvõtvatel liikmesriikidel kehtestada kooskõlastatud valdkondades piiranguid infoühiskonna teenuste osutajatele teistest liikmesriikidest.

1. Õigusnormid 1 ja 3 kuuluvad elektroonilise kaubanduse direktiivi tähenduses kooskõlastatud valdkondadesse

314. Ungari peamine kaitseargument selle väite raames on see, et need kaks õigusnormi ei kuulu elektroonilise kaubanduse direktiivi artikli 3 lõike 2 kohaldamisalasse, mis on seotud üksnes kooskõlastatud valdkondadega, ja vaidlusalused kaks õigusnormi ei ole nende valdkondadega seotud.

315. Ungari sõnul õigusnormi 1 infoühiskonna teenuste suhtes ei kohaldata. See on adresseeritud vaid nendele asutustele, mis osutavad lastehoidu ja kaitset, mida perekonnad ei saa pakkuda, ning puudutab nende asutuste kohustusi laste ees, kelle eest nad hoolitsevad. Ungari väidab, et kuna õigusnormis 1 ei ole sätestatud nõudeid infoühiskonna teenuste osutajatele, ei ole elektroonilise kaubanduse direktiivi artikli 3 lõige 2 selle õigusnormi suhtes kohaldatav.

316. Samamoodi märgib Ungari, et õigusnorm 3 ei kuulu selle direktiiviga kooskõlastatud valdkondadesse, sest reklaamiseadus ei reguleeri konkreetselt infoühiskonna teenuseid.

317. Vastavalt elektroonilise kaubanduse direktiivi artikli 2 punktile a koostoimes direktiivi (EL) 2015/1535 [142] artikli 1 lõike 1 punktiga b on „infoühiskonna teenused“ „iga teenus ehk kõik vahemaa tagant elektroonilisel teel ja teenusesaaja isikliku taotluse alusel ning tavaliselt tasu eest osutatavad teenused“. [143]

318. Elektroonilise kaubanduse direktiivi artikli 2 punkti h kohaselt loetakse selle direktiiviga kooskõlastatud valdkondadeks „liikmesriikide õigussüsteemides ettenähtud nõuded, mis kehtivad infoühiskonna teenuste osutajate *või infoühiskonna teenuste kohta vaatamata sellele*, kas nõuded on *üldise iseloomuga* või konkreetselt nende jaoks kavandatud“. [144]

319. Seega on kooskõlastatud valdkonnad selle sätte kohaselt ka nõuded, mida liikmesriigid infoühiskonna teenuse enda suhtes kehtestavad. Samas sättes on täpsustatud, et need nõuded ei pea olema kehtestatud konkreetselt infoühiskonna teenuste suhtes, vaid võivad olla kehtestatud üldiselt. Seepärast kuulub piirangu kehtestamine sellise teenuse sisule, mida võib osutada infoühiskonna teenusena, kooskõlastatud valdkonda isegi siis, kui vaidlusaluse riigisisese seaduse eesmärk ei ole konkreetselt infoühiskonna teenuste reguleerimine.

320. Seda kinnitab elektroonilise kaubanduse direktiivi artikli 2 punkti h alapunkti i teine taane, milles on konkreetselt sätestatud, et kooskõlastatud valdkonda kuuluvad nõuded, mida teenuseosutaja peab täitma, muu hulgas „nõuded […] teenuse kvaliteedi või sisu kohta, sealhulgas reklaamile […] esitatavad nõuded […]“.

[142] Euroopa Parlamendi ja nõukogu 9. septembri 2015. aasta direktiiv, millega nähakse ette tehnilistest eeskirjadest ning infoühiskonna teenuste eeskirjadest teatamise kord (ELT 2015, L 241, lk 1).

[143] Vastavalt direktiivi 2015/1535 artikli 1 lõike 1 punkti b alapunktile ii tähendab „elektroonilisel teel“ seda, et „teenus saadetakse lähtepunktist ja võetakse sihtkohas vastu elektrooniliste andmetöötlus- (sh pakkimisseadmete) ja säilitusseadmete abil ning see saadetakse, edastatakse ja võetakse vastu täielikult juhtmete või raadio kaudu, optiliselt või muude elektromagnetiliste vahendite abil“.

[144] Kohtujuristi kursiiv. Vt sellega seoses 1. oktoobri 2020. aasta kohtuotsus A (ravimireklaam ja -müük internetis) (C-649/18, EU:C:2020:764, punktid 87 ja 88).

321. Õigusnormid 1 ja 3 välistavad mõlemad võimaluse esitada lastele teatavat sisu, mida võivad pakkuda infoühiskonna teenuste osutajad. Seega kuuluvad need kooskõlastatud valdkondadesse.

2. Õigusnorm 1 kuulub elektroonilise kaubanduse direktiivi kohaldamisalasse

322. Seoses õigusnormiga 1 väidab Ungari, et selle adressaadid ei osuta infoühiskonna teenuseid ega muid teenuseid selles tähenduses, kuidas see mõiste on liidu õiguses määratletud, kuna nad ei paku oma tegevust tasu eest. Seepärast märgib Ungari, et seega ei kuulu õigusnorm 1 elektroonilise kaubanduse direktiivi kohaldamisalasse.

323. Sellega seoses tuleb meenutada, et väljakujunenud kohtupraktika kohaselt „on teenuste osutamise vabadusest mõeldud kasu saama nii teenuste osutaja kui ka nende saaja“. [145]

324. Seega, isegi kui õigusnormi 1 adressaadid ei osuta infoühiskonna teenuseid, hoitakse neid ikkagi tagasi neid teenuseid kasutamast. Näiteks ei ole laste päevahoolduskeskustel põhjust kasutada teistes liikmesriikides digitaalplatvormidel saadaval olevaid mängu- või joonisfilme, kui nendes on „LGBTI-sisu“. Tal või ükskõik millisel teisel õigusnormiga 1 silmas peetud asutusel ei oleks ka põhjust osta internetis LGBTI-sisuga raamatut või muud materjali, kuna õigusnormi 1 kohaselt ei saa nad seda materjali oma tegevuses kasutada. See teatavate teenuste kasutamise piirang kujutab endast nende teenuste osutamise liikmesriikidevahelist piirangut. [146]

325. Seepärast võivad õigusnormiga 1 reguleeritavad olukorrad kuuluda elektroonilise kaubanduse direktiivi kohaldamisalasse.

3. Õigusnormid 1 ja 3 piiravad infoühiskonna teenuseid

326. Nii õigusnorm 1 kui ka õigusnorm 3 piiravad infoühiskonna teenuste osutamist juba ainuüksi sellega, et need muudavad niisuguste teenuste saamise nende õigusnormide subjektide jaoks vähem huvipakkuvaks (nagu õigusnormi 1 puhul).

327. Selliseid piiranguid ei saa põhjendada, sest need ei ole tulemuslikult põhjendatavad avaliku huviga ja need rikuvad mitut hartaga kaitstud õigust, nagu eespool näidatud. [147]

328. Seepärast rikuvad nii õigusnorm 1 kui ka õigusnorm 3 elektroonilise kaubanduse direktiivi artikli 3 lõiget 2.

C. Komisjoni kolmas väide

329. Komisjon väidab, et samuti piiravad õigusnormid 1, 3 ja 7 muude teenuste osutamist peale audiovisuaal- ja infoühiskonna teenuste. Niisugused piirangud oleksid vastuolus teenuste direktiivi artiklitega 16 ja 19, samuti ELTL artikliga 56.

145 Vt viited käesoleva ettepaneku 29. joonealuses märkuses.

146 Vt viited käesoleva ettepaneku 28. joonealuses märkuses.

147 Vt käesoleva ettepaneku esimese osa alaosa B, mis käsitleb esimeses osas komisjoni viiendat väidet.

330. Koostoimes ELTL artikliga 56 on teenuste direktiiviga kehtestatud üldised eeskirjad, et võimaldada vastastikust tunnustamist muude teenuste valdkonnas peale audiovisuaal- ja infoühiskonna teenuste.[148] Teenuste direktiivi artiklitega 16 ja 19 on liikmesriikidel keelatud seada vastavalt teenuseosutajatele ja teenuse kasutajatele piiranguid, mis ei ole põhjendatud üldise avaliku huviga ega ole nende põhjendustega proportsionaalsed.

1. Õigusnormid 1 ja 3

331. On tõepoolest võimalik kujutleda, et õigusnorm 1 piirab muude kui audiovisuaal- ega infoühiskonna teenuste osutamist samamoodi, nagu see piirab viimati nimetatute osutamist. Selle argumendi tõendamiseks piisab ühest näitest. Õigusnormi 1 kohaselt oleksid lastehoiuteenuse osutajad heidutatud tellimast nukuteatri etendust, mis kujutab LGBTI-inimeste elu, kuna nad ei tohi seda enda hoole all olevatele lastele näidata.[149]

332. Kuna õigusnormi 1 adressaadid kuuluvad liidu õigusnormide kohaldamisalasse teenuste kasutajatena, mitte osutajatena, ei puutu teenuste direktiivi artikli 2 lõike 2 punktis j sätestatud sotsiaalteenuste erand asjasse.

333. Samamoodi, mis puudutab õigusnormi 3, ei saaks muud liiki reklaami peale audiovisuaalmeedia teenuste või elektrooniliste vahendite kaudu edastatava reklaami, näiteks plakatitel, kui sellel on LGBTI-sisu, Ungaris nähtavale panna kohtades, kus lapsed võivad seda näha, mis tähendab vähemalt kõiki avalikke alasid.

334. Seetõttu on selge, et õigusnormid 1 ja 3 on põhjendamatult vastuolus teenuste direktiivi artiklites 16 ja 19 ning ELTL artiklis 56 sätestatud üldiste eeskirjadega teenuste osutamise vabaduse piirangute keelamise kohta.

2. Õigusnorm 7

335. Jääb õigusnorm 7. See õigusnorm on osa avalik-õigusliku hariduse seadusest ja sellega on keelatud „LGBTI-sisu“ propageerimine (kuid mitte kujutamine) seksuaalhariduse kontekstis.

336. Ungari ei ole nõus, et haridustegevusele saab kohaldada liidu õigust, ja väidab, et seega ei saa õigusnorm 7 rikkuda teenuste direktiivi ega ELTL artiklit 56.

337. Olen käesoleva ettepaneku punktis 56 juba selgitanud, et kui haridusteenuseid osutatakse tasu eest, kuuluvad need liidu õiguse kohaldamisalasse. Kui seda arvesse võtta, võib õigusnorm 7 tõepoolest piirata haridusteenuseid või noorte seksuaalsusest teavitamise teenuseid, kui neid osutatakse väljaspool avalik-õiguslikku haridussüsteemi või selle süsteemi raames, kuid süsteemiväliste teenuseosutajate poolt.

[148] Siiski on teatavat liiki teenused teenuste direktiivi kohaldamisalast artikli 2 lõikega 2 välja arvatud.

[149] Nad kuuluksid teenuste direktiivi kohaldamisalasse nende teenuste potentsiaalsete kasutajatena, või kui vaidlusalune teenus ei kuulu teenuste direktiivi artikli 2 lõikest 2 tulenevalt selle direktiivi kohaldamisalasse (näiteks tervishoiuteenus), vahetult ELTL artikli 56 kohaldamisalasse. Vt sellega seoses 14. juuli 2016. aasta kohtuotsus Promoimpresa jt (C-458/14 ja C-67/15, EU:C:2016:558, punkt 62).

338. Kuna õigusnorm 7 keelab vaid „LGBTI-sisu“ propageerimise, kuid mitte selle kujutamise, võiks teenuste osutamise piirang olla potentsiaalselt põhjendatud vajadusega „erapooletuse“ järele haridussüsteemis. Ent nagu juba selgitatud, see õigusnorm ei ole neutraalne, vaid otseselt diskrimineeriv, kuna see ei keela igasuguse seksuaalelu või -käitumise reklaamimist, vaid ainult LGBTI-inimeste seksuaalelu või -käitumise reklaamimist.

339. Samasugustel põhjustel, nagu on osutatud õigusnormide 1, 3, 4, 5 ja 6 puhul, rikub ka õigusnorm 7 põhiõigusi, eriti harta artiklit 21, ega ole seetõttu põhjendatav.

340. Seetõttu rikuvad õigusnormid 1, 3 ja 7 teenuste direktiivi ja ELTL artiklit 56.

D. Komisjoni neljas väide

341. Komisjon väidab, et karistusregistri süsteemi seaduses sätestatud õigusnorm 8 rikub isikuandmete kaitse üldmääruse artiklit 10 koostoimes harta artikli 8 lõikega 2.

342. Õigusnorm 8 volitab ametiasutusi, kellel on juurdepääs registreeritud andmetele, võimaldama „volitatud isikutele“ vahetut juurdepääsu lastevastastes seksuaalkuritegudes süüdi mõistetud isikute karistusregistriandmetele. Seoses „volitatud isikuteks“ liigitamisega on karistusregistri süsteemi seaduse § 75/B lõikes 3 sätestatud, et registriandmeid on lubatud kättesaadavaks teha üksnes juhul, kui neid andmeid taotlev isik on alla 18aastase isiku lähikondne või harija, juhendaja või hooldaja.

343. Komisjoni sõnul on tegu rikkumisega, sest õigusnormis 8 ei ole piisava selgusega ette nähtud, kes on volitatud andmeid taotlema, ja seega ei ole ette nähtud piisavalt tagatisi andmesubjektide õiguste ja vabaduste kaitseks seoses nende isikuandmetele juurdepääsemise tingimustega.

344. Ungari märgib kostja vastuses, et õigusnormi 8 tuleb käsitada koostoimes Ungari tsiviilseadustiku (Polgári törvénykönyv) artikli 8:1 lõikega 1, milles on määratletud mõiste „lähikondne“ nii, et see hõlmab abikaasasid, otseliinis vanemaid ja lapsi (sealhulgas lapsendatud lapsi, võõraslapsi ja kasulapsi), õdesid või vendi, elukaaslasi, lähihõimlasi ja teisi isikuid, kellega on peresidemed. Samuti märgib see liikmesriik, et erinevate tsiviilseadustiku sätete kohaselt on õigus karistusregistri süsteemi seaduse kohaselt andmeid taotleda ka alaealiste eestkoste või hoolduse eest vastutavatel isikutel – nagu vanemaõigustega vanemad, eestkostjad, lapsendajad ja samas leibkonnas elavad isikud, kes lapsevanemat toetavad. Ungari väidab, et neil põhjustel on volitatud isikute loetelu piisavalt määratletud ja on õigupoolest veelgi kaitstud juurdepääsu kriteeriumidega, mille kohaselt a) volitatud isik peab pidama asjakohaseid andmeid menetluse seisukohast „tõenäoliselt vajalikuks“ ja b) „asjasse puutuvate andmete muul viisil teadasaamine oleks ebaproportsionaalselt keeruline“.

345. Sissejuhatavalt märgin, et isikuandmete kaitse üldmääruse eesmärk, mis nähtub üldmääruse artiklist 1 ning põhjendustest 1 ja 10, on eelkõige tagada füüsiliste isikute põhiõiguste ja -vabaduste ning eelkõige nende õiguse eraelu puutumatusele kõrgetasemeline kaitse, kui töödeldakse neid isikuid puudutavaid isikuandmeid, mida kaitsevad harta artikli 8 lõige 1 ja ELTL artikli 16 lõige 1, mis annavad ühtviisi kõikidele füüsilistele isikutele õiguse nende isikuandmete kaitsele. Just sel eesmärgil on isikuandmete kaitse üldmäärusega ette nähtud, et igasugune isikuandmete töötlemine peab olema kooskõlas isikuandmete kaitse üldmääruse artiklis 5 sätestatud isikuandmete töötlemise põhimõtetega. Selleks et töötlemine oleks seaduslik, peab

olema täidetud üks selle määruse artiklis 6 loetletud tingimustest.[150]

346. Samamoodi on andmete töötlemine isikuandmete kaitse üldmääruse artikli 6 lõike 1 punkti e kohaselt seaduslik, kui seda on vaja „avalikes huvides oleva ülesande täitmiseks või vastutava töötleja avaliku võimu teostamiseks“. Artikliga 10 on kehtestatud veel piiranguid karistusregistriandmete töötlemise suhtes, nõudes ametiasutuse järelevalvet või asjakohaste kaitsemeetmete sätestamist seaduses.

347. Euroopa Kohus on selgitanud, et isikuandmete kaitse üldmäärusega ei ole ametiasutustele pandud absoluutset isikuandmete avaldamise keeldu, niikaua kui avaldamine teenib õiguspärast avalikku huvi ning sellega kaasneb piisav andmesubjektide õiguste ja vabaduste kaitse.[151] Samamoodi on harta artikli 8 lõikes 2 sätestatud, et isikuandmeid tuleb töödelda muu hulgas „kindlaksmääratud eesmärkidel ja asjaomase isiku nõusolekul või muul seaduses ettenähtud õiguslikul alusel“.

348. Alaealiste kaitsmine nende eest, kes võivad neile kahju tekitada, on kahtlemata äärmiselt oluline avalik huvi, mis võib niisiis õigustada isikuandmete avaldamist. Samal ajal on karistusregistriandmed väga tundlikud ja võivad viia häbimärgistamiseni. Nende avaldamine võib tõsiselt mõjutada füüsilise isiku era- ja tööelu, mistõttu on vaja ranget põhjendatust ja selgeid õiguslikke kaitsemeetmeid.[152]

349. Seepärast tuleb nende kahe huvi tasakaalustamisel hinnata alaealiste kaitse eesmärgil võetud riigisiseseid meetmeid proportsionaalsuses nõuete kohaselt.

350. Sellega seoses väidab Ungari, et õigusnormiga 8 kehtestatud andmekord on selle eesmärki silmas pidades põhjendatud ja proportsionaalne.

351. Ma ei ole sellega nõus. Minu arvates läheb õigusnorm 8 kaugemale sellest, mida on vaja, et saavutada alaealiste kaitsmine.

352. Esiteks on nende isikute kategooria, kellel lubatakse õigusnormi 8 alusel tutvuda lastevastastes seksuaalkuritegudes süüdimõistmist puudutavate isikuandmetega, liiga ebatäpne ja lai, et olla kooskõlas isikuandmete kaitse üldmääruse artikliga 10. Seoses isikuandmetele juurdepääsu võimaldamisega pädevatele liikmesriigi ametiasutustele on Euroopa Kohus märkinud, et proportsionaalsuse nõude järgimiseks peavad sellist juurdepääsu võimaldavates riigisisestes õigusnormides „olema ette nähtud selged ja täpsed reeglid, mis reguleerivad asjaomase meetme ulatust ja kohaldamist ning millega on kehtestatud miinimumnõuded, millest tulenevalt on isikutel, kelle isikuandmetega on tegu, piisavad tagatised, mis võimaldavad neid andmeid kuritarvitamise ohu eest tõhusalt kaitsta“.[153] See peaks kehtima samamoodi ka seoses eraõiguslike isikute juurdepääsuga isikuandmetele. Peale selle nõuab isikuandmete kaitse üldmääruse artikli 5 lõikes 1 sätestatud läbipaistvuse põhimõte, et igasugune teave ja teabevahetus seoses nende isikuandmete töötlemisega, peab olema „lihtsasti kättesaadav“.

150 Vt selle kohta 9. jaanuari 2025. aasta kohtuotsus Mousse (C-394/23, EU:C:2025:2, punktid 21–25 ja seal viidatud kohtupraktika).

151 Vt selle kohta 7. märtsi 2024. aasta kohtuotsus Endemol Shine Finland (C-740/22, EU:C:2024:216, punktid 46–49 ja seal viidatud kohtupraktika).

152 Vt selle kohta 7. märtsi 2024. aasta kohtuotsus Endemol Shine Finland (C-740/22, EU:C:2024:216, punktid 52–54 ja seal viidatud kohtupraktika).

153 2. märtsi 2021. aasta kohtuotsus H. K. (C-746/18, EU:C:2021:152, punkt 48) ja 24. veebruari 2022. aasta kohtuotsus Valsts ieņēmumu dienests (isikuandmete töötlemine maksustamise eesmärgil) (C-175/20, EU:C:2022:124, punkt 55).

353. Seda arvesse võttes ei leia ma, et kategooria „volitatud isikud“, kellel on lubatud esitada õigusnormi 8 alusel andmepäringuid, on piisavalt määratletud ja piiritletud nende erinevate sätetega, mis paiknevad hajutatult karistusregistri süsteemi seaduses ja Ungari tsiviilseadustikus.

354. Füüsiliste isikute jaoks peaks olema läbipaistev, et neid puudutavaid isikuandmeid kogutakse ja avaldatakse kooskõlas andmekaitse põhimõtetega. Olukord ei ole selline, kui andmesubjekt peab orienteeruma keerukates ja hajusates riigisisese õiguse sätetes, millest üheski ei ole selgelt näidatud nende omavahelisi seoseid, luues sedaviisi tarbetut segadust ja menetlusõiguslikku ebatõhusust.

355. Teiseks on materiaalõiguslikud juurdepääsutingimused liikmesriigi õiguses määratletud piisavalt täpselt selleks, et pädev ametiasutus saaks kontrollida juurdepääsu põhjendatust ja vajalikkust.

356. Eelkõige viitan karistusregistri süsteemi seaduse § 75/B lõike 3 punktile b, milles on sätestatud, et juurdepääs võimaldatakse volitatud isikule, kes usub, et juurdepääsu nendele andmetele on konkreetsetel põhjustel vaja ja kellel oleks selgelt keerukas hankida neid andmeid muude vahendite abil.

357. Seega on määrav, et õigusnormi 8 koostoimes karistusregistri süsteemi seaduse § 75/B lõike 3 punktiga b reguleerib pelgalt isiku enda avaldus ning vajalikkuse ja proportsionaalsuse hindamine on antud andmeid taotleva isiku, mitte karistusregistriandmete järelevalve eest vastutava pädeva ametiasutuse pädevusse.

358. Minu arvates on ise vajalikkuse kinnitamine vastuolus isikuandmete kaitse üldmääruse artikliga 10 ja harta artikliga 8 ning on meelevaldselt kohaldatav.

359. Seepärast ei kujuta õigusnormis 8 ja karistusregistri süsteemi seaduse teistes sätetes ette nähtud tingimused endast piisavaid kaitsemeetmeid isikuandmete kaitse üldmääruse ja harta artikli 8 sätete eesmärgil.

360. Seetõttu rikub õigusnorm 8 isikuandmete kaitse üldmääruse artiklit 10 ja harta artikli 8 lõiget 2, nagu komisjon väidab.

IV. Kohtukulud

361. Komisjon on nõudnud kohtukulude väljamõistmist Ungarilt. Euroopa Kohtu kodukorra artikli 138 lõike 1 kohaselt on kohtuvaidluse kaotanud pool kohustatud hüvitama kohtukulud, kui vastaspool on seda nõudnud. Kuna Ungari on kohtuvaidluse kaotanud, tuleb kohtukulud välja mõista Ungarilt.

362. Kodukorra artikli 140 lõike 1 kohaselt kannavad menetlusse astunud liikmesriigid ja Euroopa Parlament ise oma kohtukulud.

V. Ettepanek

363. Neil kaalutlustel teen Euroopa kohtule ettepaneku tuvastada, et:

1. Võttes vastu 2021. aasta LXXIX seaduse, millega võetakse rangemad meetmed pedofiilias süüdi mõistetud isikute vastu ja muudetakse teatavaid lastekaitseseadusi (a pedofil bűnelkövetőkkel szembeni szigorúbb fellépésről, valamint a gyermekek védelme érdekében egyes törvények módosításáról szóló 2021. évi LXXIX. törvény), on Ungari jätnud täitmata liidu õigusest tulenevad kohustused järgmiselt:

   – keelates lastekaitseseadusega alaealiste juurdepääsu sisule, mis reklaamib või kujutab sooidentiteete, mis ei vasta sünni ajal määratud bioloogilisele soole, soomuutmist või homoseksuaalsust, on Ungari rikkunud Euroopa Parlamendi ja nõukogu 8. juuni 2000. aasta direktiivi 2000/31/EÜ infoühiskonna teenuste teatavate õiguslike aspektide, eriti elektroonilise kaubanduse kohta siseturul (direktiiv elektroonilise kaubanduse kohta) artikli 3 lõiget 2, Euroopa Parlamendi ja nõukogu 12. detsembri 2006. aasta direktiivi 2006/123/EÜ teenuste kohta siseturul artikleid 16 ja 19, ELTL artiklit 56, Euroopa Liidu põhiõiguste harta (edaspidi „harta“) artikleid 1, 7, 11 ja 21 ning ELL artiklit 2;

   – keelates reklaamiseadusega alaealiste juurdepääsu reklaamile, mis reklaamib või kujutab sooidentiteete, mis ei vasta sünni ajal määratud bioloogilisele soole, soomuutmist või homoseksuaalsust, on Ungari rikkunud Euroopa Parlamendi ja nõukogu 10. märtsi 2010. aasta direktiivi 2010/13/EL audiovisuaalmeedia teenuste osutamist käsitlevate liikmesriikide teatavate õigus- ja haldusnormide koordineerimise kohta (audiovisuaalmeedia teenuste direktiiv) artikli 9 lõike 1 punkti c alapunkti ii, direktiivi 2000/31 artikli 3 lõiget 2, direktiivi 2006/123 artikleid 16 ja 19, ELTL artiklit 56, harta artikleid 1, 7, 11 ja 21 ning ELL artiklit 2;

   – kehtestades meediaseadusega meediateenuste osutajatele, kes pakuvad lineaarseid meediateenuseid, kohustuse klassifitseerida kõik saated, mis keskenduvad peamiselt sellele, et propageerida või kujutada sooidentiteete, mis ei vasta sünni ajal määratud bioloogilisele soole, soomuutmist või homoseksuaalsust, V kategooriasse ning seega edastada neid saateid ainult ajavahemikus 22.00–5.00 ning välistades selliste saadete klassifitseerimise avalikes huvides edastatavateks teadaanneteks või ühiskondlikult kasulikuks reklaamiks, on Ungari rikkunud direktiivi 2010/13 artikli 6a lõiget 1, harta artikleid 1, 7, 11 ja 21 ning ELL artiklit 2;

   – kehtestades meediaseadusega meedianõukogule kohustuse paluda, et liikmesriik, mille õigusalluvuses meediateenuse osutaja tegutseb, võtaks tõhusad meetmed meedianõukogu tuvastatud rikkumiste lõpetamiseks, on Ungari rikkunud direktiivi 2010/13 artiklit 2 ja artikli 3 lõiget 1;

   – keelates avalik-õigusliku hariduse seadusega reklaamida sooidentiteete, mis ei vasta sünni ajal määratud bioloogilisele soole, soomuutmist või homoseksuaalsust seksuaalkultuuri, seksuaalelu, seksuaalse sättumuse ja seksuaalse arenguga seotud hariduses, on Ungari rikkunud direktiivi 2006/123 artikleid 16 ja 19, ELTL artiklit 56, harta artikleid 1, 7, 11 ja 21 ning ELL artiklit 2;

   – kehtestades karistusregistri süsteemi seadusega ametiasutusele, kellel on otsene juurdepääs registriandmetele, kohustuse teha volitatud isikutele kättesaadavaks laste suhtes seksuaalvabaduse ja seksuaalse kõlbelisuse vastaste kuritegude toimepanemise eest süüdi

mõistetud isikute registriandmed, on Ungari rikkunud Euroopa Parlamendi ja nõukogu 27. aprilli 2016. aasta määruse (EL) 2016/679 füüsiliste isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta (isikuandmete kaitse üldmäärus) artiklit 10 ning harta artikli 8 lõiget 2.

2. Jätta Ungari kohtukulud tema enda kanda ja mõista temalt välja Euroopa Komisjoni kohtukulud.

3. Jätta Belgia Kuningriigi, Taani Kuningriigi, Saksamaa Liitvabariigi, Iirimaa, Kreeka Vabariigi, Hispaania Kuningriigi, Eesti Vabariigi, Prantsuse Vabariigi, Luksemburgi Suurhertsogiriigi, Malta Vabariigi, Madalmaade Kuningriigi, Austria Vabariigi, Portugali Vabariigi, Sloveenia Vabariigi, Soome Vabariigi, Rootsi Kuningriigi ja Euroopa Parlamendi kohtukulud nende endi kanda.